У2
М65

ВАСИЛЬ МИСИК

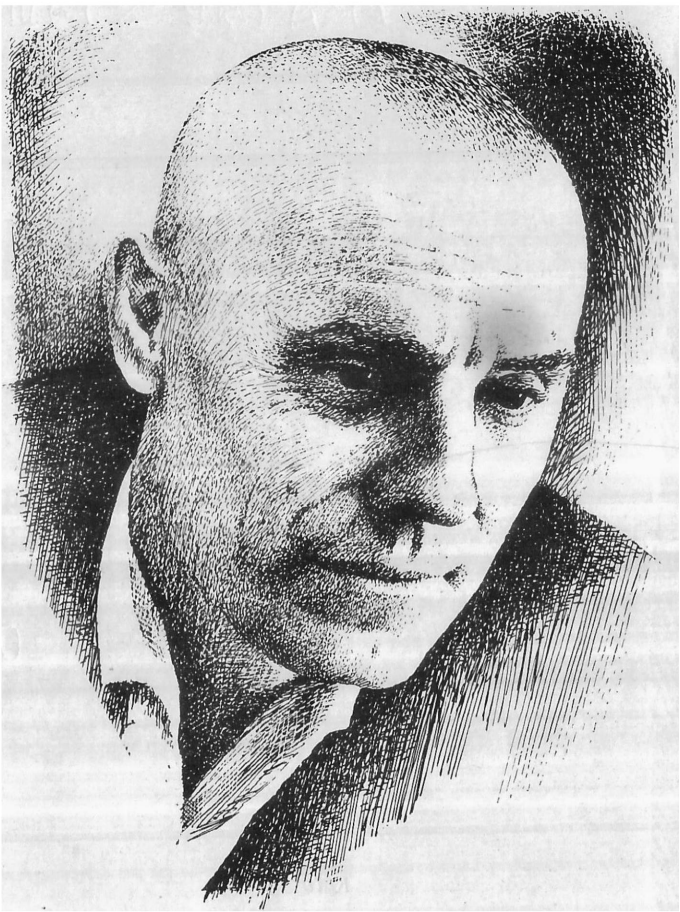

ВАСИЛЬ МИСИК

ТВОРИ В ДВОХ ТОМАХ

Том перший

Київ
Видавництво художньої літератури
«Дніпро»
1983

У2
М95

В первый том произведений известного украинского советского поэта и переводчика, лауреата премии имени Максима Рыльского В. А. Мысыка (1907—1983) вошла гражданская и философская лирика, а также большие эпические полотна. Проникнутые чувством искреннего гуманизма, верой в добро и справедливость, стихотворения В. Мысыка привлекают самобытностью мироощущения, высокой поэтической культурой, философской мудростью. Завершают том переводы из литератур народов СССР.

М 4702590200—130
М205(04)—83 130.83

© Видавництво «Дніпро», 1983 р.

ВСЕСВІТ У КРАПЛИНІ

Характер творчості поета, сутність його таланту часто допомагає збагнути, здавалося б, другорядна деталь.

У вірші Василя Мисика «Сучасність», який у середині 60-х років опинився на вістрі запальних дискусій, мене вразив рядок: «І яструби за обрій углибали...» Власне, оте слово «углибали», яке надавало рядкові, а заодно і всьому віршеві, якоїсь незбагненної перспективи, глибини, простору.

Вірш «Сучасність» з'явився дуже вчасно. Це був період в розвитку нашої поезії, коли свого піку досягли гасла інтелектуалізму, віддаленої асоціативності образу, складної метафори, що вбирає в себе поняття і терміни сучасної науки і техніки. І от — вірш «Сучасність», в якому немає й натяку на зовнішні атрибути часу, натомість говориться про все, як тоді любили казати, «позачасове», а сьогодні кажемо «всечасове»:

Так, мабуть, і в часи Бояна
Квітчалася пора весняна,
І хмари насували з-за Дніпра,
І пінилась потоками гора,
І яструби за обрій углибали,
І дзвінко озивалися цимбали,
І в пралісах озера голубі
Вдивлялися в небесну дивну ясність.

Чудова пейзажна картина. Але перед нами не просто пейзаж, а поетична концепція, естетичне кредо.

Все, як тоді. А де ж вона, сучасність?
Вона — в найголовнішому: в тобі.

Були голоси, які заперечували такий погляд, але його ствердило життя, розвиток літератури. Справжня сучасність — та, яка не втратила єдності минулого й сьогоднішнього, отже, спрямована в перспективу,

і водночас — сучасність — дерево, яке має коріння, що сягає углиб. Справді, в самому звучанні слова, в семантичних ресурсах його мовби закодована та ідея часів, історичної перспективи, глибинності, що розкривається уже в прямому сюжеті від часів Бояна до наших днів.

Слово це було не принагідне в поетичній лексиці В. Мисика — ось мініатюра «Ніч», датована 1940 роком:

Глухе падіння яблук — наче крок
Годин нічних, коли з німого глибу,
Як сім'я всесвіту, струмки зірок
Спадають на земну родючу скибу.

(Якби не непідкупний свідок — дата, цей вірш я віднiс би неодмінно до другої половини 70-х — початку 80-х років, коли мотив космосу, пройшовши випробування звабами технічного прогресу, повернув собі філософський зміст, освячений великою традицією фольклору і світової культури!).

Тепер *глиб* — уже не тільки момент історичного зв'язку, а й безмежності космосу, незглибимості просторової, яка органічно й нерозривно пов'язує незримими нитями кожну людину з безмежністю простору й часу, з великою природною доцільністю людської праці, вічним оновленням природи, життя, суспільства.

Так слово веде нас до поета, до його сутності.

Василя Мисика не віднесеш до поетів, які міняють свою манеру, переходять від однієї тональності до іншої, легко й безболісно піддаються впливу тої чи іншої тенденції. Його творча натура напрочуд цільна, і зміни мотивів, поетики йдуть перш за все від поштовхів зсередини, від внутрішніх спонук, в яких відбиваються духовні прикмети часу, епохи і людини в ній. Те ядро, яке сформувалося уже на початку творчої діяльності, виявилося стійким, зберегло свою основу, свою природу впродовж усього творчого шляху поета.

Що ж формувало цю першооснову, ядро таланту поезії В. Мисика? Відповіді на це питання — дуже важливі для з'ясування генезису кожного митця — шукаємо в різних джерелах: спогадах, листуванні, інтерв'ю. Та найголовнішим джерелом завжди все-таки виявляється творчість поета. Вислів: моя біографія — у моїх творах — став крилатим завдяки правді,

а не просто афористичності. Бо є й інший афоризм, так би мовити, від супротивного: поет — це біографія, або, ще точніше,— це доля.

Народився Василь Олександрович Мисик у селі Новопавлівці на Дніпропетровщині (24 липня 1907 р.), в селянській родині. Власне, останнє уточнення можна було б і не наводити. У широко відомій поемі «Хата» перед нами виростає «біла, в житньому брилі» батьківська хата — у низькім видолинку, постає зі своїми одвічними атрибутами сільської оселі на Україні — рожами під вікнами, легендарними гарбузами на городі, побронзовілими на літньому сонці, стежкою, що виводить на великі дороги у широкий світ, казкою явора, звідки починається поезія...

Сільська хата — то цілий світ, в якому зосередилися і докорінна перебудова села на засадах соціалізму, і великі історичні традиції народу, і пісня та дума — як вияв естетичних почувань і ідеалів, світ народної етики — високих понять людської честі й гідності. Основи народного світогляду й народної естетики і стали складовою частиною художнього світу поета, його індивідуальності, збагатившись згодом ще одним важливим джерелом — традиціями поетичної культури Заходу і Сходу.

Відчуття прискореного пульсу життя країни, пульсу соціалізму, органічне відчуття традицій національної і світової культури — ті найголовніші чинники, які визначили характер творчого обличчя поета.

Уже в перших своїх публікаціях на сторінках періодичних видань, а згодом і в книгах «Трави» (1927), «Блакитний міст» (1929), «Чотири вітри» (1930) Василь Мисик виступає як поет сформований, з виразними рисами неповторної мистецької індивідуальності. Ці книги висунули В. Мисика на чільне місце в молодій українській поезії, поруч з іншими талановитими поетами нового «призову» в літературу: М. Бажаном, П. Усенком, Є. Плужником, Л. Первомайським. На поезії В. Мисика звертає увагу П. Тичина і бере його під свою опіку.

Час виявився суворим суддею мистецьких цінностей, і багато з того, що в бурхливі роки вважалося досягненням літератури, поглинула безжальна Лета. Але твори В. Мисика витримали суворе випробування часом. Вони посідають своє тривке місце не тільки в доробку автора, а й у всій радянській поезії. Сповнені атмосферою часу, гарячим подихом тих проблем, якими жила країна, народ, вони не втратили своєї свіжості

для сучасних читачів. Секрет сучасності поезії В. Мисика виявився в тому, що уже з перших кроків у літературі поет прагнув розкрити свою епоху крізь призму людської особистості, показати її емоційну реакцію не на якийсь зовні показовий факт чи подію, а на непоказний, здавалося б, найбуденніший прояв життя, в якому, проте, виявляються певні риси суспільного процесу, осягається важлива філософська істина.

Загальновідомо — жоден митець не існує поза суспільно-художнім середовищем, і формується, по-своєму відбиваючи грані свого часу. В справжньому поетові неодмінно поєднується спільне, притаманне його поколінню, і відмінне, властиве тільки йому; на перехрещенні, взаємодії цього спільного й відмінного, повторюваного й неповторного й викристалізовується творча особистість, індивідуальний вияв конкретної епохи, митця.

У творчості В. Мисика відбилася епоха революційного перетворення суспільства, докорінна соціальна перебудова основ життя, особливо становлення нового села, одне слово, відбилося те, що було основною темою і предметом усієї молодої радянської поезії і літератури взагалі. Водночас молодий поет підходив до цієї магістральної теми своїм шляхом, виявивши самостійність таланту, здатного не тільки сприймати існуючі надбання культури, а й розвивати і обстоювати власні творчі принципи й естетичні засади. І справді, в поезії В. Мисика 20—30-х років не бачимо тих гострих, часто аж нервових експериментувань, які для одних були шуканням нових можливостей слова, а для інших — насильством над природою власного таланту, що стало відомо згодом. Не знаходимо й сліду нігілістичного ставлення до класичної спадщини минулого, що спантеличувало не раз гарячі голови й ламкі голоси багатьох молодих, які щиро прагнули творити нове революційне мистецтво, але наївно гадали, що це можна робити, тільки відмовившись від традицій минулого як непотрібного баласту.

Охоронною грамотою молодого В. Мисика від впливу на нього деструкторських та формалістичних впливів було передусім те, що він ішов не від гасла, а від життя, довіряв тому здоровому естетичному чуттю, яке здобув у батьківській хаті: уроки класової свідомості, уроки народної пісні, уроки Шевченкового «Кобзаря».

Уже починаючи з вірша «Степ», датованого 1922 роком — тоді молодому поетові було всього п'ятнадцять років — і особливо з перших

збірок, у поезіях В. Мисика вражає тонка спостережливість і пластика зображення, епічне дихання вірша, що вводить емоції, настрої, породжені конкретними життєвими картинами і враженнями, у світ високої духовності, в поетичну атмосферу, освячену світовою класикою. Дві стихії чи не найвиразніше й найпереконливіше виявили себе у всій творчості поета: стихія природи і творчої праці людини. Вони, власне, й не існують одна поза одною, а постають в єдності, що створює повноту життя природи і людського буття. Первісна, нерукотворна природа у віршах В. Мисика постає збагаченою людською працею, одухотвореною нею:

По довгій борозні — і до руля
Немов приріс водій, все крає й крає.
І пісенька все ллється, й оддаля
Не розбереш, де пісня, де рілля,
Чи тракторист, чи жайворон співає.
(«Жайворон»).

Поетові і його ліричному героєві миліший простий і невибагливий спів жайворона, аніж «криштальніші й солодші» голоси солов'їв, бо саме з жайвороновою «простенькою піснею» починається праця хлібороба — перша борозна.

В. Мисик приніс у поезію стихію села, яке вступало в нову історичну епоху — епоху колективізації, епоху соціалізму. Він приніс із собою світогляд селянина, світ його етичних понять, його естетику, його знання природи і разом з усім цим — подих епічності людської праці на землі. Приніс античний непоквап ритму, що викликаний ходою селянина за плугом чи возом:

Що ж, запрягай корівок, Трохиме, пора вирушати!
Хмар порідшало, тільки на грецькому темно ще.
Як же
Всім дощі ці увірились!
(«Возовиця»).

Так, це гекзаметр, і спорідненість із давньогрецькою поезією не тільки в ритмі, а в чомусь далеко більшому — в спільності одвічної праці селянина, що годує світ хлібом, в незмінності його турбот.

Сучасного читача, який звик до сумарних метафоризованих образів і якось мимоволі втрачає смак до точної промовистої художньої деталі, поезія раннього В. Мисика вразить дивовижною точністю описів і спостережень. І справді, якщо про луг у весняну чи літню пору теперішній поет скаже, що тут пахуче або п'янке «різнотрав'я», а то й «різноквіття», то В. Мисик дає точну «психологічну» характеристику кожній рослині — чи то «тонке піткання кашки», чи «соняшшя дрібне, забуте на стеблі», чи спопелілий «синяк терпкий, що літом заяр'я заливав сіряво-синім цвітом», чи «кущі жовтила» або руда «латочка сухого буркуну» («В дорозі»), щоб потім створити «сюжет» одної якоїсь рослини з глибокою філософською ідеєю, як-от у вірші «Полин»: полин забрався у долини, балки, кручі та жита для того, «щоб чулась вічна гіркота у хлібі степовому»...

Поет не тільки бачить, а й тонко чує. Зорова пластика зображення поєднана в нього з дивовижним багатством слухових асоціацій, переважно музичного характеру. Весняний вітер «тонко співав у порожньому вічку шпаківні» («Перша весняна блакить»), а літній — «під бричкою, у боклажку пустім гуде» («Діти»), цвіркун «на лад зимовий скрипочку настроює зухвало» («Цвіркун»).

З усього цього багатства вражень народжується велична музика природи. В. Мисик справді настільки заслуханий в неї, що «вже ладен почути край ганку флейту Сковороди самого» («Сірою смоляною сосною...»). А звідси — знову виважена поетична концепція, скристалізована в зовні непримітній деталі:

Та, мабуть, так від найдавніших літ
Заведено, що тільки задля того,
Хто чує голос черепка пустого,
Звучатиме органом цілий світ.

(«Черепочок»)

Природа і праця постають у віршах поета розгорнутою книгою, він вичитує у них і голос історії, і музику сучасності.

Як уже зазначалось, нема у книгах В. Мисика форсованих інтонацій, гучного голосу оратора. У нього — спостережливе око і чуйна заслуханість у життя, задивленість у щедрість його барв і музику. І ще — тонко

розвинута здатність бачити за фактом сутність, піднести деталь до рівня художнього образу, символу; та ще — неквапливий роздум, що виводить думку на рівень філософського узагальнення.

Василь Мисик уже на початку творчої діяльності виявив цілеспрямовану й послідовну самостійність таланту, творчих принципів.

Читаючи його твори про село, сповнені чуйного сприйняття природи, багатства її емоційних станів, тонкої настроєвості (багато спільного тут з пейзажною лірикою М. Рильського 20-х років), постійно відчуваєш потужний соціальний пульс Мисикової лірики, той чорнозем, який, кажучи словами П. Тичини, «підвівся і дивиться в очі» новій епосі. Цікаво вже те, що переважна більшість сільських віршів поета — про весну. В поезіях, присвячених цій порі пробудження природи, коли «весняна блакить, мов кринична вода засвітліла» («Перша весняна блакить»), виразно звучить внутрішній мотив пробудження народу, суспільної перебудови життя, його оновлення, яке поет сприймав не через гасла і декларації, а брав із самих глибин життя.

Соціальне звучання поезії В. Мисика найповніше виявляється саме в такому не прямолінійному, а глибинному відчутті сучасності.

Пізня творчість В. Мисика так само чутливо заслухана в життя, як і творчість рання,— в ній виразно відчувається потамоване нуртування тих проблем, які хвилювали й хвилюють сучасників. В кожному випадку свій кут зору, свій мотив, свій підхід до проблеми. Водночас поетові відкрилися нові обрії. Погляд його, збагачений життєвим і художнім досвідом, став об'ємніший, про що яскраво свідчать твори книжок «Борозни» (1962), «Чорнотроп» (1967) та «Берег» (1972).

Все частіше входять в поезію В. Мисика осінь, зима, пора не тільки розквіту, а й втоми природи, її смутку.

Стара стерня. І тільки де-де блисне
Слід колеса. Навколо
Очима скинеш — і за серце стисне:
Так порожньо і голо.

Але це перше враження перекривається іншим протилежним настроєм, розважним роздумом про мудру доцільність таких змін у природі, якщо ці зміни йдуть своїм закономірним природним циклом:

Та добре й те, що під крилом спокою
Ті стебла опочили:
Вони б упали в порох під вагою
Невідданої сили.
(«Стара стерня...»).

А яким глибоким взаємозумовленим процесом постає перед нами зв'язок природи і людської праці у віршах «Деревце», «Будівничі, верхолази...», «Лісоруб». Лісоруб, втомившись від праці, спрагло припав до джерела. Кому подякувати за чисту воду: криничці, але вона одсилає його до хмар, хмари — до зеленої нетрі, а нетра — до сокири...

«Подякуй,— шелестить,— своїй сокирі,
Що гущину мою не поспіль сікла!
Адже ми всі живем
З твоєї ласки, вічний лісорубе».
(«Лісоруб»).

Який глибокий погляд на актуальну сьогодні — і завжди — проблему збереження природи, погляд, позбавлений категоричної однобокості, погляд, що апелює до людського розуму і людського сумління, які можуть і повинні зберегти нашу планету для наступних поколінь.

В поезіях періоду «третього цвітіння» поета (прикладаю цей образний вислів М. Рильського до В. Мисика з огляду на спорідненість настроїв) вражає оптимізм уславлення вічної свіжості юних спогадів —

Ти так у всесвіт поспішалася,
Що й не оглянулась назад,—
І хвірточка, де ти проходила,
Так і зосталась неприхилена...
(«Юність») —

сили й краси молодості, яку ніщо не годне подолати: літа змінили обличчя старого міста, та

Тільки пару
Не одмінили. Не змогли.
(«Місто молодості»).

Феномен творчої індивідуальності В. Мисика полягає у тому, що він ніколи не піддавався спокусі «оригінальних» прийомів, які обіцяли голосний успіх, зате вмів завжди — ця якість збереглася в нього до останніх днів — вловити актуальну ідею у зовні, здавалося б, зовсім не злободенних, не сучасних темах. Більше того, ця актуальність з роками, десятиліттями не втрачала своєї сили, а, навпаки, розкривала нові, досі не виявлені ресурси впливу на читача.

Вірш «Сучасність», яким розпочата ця передмова, а саме те, що сучасність «в найголовнішому — в тобі», був не просто вдалою стилістичною фігурою чи раптовим осяянням. Це — глибоке переконання, здобуте власним досвідом і перевірене досвідом літератури. Витоки його можемо знайти уже в ранніх поезіях, де виразно виявлена опора на естетику фольклору. Поет перевіряє ним враження і почуття свого ліричного героя.

Яка свіжінь! Неначе в думі тій:
«Воздобні комиші, довольні води!» — .

це з вірша «Літо», датованого 1925 роком.

Творчість В. Мисика — яскравий і переконливий приклад того, як спадщина минулого, зокрема усна творчість народу, ставши органічною часткою стилю поета, допомагає досягти філософської глибини в осягненні суспільної проблематики того часу, і як, у свою чергу, вічні проблеми і мотиви здобувають живу плоть і кров.

В поезії В. Мисика можемо не тільки констатувати наявність фольклорного начала — то у відвертій, як у даному разі, формі, то виявлену опосередковано, а й простежити певні фольклорні мотиви, ситуації, до яких поет звертався, показуючи різні — переважно переломні — суспільно-історичні процеси в житті і намагаючись осмислити їх у широкій перспективі. Одною з таких ситуацій є втеча трьох братів з Азова з однойменної думи. Поет звертається до цього шедевру усної творчості українського народу, знаходячи в ньому постановку важливих моральних проблем, які в ході соціально-історичного розвитку виявляються щоразу по-новому. В. Мисик буде шукати аналогії чи протиставлення з ситуацією думи, з тою колізією, яка складає її ядро, постійно матиме її на оці як принцип усвідомленого народом класово-етичного рушія прогресу.

Колізія трьох братів — двох кінних і третього пішого-пішаниці, що один з них «милосердіє має», а другий — старший — про себе дбає,— проблема правди і брехні, злочину і неодмінної відплати за нього — здобуває в поета загальнолюдський, онтологічний смисл.

У віршах В. Мисика різних періодів його творчості бачимо різні варіанти прикладання сенсу думи до конкретних умов та побудови на її основі нових притчевих ситуацій. Останнє виразно помітно у вірші «Брати» (1965): старший брат вийшов з дому у світ, прорубував хащі, доки не вибився з сил і не постарів, молодші ж, які йшли за ним, замилувалися мальовничим краєвидом і присвоїли собі ці землі, вже й не пустивши сюди старого...

В інших же випадках маємо не притчі, а конкретні історичні ситуації. «Перша весна» (1965), наприклад, побудована як пряма аналогія до думи: учитель читає селянам «про трьох братів, утікачів з Азова, що бігли степом, де чигає звір, з турецьких каторг у хрещений мир», а люди бачать в цій розповіді свою історію з їхнього-таки села — як продовження думи:

Ми думали потому,
Що не загибли ті брати — й додому
Добилися, і старший Бакуном
Нарікся, а Несвитою середній.
Досталась рівна пайка їм обом,
Але Бакун у всьому був передній,
Прибрав собі і поле, і луку —
І вже у нього менший у строку.

Правда, часи змінилися. У душу сина Несвити-шахтаря прийшла ненависть до Бакуна. Межі трактування історії братів розширилися — перед нами ненависть уже не родинна, а класова. Закінчується «Перша весна» надзвичайно промовистою і місткою сценою, реальною і водночас глибоко символічною, що об'єднує сучасний та історичний плани:

Тепер ночей не спати Бакуну,
Ходити там, де клуня та комора,
Наслухувати пострілів луну

І думати тривожно про Григора.
Про брата меншого, що без коня
Біжить за старшим аж до цього дня.

Соціальна перспектива цілком зрозуміла: «нова весна» заколихала, а завтра остаточно виб'є землю з-під ніг Бакуна, нащадка старшого з братів, які тікали із Азова...

А як по-новому повернута ситуація думи «Втеча трьох братів з Азова, з турецької неволі» у вірші «Солдат» (1945). Тут воїн теж слухає сумну історію, точніше пригадує її в тому ж степу Приазов'я під час затишку між боями. Тепер символіка не ускладнена, а навпаки, оголена до прямих аналогій, з яких випливає чіткість публіцистичного висновку:

Не повернуть минулого нікому,
Не обминуть напасникам розгрому!
Немає сили, що брати не зборють,
Коли в довічній дружбі стануть поряд!

Ця чіткість не суто, сказати б, декламативна, вона випливає з уроків історії і сама стає таким уроком — уроком перемоги над фашизмом. Пафос вірша урочистий, в тоні цієї урочистості і марш параду перемоги, і реквієм по загиблих. Наче відгалуження від «Солдата» сприймається вірш «Старший» (1946) — про старшого сина, який єдиний з усіх братів повернувся до матері, читаючи в її очах мовчазний докір, що «сам прийшов, а тих убито», і

Син п'є понуро, все те розуміє,
А матері розрадити не вміє.

Хіба не відчувається тут почуття безневинної провини, яке згодом таким болем вилилося у вірші О. Твардовського «Я знаю, никакой моей вины...», в поезіях А. Малишка, Л. Первомайського, молодій українській поезії. А поміж рядками, деталями й натяками вловлюємо органічний зв'язок цього твору з думою про трьох братів.

Невеличкий сюжет думи, її вростання в проблематику й образність поезії В. Мисика відбиває одну з найважливіших, найприкметніших рис

творчості поета — постійне внутрішнє відчуття зв'язку минулого, сучасного й майбутнього. Таке сприйняття не послаблює відчуття сучасності, а загострює його, вводить його в контекст світового розвитку.

Цікавим з цього погляду є зображення В. Мисиком війни. У нього, учасника Великої Вітчизняної війни, майже немає сцен боїв, зате сильно передано злочинність руйнування і вбивства, що оскверняє саму природу, землю, якій так важко «засмоктати» ями від фашистських бомб, як людському тілові — рани.

Відкриваючи в народній творчості потужні ресурси філософського мислення, В. Мисик завжди прагне збагатити ними власний художній задум. Фольклоризм присутній у його творчості як одне з джерел, що не знеособлює, а підкреслює, увиразнює власний художній світ, коло ідей, поетику. Так, поеми «Щастя», «Гетьманівна» за композиційною побудовою, образністю наче зіткані з казок, переказів, перероблених авторською уявою в цілісний художній сплав, чітку й виразну художню концепцію. Притчевість, яка лежить в основі задуму, проходить грунтовну перевірку життєвою ситуацією і логікою характерів, що нагадує випробування казки, але без її щасливого кінця. Так, щастя, здобуте нечесною працею,— ілюзорне, як плата чорта за продану душу — така в основі своїй ідея «Щастя» (1965).

Проблема щастя, його повноти, вірності мрії — одна з основних у творчості В. Мисика. Автор підходить до неї з різних боків, охоплює різні сторони, випробовує на різному матеріалі і в різних жанрових різновидах, створюючи не раз схожі ситуації з протилежним, сказати б, результатом. Завдяки цьому створюється система етичних цінностей, в якій один твір доповнює другий, виникає ланка зв'язків, що підкреслює цілісність світоглядних ідейно-естетичних принципів поета. Так, «Щастя» з ідеєю ілюзорності, нетривкості легкого успіху, достатку, багатства, що само припливло в руки, нерозривно зв'язане з «Гетьманівною» — гіперболізовано-гротескним твором про «щастя» бездіяльного існування. А задум «Гетьманівни» в свою чергу вже вгадується у вірші «Чорнотроп» (1964). Три царства пройшов парубок: «перше — чорне, друге — колюче, третє — не лучче,— сонне-сонне, дрімотне-дрімотне...» Одне слово, ті три неодмінні випробування, які визначені регламентом казки. Але стій: чи пройшов оте третє, найголовніше й найважче? Либонь, що ні, бо полюбила його царівна, а він обдурив її (отже, зрадив

своє кохання, свою мрію, свій ідеал), висватавши дівку, і опинився перед загрозою залишитися у сонному і дрімотному царстві.

Алегорія тут — не фольклорна формула, а згусток гостроти соціального бачення і проникливості психологічного аналізу. У «Чорнотропі» автор залишає відкритою розв'язку, закликаючи свого героя таки пройти сонне й дрімотне царство — «царівну сватати».

Але долає цей рубіж уже герой «Гетьманівни» (1965). Поема ця складна за задумом і образною структурою і водночас прозора за ідеєю. Є в ній ненав'язлива повчальність притчі, одначе не сформульована прямолінійною дидактикою, а сформована в самому тексті. В поемі домінує художній принцип, який у літературознавстві, за термінологією М. Бахтіна, називають карнавальністю, амбівалентним сміхом, що і заперечує, і стверджує. Такий сміх є ознакою фізичного і духовного здоров'я, свідченням повноти життєвих сил народу, запорукою його майбутнього.

Козацький дух, що не боїться жодних випробувань, труднощів, готовий іти хоч чортові на роги для здійснення свого заміру, відбиває народний оптимізм на противагу застиглості, кастовій замкнутості й ізоляції, що призводить до виродження й звиродніння панівних верств, які відірвалися від народу.

Сцена перебування Шевчика в краї, де всі позіхають... від щастя, сповнена вбивчого сарказму, який іде від зіставлення поглядів мешканців «Країни солодких позіхів» і Шевчика, а в суті своїй — двох психік — паразитуючого панства і діяльного працелюбного народу. Шевчик на «сонно-сонному, дрімотно-дрімотному» царстві не спіткнувся... Легко й глибоко відітхнули його груди, коли вирвався на вільний широкий простір.

Тут справжнє небо
І справжнє сонце,
І всі стежки-шляхи
Не сходяться докупи,
як товар до обори,
А розбігаються
Куди кому треба —
На Київ і за Київ,

На Чигирин і за Чигирин,
На Січ і поза Січ...

Український фольклор не єдине джерело співвіднесення універсального й історично-конкретного у творчості В. Мисика. Одним із джерел творчості поета — його тем, мотивів, образів — стала поезія Сходу, з якою, зокрема, пов'язана і його плідна перекладацька діяльність.

Знайомство із Середньою Азією на початку 30-х років викликало інтерес до східної класики. Взагалі тема братніх народів була популярною в поезії 30-х років (згадаймо книги і цикли віршів російських поетів В. Луговського, М. Тихонова, українських — П. Тичини, М. Бажана, О. Влизька, Т. Масенка). Але в творчість В. Мисика тема Середньої Азії, зокрема таджицька тема, прийшла своїм шляхом, була зумовлена власною внутрішньою закономірністю.

Після закінчення сільської семирічки був педагогічний технікум, курси іноземних мов (англійської), Харківський технікум сходознавства (таджицький відділ). Саме тут реалізується давній його інтерес до багатющих традицій персо-таджицької поезії, що супроводжував поета все життя і завдяки якому українська культура збагатилась неперевершеними зразками художніх перекладів. Вивченню мови сприяли поїздки в Середню Азію, які збагачували не тільки знанням мови та культури, а й безпосередніми враженнями життя.

Твори середньоазіатської тематики, що ввійшли до книжок «Тисячі кілометрів», «Казахстанська магістраль» (1932), «Турксиб» (1934),— надзвичайно цікаве явище в українській літературі.

Читаючи вірші В. Мисика про Середню Азію, пройняті пафосом творення нового світу, бачимо, як поступово вживався він у нову для себе тему, все глибше проникав у атмосферу краю, який вперше відкрився перед ним не в поетичній символіці, а в живій плоті реальної дійсності («1442 км Турксибу»).

У вірші «Пригода в горах» поет прагне безпосередньо передати враження разючого перелому від похмурого середньовіччя до соціалізму, зафіксувати безпосередні прояви, часто навіть парадокси цього перелому. Колишній «птах старої бухарської зграї» заховався в гори, сподіваючись, що сюди не дійде подих нового життя, а аллах не допустить, щоб літак осквернив «світлі висоти». Але літак таки з'являється над

білими шапками вершин і тихими селищами Дарвазу. Автор сприймає цей факт як своєрідний символ:

Немовби й у небі, де жив колись бог,
Встановилась Радянська влада.

І все ж, здається, найбільш повно Мисикове відкриття Середньої Азії виявилося у тих творах, де поетові вдалося вжитися у східну культуру, синтезувати безпосереднє враження з переосмисленням поетичних традицій краю. Такий синтез призводив до інтелектуалізації задуму, що виявлялося, одначе, не в насиченні східною образністю чи символікою, а в розширенні простору мислі, в цікавому процесі взаємопроникнення і взаємозбагачення культур.

Перший доторк до персо-таджицької класики був імпульсом, який спонукав до поглибленого освоєння культур братніх народів. Поет часто вдається до східного фольклору, який знає досконало. Міра творчого переосмислення фольклорних мотивів у різних творах може бути різною — від переспіву легенди чи казки (як, наприклад, памірська легенда «Гора») до власного трактування образів східної мудрості («Завойовник», «Дві гави», «Індійська казка», «Ліхтарик»). Водночас у творчості поета пізнаємо сліди впливу західної поезії то у формі образних ремінісценцій і посилань («Возовиця», «Робін Гуд», «На Одері», «Товстуни», «Греція»), то як основа поетичного задуму (вірш «Колос» явно є поетичним перегуком з віршем шотландського поета Р. Бернса «Джон-ячмінь»).

Закоханий у культуру Сходу, поет не протиставляє її культурі Заходу. Постійно озаглавлюючи свої переклади «Захід і Схід», він наче полемізує з кіплінгівською формулою, що «Схід є Схід, а Захід є Захід і вони ніколи не зустрінуться». В творчості В. Мисика східні і західні мотиви постають в органічному переплетенні на всіх рівнях художньої структури — від мотивів та образів до поетичних форм. Цікаво, наприклад, що вірші «Рудакі» та «Хайям» написані не в формі якогось традиційного жанру персо-таджицької поезії (наприклад, газелі), а суто європейського сонета, що створює додатковий художній ефект. До речі, проникнення сонета в східну поезію — факт сьогоднішнього дня: яскравим прикладом цього можуть служити сонети Р. Гамзатова.

Грунтовне освоєння світової культури закономірно привело В. Мисика до художнього перекладу, де його праця — поруч із перекладами П. Ти-

чини, М. Рильського, М. Бажана, М. Лукаша, Д. Павличка стала вагомим набутком української радянської культури.

Коло перекладацьких інтересів поета надзвичайно широке (різні століття, країни, митці), в чому читач має можливість переконатися з цього видання. До багатьох імен і творів можна лише додати, що більшість перекладів, зокрема з поезій англійської, французької, німецької, персо-таджицької, здійснено безпосередньо з оригіналу, без допомоги «рятівного» підрядника. Серед цієї безлічі імен точки постійного притягання: Д. Кітс, Р. Бернс, Омар Хайям, Гафіз, Рудакі.

Якщо зроблене в галузі перекладу з поезії європейських країн можна порівнювати з тим, що зробили, наприклад, такі поети, як М. Рильський чи М. Терещенко, то щодо освоєння масиву поезії Сходу аналогії по суті немає. Твори Хайяма, Гафіза та Рудакі виходили в перекладах В. Мисика окремими виданнями. Сьогодні до цих імен можна б долучити ім'я Фірдоусі, завдяки інтерпретації багатьох епізодів його грандіозної поеми «Шах-наме» («Книга царів»), а все, зібране разом, склало своєрідну антологію персо-таджицької поезії.

В. Мисикові довелося вирішувати багато питань самостійно, зокрема щодо передачі поетичних форм, особливостей жанрів, східної образності, римування тощо. Щоправда, в нього був попередник — чудовий сходознавець-енциклопедист і перекладач А. Кримський. Від знайомства з його «Пальмовим гіллям» і почалося захоплення молодого поета східною поезією. Одначе цікаво те, що хоч А. Кримський був піонером українського орієнталізму і здійснив багато перекладів, він не зберігав особливостей поетичних форм східної поезії, переводячи їх в русло традиційного катрена, і перша газель українською мовою належить, мабуть, І. Франкові («Чом так взір мій до тебе, о пані, летить?»).

В. Мисик у перекладах шукає адекватності всієї художньої структури, чітко розрізняючи переклад і переспів. Так, притчу «Учений і перевізник» з Д. Румі він міг би віднести до перекладів, оскільки і сюжет, і повчальне начало першотвору тут збережене, але привнесений елемент власної інтерпретації перевищив ту дозу, яка, на думку автора, вже не дає йому права вважати твір перекладом, хоч яким би привабливим не здавалося власне рішення.

Коли читаємо один із шедеврів Рудакі «Знову вітер од Мульяну повертає...» в перекладі В. Мисика, спадає на гадку недавня дискусія

на сторінках журналу «Дружба народов» про проблеми поетичного перекладу. В одній із статей наводився російський переклад цього твору, перші рядки якого звучать:

Ветер, вея от Мульяна, к нам доходит.
Чары яр моей желанной к нам доходят.

Автор статті запитував: що то за незбагненні «чары яр», чи не для самого звучання перекладач увів такі дивоглядні слова, яких, звісно, й сліду немає в оригіналі? Захотілося поглянути, як звучать ці рядки в інтерпретації українського поета. І повіяло свіжим подихом поезії, без зайвих таємничих оздоб, бо справжнє поетичне слово їх не потребує:

Знову вітер од Мульяну повертає,
В душу думка про кохану повертає.
Під ногами в мене рінь свою Аму
У доріжку шовкоткану повертає.

Читаючи такі рядки, віриш, що вони могли повернути додому володаря, який покинув рідний край для завоювання чужих земель, що колись повернувся на рідну землю половецький хан, понюхавши євшан-зілля, тобто звичайний степовий полин. Імена шаха та хана поглинула історія, а образи вітру з Мульяну і євшан-зілля стали символами притягальної сили рідної землі.

Перекладацька діяльність В. Мисика переплітається з оригінальною творчістю, породжуючи не раз своєрідну інтерпретацію того чи іншого твору чи поета взагалі. З історії відомо, як докоряли Гафізу за його рядки, що за мушку коханої він віддав би Бухару і Самарканд. Сам Тимур нібито обурювався, як посмів поет роздаровувати міста, що належать, до того ж, не йому. В. Мисик вкладає у вуста поета таку відповідь:

Ми, поети, кров не проливаєм,
Ми міста словами здобуваєм,
А серця у нас такі просторі,
Що вмістили, окрім Туркестану,
Пил Китаю, джунглі Індостану,
Сонце, місяць і найдальші зорі.

Такі слова актуальні й сьогодні: єднання людей словом, завоювання серцем, довірою, дружбою — одвічна функція поезії, найвище покликан-

ня мистецтва. Саме це й пояснює перегук поетів через моря й океани, століття і навіть тисячоліття.

Читаючи оригінальні вірші В. Мисика і його переклади, переконуємося, що творчість поета неможливо ділити за родом його діяльності чи жанрами, в яких він виступав: митець — цілісна особистість, яка прагне якнайповніше виразити характер своєї епохи, невтоленність творчого духу, свою сутність поета-гуманіста й інтернаціоналіста.

Творчість В. Мисика завжди характеризувалася чуйним сприйняттям свого часу, намаганням осмислити ті події і процеси, свідком і учасником яких він був. Весь історичний шлях радянського народу, пройдений від перемоги Жовтня до епохи зрілого соціалізму, величезні зміни в духовному житті знайшли свій вияв у багатих, сповнених глибокого соціального звучання й мистецької довершеності образах поета.

Поетична планета В. Мисика («Планета» — назва однієї з книжок поета) має свою орбіту, яка входить у загальну сонячну систему, що зветься українською радянською поезією, але має свою неповторну температуру, свій ландшафт, свою — бо вона жива планета — фауну і флору. Назви його віршів позбавлені метафоричних приваб, вони точні й конкретні, як і те, про що йдеться у творах.

В. Мисик як митець прагнув кожний факт, кожний прояв життя, кожний емоційний стан піднести на високу орбіту філософського мислення, побачити в звичайній посмішці «так, ні до кого, до землі й до неба» маленьке зернятко до «скарбу світового» — доброти, бо їх, таких зерен, «ще стільки треба» («Скарб»), щоб уславити «людської простоти... безсмертну велич» («Краса»). І при такому погляді зернина уособлюватиме цілу ниву, а звичайна краплина, якій жити тільки мить, поки не зірветься додолу, та за ту коротку мить.

...поки до землі летить —
Встигає всесвіт у собі вмістить.

В цьому образі схоплена суть поезії Василя Мисика: все багатство життя, природи, мистецтва, всесвіт душі людської, вся магма розплавленого металу пульсуючої дійсності відлилася в «формах наливних» його віршів, поем і перекладів.

Микола ІЛЬНИЦЬКИЙ

Поезії

СТЕП

Простягся степ у далечі відкриті,
За рівний обрій, в невідомий дим,
І висне небо, сповнене блакиті,
Шатром ясним.

Де жовтий цвіт лямує межі сонні,
Де схил у балку й вітру дикий пах,
Там зрідка ходять серед паші коні,
Подібні до комах.

А далі ще, на самім виноколі,
Старий чабан іде, за кроком крок,
За ним отара міниться поволі,
Мов хмарки холодок.

Напнеться тінь, дві-три краплини зронить,
То тут, то там приб'є до стежки пух,
І знову з куреня виходить, дзвонить
Вуздечкою пастух...

1922

ЛІТО

1

Пора бентежна! Кучері в дощах,
Важкий сіряк, в хлібах литки блискучі.
Все дощ і дощ... Не сходять з неба тучі,
А теплий грунт вже глибоко прочах.
На полі хліб не викошений, шлях —
Увесь у коліях, не сохнуть кручі,
Темніє сіно злежане в полях,
А грози йдуть, жорстокі і ревучі.

Як набіжать на села, хутори,
Як стрепенуть крилатими верхами
Старих тополь! Аж закиплять з гори
Мутні потоки! Молоко струмками
Ллє з білих хат — і повняться яри,
І ягоди багряними зірками,

2

Налиті повно, тільки вітерок —
Так і покраплять, наче самоцвіти,
У зарість росяну, у юні віти,
Що нетерпляче пнуться до гілок
Старих-старих. І знову тиш. Садок —
Мов захмелів, не хоче й шелестіти
Чи наслухає, як листочки-діти
Перебивають росяний танок.
Яка свіжінь! Неначе в думі тій:
«Воздобні комиші, довольні води!»
І ясно чути, як по днях негоди
Далеко десь, на стежці степовій,
Де протряхає трав'яна могила,
Вечірня пісня підіймає крила.

1925

РІКА ВМИРАЄ

Ви бачили, як річка завмирає
Десь у степу, в полинному краю,
Як по́суха до мулу випиває
Її ослаблу, сонну течію,
І хати понад нею, наче тіні,
Убого сиротіють, і вітри
Переклик жаб, як голоси пустині,
Розносять у весняні вечори?

Ріка вмирає. Де світліли лона
Просторих плес, де радісно-ясна
Одсвічувала ранками бездонна
Задумана небесна глибина,
Де кринички сльозилися із глею,
Спокійним сплеском сповнюючи тиш,
Де піну, що пливла за течією,
Плавучий перехоплював комиш,

Там нині мертво скрізь...

1926

ВОЗОВИЦЯ

Що ж, запрягай корівок, Трохиме, пора вирушати!
Хмар порідшало, тільки на грецькому темно ще.
Як же
Всім дощі ці увірились! Стерні давно потонули
В буйній отаві. Над шандрою бджоли дзвенять на осонні.
Копи давно посіріли й приплюскли, зерно проростає —
Важко й навильник тепер од землі одірвати! А потім
Довго-довго корови везуть невисоку гарбичку
До слободи, що далеко темніє садками.
Недавно

В Гра́ковій перші «фордзони» повз церкву проїхали.
Скільки
Їх — п'ять? А кому водити їх випаде? В кого
Змалечку син тракторист? Авжеж, не у тебе, Трохиме!
Їдуть. Люшні порипують. Трудно ступають корови.
Знову спускається дощ...
«Хоч ти плач!»
І так само минають
Дні й роботи, як за часів Гесіода.

1926

ПОЛИН

Скажи мені, старий полин,
Чом серед зілля ти один
Такий гіркий удався?
Чи весняних солодких злив
Ніколи вдосталь ти не пив,
Чи в росах не купався?

Чи від гірких далеких літ
Далеких предків кров і піт,
Ввібравши по краплині,
Ти бережеш донині?

Ти полюбив долини ці,
Балки і кручі наші,
Твій смак щодня у молоці
Несли корови з паші,
Ти забирався у жита,
Вплітався у солому,
Щоб чулась вічна гіркота
У хлібі степовому...

1926

В ДОРОЗІ

...Далеко навкруги
Біжать тонким димком підсинені луги,
А ближче — будяки, полин сухий, ромашки.
Тут вітер розрізнив дрібне піткання кашки,
А там на соняху, вже стятому, малі
Розквітли гріночки, в останньому теплі
Горять, красуються. Синяк терпкий, що літом
Заяр'я заливав сіряво-синім цвітом,
Підсох і вилиняв — і рідко де між ним
Півсонна вже бджола дзвенить крильцем ясним.
Поблідли, вицвіли де-де кущі жовтила.
А там, де край стерні дорога пилом вкрила,
Рудіє латочка сухого буркуну.
Баштанів рівний гін — і пильно в далину
Курінь, поставлений на згірку одиноко,
Зорить, примруживши своє старече око,
І диму ниточка висить над ним...

Масний локомотив між диму мчить легкого,
Зчорнілий машиніст стримить по груди з нього,
На рейки дивиться, а іноді й туди,
Де поверх насипів вугілля та руди
Дітвора тулиться... Минають колом ниви.
Ось хати в балочці, круг них — черешні, сливи,
І стежечка витка тече туди, де вшир
Долина розляглась. Який глибокий мир!
Край шляху пастушки зібралися біляві
І в щось там граються, пустивши по отаві
Вже по-осінньому змуштатілих телят.
І світлом, і теплом од білих віє хат.
Ще проти сонечка де-небудь на загаті
Комахи гріються, розслаблені, крапчаті,
І сонечко згори, вже тільки що ясне,
Раптовим відблиском на сріберній мигне

Провислій ниточці. На ній листочок мляво
Без вітру крутиться то вліво, то направо,
Немов вагаючись, мов жаль йому цих днів...

1926

* *
*

Сірою смоляною сосною,
Свіжістю річкової долини
Пахнеш ти, дощику, щохвилини
Над землею над весняною.

Ти запнув, затуманив стару Основу,
До вікна холодок приніс ти.
Може, щось хотів розповісти —
Та й урвав свою мову.

Вже травинки уста відкривають
І весну починають звичайну.
Тайну в себе вони хова́ють —
Ти один тую знаєш тайну.

Ти знаходиш під грунтом сім'я,
Ти підводиш гнучке галуззя.
Чи не скажеш мені, за ким я
Так давно й невідступно томлюся?

Ти розтоплюєш гори криги,
Шепчеш вікнам, що ждуть блакиті,
Те, про віщо ніякі книги
Не розкажуть ніколи в світі.

Озивайся ж — і вдень, і зранку.
Я, закоханий хтозна в кого,
Вже ладен почути край ганку
Флейту Сковороди самого.

1928

МАЙСТЕР

Горить огонь на Віа-дель-Розайо.
Від горна, що гуде несамовито,
Роздмуханий невтомними руками,
Рухливий одсвіт падає у двір
І відкидає велетенські тіні
Людей, що метушаться круг огню.

«Ще дров!»
Хрипить і стогне міх. Ще вище
Встає сліпуче полум'я.
«Скажіть же,
Маестро Бенвенуто, що кожух
Уже готовий, віск тече в отвори,
На полум'ї дійшла слухняна глина —
І форма жде киплячого металу!»

1929

РОБІН ГУД

1

Не сплять у палацах лорди,
Ворочається король.
Дзвенить у нього у вусі
Чудне ім'я — Робін Гуд.

Приходить до нього лицар:
«О королю, дозволь
В гаях його пошукати
І привести на суд!»

Пішов у діброву лицар —
І плаче дама сама.
І другий лицар подався,
І другий теж не прийшов.

І бачать лорди: находить
На Англію чорна тьма —
І час для них наступає
Пролити блакитну кров.

2

Хвороба тіло сушить-пече,
Спиває рум'янці з губ.
Сумний стоїть Робін Гуд, плечем
Зіпершись на зелен дуб.

До нього Скайзлок добрий прийшов:
«Скажи, отамане мій,
За кого нам битися, лити кров,
Із ким ставати на бій?»

До нього наблизивсь Маленький Джон:
«Повідай волю свою:
На чий повставати звелиш закон,
Кого вбивати в бою?»

«Хай мирно за плугом орач іде
І сіє у добрий час,
І йомен вільний нехай ніде
Не терпить шкоди од вас.

Є пишні палаци й монастирі,
Єпископи є й церкви,
І є в Ноттінгемі гордий шериф —
Їх майте на думці ви!»

І потім у сон Робін Гуд запав,
І довгий був його сон.
І Скайзлок добрий над ним ридав,
І плакав Маленький Джон.

1929

У СВЯТИХ ГОРАХ

1

Знов дощ, гроза. Через будинки й брами
Мутні стовпи проносяться дворами,
Б'ючись об стіни. Наче тіні тих,
Що під горою сплять давно в низьких
Могилах. Наче привиди з підгір'я
Прийшли оглянути своє подвір'я:
Собор — у тьмі, скрізь пустка, і з плачем
Пішли назад за вітром і дощем.

2

Ці ворота були святими,
Дзвони днями гули над ними,
Ясно сяяв з-над них у гай
Білий дід, святий Миколай.

А тепер він зорить сердито:
В нього кулею бік пробито,
Вся в пташиних слідах борода,
Висить криво він, як Байда.

Під негоду риплять гаки,
Стогне він зі своєї брами...

Дід з воріт виходить з ключами,
В далеч дивиться з-під руки.
«А, це ти! А мені здалось,
Мовби кличе хтось».

Вітер віє — і знову дід
У сторожці не спить, і знову
Чує він неспокійну мову,
Тихий голос біля воріт...

3

Воротарю, старий воротарю,
Скільки ти перебачив люду!
Скільки повз тебе пройшло прочан
Темних, як ніч, як імла, як туман!
Камінь важкий на порогах стерто,
Попроціловано наскрізь ікони,
Дзвони пощерблено дзвоном обіднім,
Дзвоном вечірнім, денним, досвітнім!

Що ти думаєш, що ти шепчеш,
Коли бачиш вогні яскраві
У високих вікнах со́бору,
У лункім комсомольськім клубі?

Знов ключар виходить. Од гаю
Долітає ранковий дрож.
«Що ж, не спи, Миколаю... Що ж,
Може, й справді ми, Миколаю,
Вже не теє... Бо йдуть літа —
Й заростає брама свята!»

1929

ВЕСНА 1930

Перед весною — дощі, моква
І чути ясно над водопіллями
По селах, подвір'ях нові слова:
Засівкампанія, усуспільнення...
В густий туман поринає дорога,
В калюжі жмурка тремтить край порога,
І встає стихією з хуторів
Іржання коней та стогін корів.

Вітер зі степу і вороння,
Метушаться галки в скиртах, як злодії,
І все дружніше й міцніше щодня
Завивають у лісі тугі мелодії,
В деревах виють монгольським гулом,
І хутір в яру притулився аулом,
Притулився аулом, до нив припав,
Мов слухає тупіт далеких лав.

Мов слухає, як у грузькі низи
Напливають води з верхів і смугами,
Передчуттям весняної грози
Блакитніють хмарки вогкі над яругами,
Як корінці здригаються сонні,
Як гомонять стовпи телефонні,
Як дзвонять дроти тривожно згори
І розносять неспокій на хутори.

І збираються все частіше діди,
І бубонять, і блимають од неспокою,
І палять махорку, й цебра води
Випивають з пожадливістю жорстокою,
І змагаються до полуночі в хаті,
І трудно груди шкребуть волохаті,
І десь застрягає поміж усів
Слово нечуване — колектив.

А надворі вітер гуде й гуде
І бродить мла над полями розгаслими,
І в грузьких загонах уже де-не-де
Голодують корови худі над яслами.
Їх мучить загонів зимних брудота,
Вони рогами підіймають ворота,
Вони ревуть із хліва й двора,
Немовби кваплячи всіх: пора!

А вітер несе з полів каламуть,
Паруси туманів підносять слободи,
У вулицях кузні крешуть, кують
І обтягують шинами свіжі ободи,
І заплішують боронам зуби — й всюди
Ходять, перекликаються люди:
«З якої артілі?»
«З такої-то!»
«А!»
Весна, весна.

1930

1442 км ТУРКСИБУ

Біловерхі бескиди з правої руки —
Там киплять між скелями, піняться річки,
У розлогі простори прокладають путь,
І в барханах губляться, і у пісках мруть.

Ми гудком розколемо віковий полон,
Ми з металу викуєм свій, новий закон!
Мірся кілометрами, далеч степова!
Тисяча чотириста сорок два!

Від Семипалатинська до Алма-Ати
В вітрі казахстанському випнулись дроти.

Га́ряче виблискує колією даль...
Шли металу більше нам, димна «Південсталь»!

Що не шпала в насипу, що не гвинт, не цвях —
Ближчає, коротшає до Комуни шлях.
Мірся кілометрами, далеч степова!
Тисяча чотириста сорок два!

1930

СТАРА БУХАРА

Жадні на казки ці двори та дворики,
Ці сундуки з потемнілої міді.
І розказують, розказують,
розказують історики
Казки про багатства Саманідів,
Про походи, про брязкіт узбецької зброї,
Про шейхів, емірів, співців і героїв,
Аж мед стікає з тростини-пера...
Розказують, розказують,
розказують історики,
А ти — що?
Така ж обідрана, Бухара.

Минули віки вікопомних бур,
Сучасним сонцем ці дні розпечені.
І якби сьогодні з'явився Тимур,
За двадцять чотири його в Узбеччині
Ліквідували б назавжди. Тим часом
Твої шахразади торгують квасом:
Не ті тепер ночі, не та пора!
Розказують, розказують,
розказують історики,
А ти — що?
Така ж обідрана, Бухара.

А якби зазирнути в віки твої
Та усе переглянути, все усталити!
Може, набрехали бородаї —
І багатства ніколи не знала ти.
Лежало багатство твоєї праці
В сундуках Саманідів, у царському палаці,
У склепі в купця, в гамані в гендляра...
Розказують, розказують,
розказують історики,
А ти — що?
Така ж обідрана, Бухара.

Тисяча дев'ятсот тридцятий. Навколо
Країна гримить. Турксиб. А в тебе ще
Сотні з дві робітництва. Лелеки кволо
Клекотять і замощують кожне склепище.
Емір доживає в Афганістані.
П'ятирічка в дії. Край у світанні.
Ти стоїш на дорозі, немов мара!
Розказують, розказують,
розказують історики,
А ми
перероблюємо тебе, Бухара!

1930

ЕСКІ БУХАРА

О пишна Ескі Бухара!
Смердюча, гаряча Ескі Бухара!

Небо твоє голубе
Тьмяно й ліниво висить над стіною,
Ішаки удосвіта серед гною
Дуетами будять тебе.

Ті люблять тебе за азійський пил,
За юрми старців, за безліч могил,
За муедзинів гугнявий спів,
За ранній левиний рев ішаків.

А тих, що справжнім коханням
В тобі зако́хані, будять за́видна
Тяжкі трактори залізним стогнанням,
А тим, хто любить тебе, ти ненавидна.

1931

П'ЯТНАДЦЯТЬ РОКІВ

Бійці, що згоріли без чаду й тління,
Лягають попелом в урни Кремля.
Виходить бадьоро нове покоління
На вахту великого корабля.

Верши, комсомоле, гори робіт,
Нове риштування зводь догори!
Цей прапор, знятий над цілий світ,
У молоді долоні бери!

П'ятнадцять років, що з тисяч найтяжчі,—
Весь світ сколихнули до дна вони,
У голоду видерті з пащі,
Вирвані з рук у війни.

П'ятнадцять років, що дзвоном пісень
Їх цілий край сьогодні вітає!
Лиш той, хто бився за кожний день,
Велич цих років знає!

1932

ПРИГОДА В ГОРАХ

Ввечері над нами навис кишлак,
І стрів нас у першій хаті
Поважний дід, худий, мов кістяк,
В старім бухарськім халаті.
Проречисто нас привітавши, він
Анкети поглядом скісним
Окинув і мовив: «О гостю з долин,
Повідай, що ти приніс нам!

Хліб у нас не родить, не квітнуть сади,
Ні злота, ні срібла немає.
Навіщо ж стільки анкет сюди,
Скажи, виконком посилає?
Емір прибутків у нас не шукав,
Бо знав: даремна морока.
Сам бог заслонив нас од ваших справ,
Од вашого вуха та ока».

«Пишно ти говориш! Квітчастих слів
Де взяв ти в дикому краї?
Так ось куди занесло птахів
Тієї бухарської зграї!
Так ось куди — чи ж на довгий час? —
Із двору еміра й бека
До снігу та криги загнала вас
Велика радянська спека!

Тільки помилились ви: не така
Та сила короткозора.
З лабетів нужди вона бідняка
Рятує, невтомна й скора.
З еміром її не рівняй, старий:
У неї буряні крила!
Немає сили такої, щоб їй
Сюди дорогу закрила».

Посмішку сховавши, господар мій
Відмовив поважно й чемно:
«І в гори доходить луна подій,
Але намагались даремно
Ми їх зрозуміти. Скажи мені:
Навіщо вам ці пустелі?
Аллах дихне — і крила стальні
Розіб'ються вщент об скелі.

Може, й невеликий зостався строк
Мені на світі добути,
Та вірю я, що у цей куток
Тій бурі не досягнути.
І хоч літає ваш самольот
І вище й далі щоразу,
Не осквернить він світлих висот
І тихих селищ Дарвазу!»

Мовивши, на килим догідно сів
І став молитву шептати,
А я стояв поблизу без слів,
Та й що на таке сказати?
Молись і поклони ретельно бий,
Зміцняйся в батьківській вірі...
Та ось почувся голос новий
В дарвазькому верхогір'ї.

Грізно наростаючи, він ішов
І вшир, і вглиб і помалу
Проходив у кожний куток і схов,
До кожного ліз провалу,
Немовби з петель зриваючи всі
Віддавна замкнені брами...
І от у блискучій своїй красі
З'явився літак над нами.

Голову підвівши, старий похолов,
Узнавши гостя страшного.
А потім килим згорнув і пішов,
Не мовивши нам нічого.
І всі горяни вийшли надвір,
Сипнули з дверей, як з вічок,
І довго дивились, як в нетрі гір
Пірнав гонець п'ятирічок.

От уже й за гори тінь запливла.
Ніхто не рушив з майдану.
Неначе літак на краю крила
Приніс новину довгождану.
Неначе приніс їм клич перемог
І заклик Ленінабада,
Немовби й у небі, де жив колись бог,
Встановилась Радянська влада.

1933

З БУХАРСЬКОГО ЗОШИТА

1. НА МОСТУ

Надходила ніч, зірками
Вбираючи висоту.
Біля міської брами
Стояв я сам на посту.

Стояв і дивився вгору,
Й очей не міг одвести
Од вороного простору,
Де квітли вічні світи.

Але поміж мною й ними
Такий туман був, що всі
Здавались вони сумними
В своїй безсмертній красі.

Я очі протер — даремно:
О зорі дальні, весь час
Життя безрадісно й темно
Мені заступає вас!

У ваші барви чудові,
У ваше чисте вино
Домішує поту й крові
І сліз додає воно.

Ми, давнього міста діти,
Рішучі сини Часу
Б'ємося, щоб відслонити
Назавжди вашу красу.

Надходила ніч, зірками
Вбираючи висоту.
Біля міської брами
Стояв я сам на посту.

2. МІСТО ПОЕТІВ

Минув я високу Каршінську браму,
До арки ступив я — слухай, джура́:
Закутавшись тишею, матір ісламу,
Ще спала шляхетна Ескі Бухара.

Я глянув на ніжні її мінарети,
На бані мечетей — слухай, джура́:
Згадав я слова, що сказали поети,
Й приклав їх до кожного дому й двора.

Вони не пристали до жодного дому,
До жодного двору — слухай, джура́:
Там, замість святкового трубного грому,
Рипіла в провулку гарба гончаря.

Я бачив удосвіта, як вилізали
Каліки з каналів — слухай, джура́:
А в норах крамниць лихварі та міняйли
Лічили прибутки з чужого добра.

До серця прийняв я усе, що підгледів,
І так я промовив — слухай, джура́:
Ти ще не оспіване, місто поетів!
Тебе оспівати давно вже пора!

Про ночі терпіння, що в попелі тліли,
Про славу минулу — слухай, джура́:
Дзвінкіш і правдивіш співатимуть стріли
За всіх славословів твоїх, Бухара!

3. СВІТАНОК

Я очі розплющив. На сході поблідла
Гора. Над аулом кричав азанчі *.
Ви спали, поклавши під голови сідла,
Розбивши ворожий загін уночі.

Я слухав у тиші, як листя платана
Шептало. Я голову тихо підвів.
Я чув, як розмова таємна, нежда́на
Лилася, з нечуваних складена слів.

---

* А з а н ч і — муедзин.

Слова ті, як злива ласкава, травнева,
На землю лились і купали мене.
Не знав я, що так розмовляють дерева
В годину, як людська розмова засне.

І наші слова пригадав я, братерство,
Слова, що дзвенять, мов клинки у бою,
Що душу нам ранять, що різко і черство
Нам кидають правду коротку свою.

Ви спали з клинками при боці, о браття,
Ви спали тривожно, й здалося мені:
Не ласка спокійна, а грізне прокляття
На ваших устах спочиває й вві сні.

Я очі розплющив. На сході поблідла
Гора. Над аулом кричав азанчі.
Ви спали, поклавши під голови сідла,
Розбивши ворожий загін уночі.

1934

ВЕСНЯНЕ

По той бік сонно туманіє сніг.
А в річці
Клекоче збуджено. Як віддих
Німого велетня,
Одвалиться від кручі брила й бризне
В затаєно-зрадливу воду.
Де це опара булькає? І хто
Мембрану цю тугу між нами й сходом
Напнув, аж гілки хруст потворно лунко
Від неї віддається?

Із ріллі
Невидний жайворон злетів і обізвався
В світаючому небі.
Глухо
Співають півні у хлівах.
На сході просвіт.
Озвався іволгою звід криниці.
На сході видно.
(Як зазубилися гілки вишневі за ніч!)
На сході ясно.
Червоний одсвіт запалив вершечки скирт.
Ніч
Знесла яєчко тепле — сонце.

1940

КОЛОС

Киває дальнім і близьким,
Усім країнам побратим.

«Ледве ляжу у ріллю,
Випростаю зброю,
Підведуся й проколю
Землю над собою,
Серед борозен і скиб,
Впруся коренем углиб,
Випну вгору плечі:
Сяй,
Сонце,
Дощик,
Сип,
Грайте, водотечі!

Трактористе-ратаю,
Поспіши, потрудись:
Мірою багатою
Я віддячу колись!
Подивися навкруги —
Чи побачиш береги?
Не вдивляйся — даремно,
Не побачиш ніде.
Тільки хвиля буремно,
Міліардно іде!

Знаю, знаю: і тобі
З неба не упало,
У жорстокій боротьбі
Сил віддав немало!
Знаю, знаю: це ж і ти
Першою весною
З-під землі, із темноти,
Виривався з бою!
Ми,
Здається,
Брати,
Ми — брати з тобою!

Як наставлю плече —
Хай негода січе!
В неосяжному полі
Розів'юся на волі —
Та й піду догори,
Рани сонцем загою!
Будуть теплі вітри
Розмовляти зі мною...
Що ж я їм розкажу?
Чи про те, як, бувало,
Я хилився на межу
Непритомно, зів'яло?

Але меж тих нема!
Тільки море зелене,
Тільки воля сама
Голубіє круг мене.

Трактористе-сівачу!
Чи не ти пролетів
Путь велику, гарячу
Серед грому боїв?
Чи не ваші повстанці
На крилатій тачанці,
На баскому коні
Ворогів доганяли,
Вільний шлях прокладали
Більшовицькій весні?
Не від вашої сили
Поле стало рясне?
Чи не ви увільнили
Із собою й мене?
Щоб в оновленій скибі
Я небачено ріс,
Щоб веселе спасибі
Я вам хвилями ніс?

На весняному вітру
Виросту, змужнію,
Досить сили наберу
Проти суховію,
Від роси та від дощу
Сиві уса розпущу,
Підіймуся, гляну —
І побачу навкруги
Наші ниви та луги
Аж до Казахстану.

По безмежному лану
В молодецькій силі

Покочу одна в одну
Міліардні хвилі.

Виглядайте здалеки,
Відчиніть ворота:
Упаду вам на токи
Ворохами злота!
Хай же стеляться жнива —
Я готовий, ну ж бо!
Слався, дружбо трудова,
Наймічніша дружбо!

1940

* *
*

Знов настигають весняні ключі,
Лелекають під небом, уночі
Вплітаються в сріблясту павутинку
Тонкого сну. Свистить в очеретинку
Зух-вітерець, наспівує вже й те,
Що досі не співалося. Росте
Жива зілинка просто з підвіконня —
Торкнуло її сонечко — і соня
Прочумалась, роздвоїла вершок,
Мов руки розняла... А від стежок
Святковий одсвіт — там ще є водичка.
В кінці городу підсихає гичка,
А в ямці, де відстоялась вода,
Озвалась тонко жаба. Молода
Трава лямує стежку. День по дневі
Чорніють, брякнуть віти яблуневі...

1940

ЦВІРКУН

Уже стручки колотяться,
Свистить у лісі віття.
Учора із колодязя
Я лист кленовий витяг.

Морозець гостро блискає.
Нещастя цвіркунові:
Озвався був під ліскою
Та й кинув на півслові.

Увечері ватагою
У хату рвуться мухи,
Завіску в піч утягує,
В причілку стогне глухо.

Хоч жевріло на заході
Сьогодні, як і перше,
Проте до хати загодя
Цвіркун убрався, змерзши.

Десь притулився на припічку,
Пригрівся — й горя мало:
На лад зимовий скрипочку
Настроює зухвало.

1940

ДІТИ

Там лопухи поза сараями,
І немічний причілок звис,
І горобці з соломи зграями
Пересипаються на хмиз.

Поза старими ожередами
Росте колінчаста трава.
Зірви її, заглянь всередину —
Який там світ, які дива!

Хвостами коні обганяються,
Їх жалять мухи степові.
Орли, що в небесах купаються,
Пливуть хрестами по траві.

На річці, поки старші з косами
Маячать на краю степів,
Набродишся ногами босими
Під комишанки звучний спів.

І, переситившися річкою,
На спориші спочинеш, де
Легесенький вітрець під бричкою
У боклажку пустім гуде.

1940

САМАРА

1

Самарко світла, здрастуй! Як пізнать
Твої садами вклечані придолля,
Твої безмежні ниви, де шумлять
Хліба нові, хліба буйні, як воля?

Від Лозової пил на Павлоград,
І поїздів гудки — в усіх подвір'ях
Твоїх просторих степових бригад,
Що синьо кузнями димлять на згір'ях.

Пливуть хмарки, як у чумацький вік,
Дме вітер злий од Осавур-могили,
І тяжко глибає кудись убік
(Тінь по траві) орел могутньокрилий,

Шукає, де б спочити...

2

Вже той чорнозем, що кругом
Ряснів татарським бур'яном,
Колгоспним грає ланом,
А хлібна хвиля край води
Пливе туди, пливе сюди
І ходить ходоманом.

«О Дніпре, батьку мій! В тобі,
В твоїй роботі, в боротьбі
Я оживаю, і живу,
І я свої кайдани рву,
І силу всю свою до дна
Даю тобі одній,
О животворна бистрина,
Державний батьку мій!»

1940

НІЧ

Глухе падіння яблук — наче крок
Годин нічних, коли з німого глибу,
Як сім'я всесвіту, струмки зірок
Спадають на земну родючу скибу.

1940

РАНОК

Потуманіло скло. Жаріє схід.
Срібніє нитка з хати до воріт.
Ну, значить, довго ще дзвеніть дорозі,
Не скоро літо ще засне у стозі.

1940

ПЕРША ВЕСНЯНА БЛАКИТЬ

Перша весняна блакить, мов кринична вода, засвітліла
Серед хмар. Провалились у землю бездонно калюжі.
Вітер тонко співав у порожньому вічку шпаківні.
Швидко хмари у степ відступали — так швидко, що явір
Падав, як п'яний, у двір. А з двору, від кучі, червоний
Біг струмок, попід тином проходив на шлях і зливався
З мутнобурхливим потоком, що мчав аж на вигін. Далеко
Колії там на шляху, налиті водою, блищали.

Щойно випране хустя в саду на гіллі господиня
Вішала. Ось і господар у двір уступив, зупинився:
«Чуєш, свистить у шпаківні? Коли б не на дощ то свистіло!
Досить вологи, земля напилась — і потрібне для неї
Сонце тільки, щоб скрізь і травичка вже виткалась.
Густо,
Наче над мискою каші, пара встає над городом.
Добра прикмета! Немало пшениці ще в нас у засіку.
Годі ж її берегти — і голодом птаство морити!
Повний совок набирай, з верхом нагорни, щоб неслися
Всі несушки мені жовтовухі, і півень частіше
Кукурікав — і в гніздах яєчок щодня прибувало».
Весело відповіла йому господиня моторна:
«Думала зараз про це, та думку мою перейняв ти!..»

1940

ПІСЛЯ ГРОЗИ

Одкотилися громи,
Віддалилася гроза.
Молодик з тонкої тьми
Виплив чистий, як сльоза.

Дальня пісня з-за села
В небо колосом росла,
Круто нахилялася,
Тонко обривалася.

У пустелю степову
Світлий стелячи покіс,
День багряну корогву
Вже за крайнебо поніс.

І по світлому сліду
З тінню втоми на виду
Вечір з росяних заріч
Ворону виводив ніч

На короткім поводу.

1941

ЛУКА

Винові точаться струмки від купи гною.
Вгорі млинок хурчить. Над талою водою
Пригаслі оклики натомлених гусей —
Низенько — от черкнуть крилом об хату. Глей
Двигтить джерелами в яру, а вітер свіжий
З відчинених дверей несе щораз гучніший
Рев із хлівів у степ, на запах перших трав.

Сіріє тепло сад. Біля причілка став
Лука й, на палицю обидві склавши руки,
Зчищає повагом з чобіт шматки грязюки.
Ні-ні, та й позирне через город — туди,
Де рясно списана мережками води
Висить масна рілля на дальнім косогорі.
А жінка зранку теж тріѐрила в коморі,
Тепер вернулася і в курячий хлівець
Заглянула, де в тьмі вже сонечок-яєць
Повніє сяєво у кожній обичайці
І душу радує завбачливій хазяйці...
«Вже скоро й сіяти, а в нас потреб, потреб!
В сільмаг їх однесу, куплю тобі на степ
Зефірних сорочок, щоб менш лилося поту...
Нум, пообідаєм — та й знову на роботу!»

Вже посуд брязкає у хаті, а Лука
Стоїть, задумався... Коли ще день така
Година вдержиться, то можна й починати.
Тому й не хочеться заходити до хати,
Тому й стояв би тут і слухав дотемна
Невгавний вітру спів: весна, весна, весна.

1941

СПАРТА

Глянь, скільки їх! Напружені тіла
В бігу шаленому, в борні, в змаганні,
І погляди суворо-полум'яні
Спокійної юрби, що облягла

У городі, подібнім до села,
На світлому, просторому майдані
Арени круг, звідкіль так видно грані
Тайгетських гір у мареві тепла.

Їх оспівав Тіртей, то спартіати.
За тими іграми орач-ілот
Слідкує з заростей, де спить Еврот,
З-під чорної, насупленої хати.

Один би він, якби зумів, назвав
Жорстоку ціль тих доблестей і вправ.

1941

ВІЛЛІ О'НЕЛЛІ

Віллі О'Неллі
Літнього дня
Купив у Гонконгу
Мавпеня.
Таке веселе і втішне,
Лапки малі, волохаті.
Воно жило на дредноуті
У найбільшій гарматі.

Їло цукерки
І шоколад,
Але не відходило
Від гармат.
Коли ж офіцер з'являвся,
Воно наверх вилізало
І, ставши на задні лапки,
Честь йому віддавало.

Сурми заграли,
Гімн залунав:
«Прав
Морями, Британіє,
Прав!»
Із гімном ввійшли в затоку,

Вали розтинаючи пінні,
І потім з гармат найбільших
Залп дали по країні.

Всі запитали
Другого дня:
«Де ж наше веселе
Мавпеня?
Хто, хто тепер нагадає
У цій безлюдній пустелі,
Що може когось жаліти
Навіть
Віллі О'Неллі?»

1941

ЧЕРВЕНЬ 1941

Хилилось терпляче жито,
В садках важніли гілки.
Було вже когось убито —
І чувся плач здалеки.

Летіли миті — як скоро!
А свіжий вітер з Дніпра
Над нами владно й суворо
Сурмив: пора! пора!

1941

НА ОДЕРІ

Хіба не тут ще вчора колихало
Високим вітром їх імперські стяги?
Не звідси сунули в наш край зухвало
Грабіжницькі броньовані ватаги?

А як тепер тут мертво! Ані звуку.
Мовчать майдани, ні душі в алеях.
І крок розвідника дзвенить по бруку,
Як десь лунав би в спалених Помпеях.

Поглянь: у цім саду, у цім подвір'ї,
Де в водозборі лист кружляє в'ялий,
Росли й плодилися скажені звірі,
Що нашу землю мучили й терзали.

В цім затінку, де пліснява по стінах,
Де в башті томляться години ржаві,
Благословляла їхня мати сина
Дітей вбивати в Києві й Полтаві.

І що ж! Лиш вітер шарудить у вітті.
Даремно кликати — нема нікого.
І фюрера портрет лежить у смітті
Із одпечатком чобота брудного.

Як подихне з двора — запахне склепом,
І мимоволі обертаєш очі
Туди, де наш Дніпро розлився степом
І вільно в рідних берегах плюскоче.

Де край наш, як Везувій, встав під хмару,
Як верховина огнедишно-строга,
Суворий нагад про недавню кару
І на майбутній час — пересторога.

1945

ВІЛЛА

Сонце сідає за Одер,
За сині хвилі лісів —
І крізь пробої у стінах,
Крізь балюстради й штахети
Промінь його останній
Раптом знайшов і зігрів
У похмурій вітальні
Старі фамільні портрети.

Ось вони, їхні предки:
Купець на сірому тлі
Складів прядива й вовни;
Із люлькою шкіпер; далі
Місіонер бородатий
З хрестом золотим і в брилі,
Знятий десь в Камеруні,
Чи, може, у Сенегалі.

На картатому пледі —
Біблія, а на ній
Гасло: «Всі люди — браття»...
Солідний вигляд достатку,
Що уміє цінити
Спокій чужий і свій,
Де і шлунок, і совість
Завжди в добрім порядку.

Потім — студент рум'яний;
Ось він уже солдат,
Ранець і грізна каска,
Прощається з батьком на плаці;
А по війні — безробітний:
То вчитель, то адвокат...
І, нарешті, професор,
Запеклий, бундючний наці.

Він штурмовик сьогодні,
Завтра — вчений турист:
Між індіан Амазонки
З бамбуковим знявся стеком...
Як серед них гордовито
Він свій показує зріст!
Як те дідове гасло
Тепер від нього далеко!

Сивий місіонерс!
Чи думали ви, що внук
Прийде й біблію вашу
Розтопче в нападі шалу
І науку убивства
Візьме з усіх наук,
Рай ваш прісний змінявши
На криваву Вальгаллу?

Сонце сідає за Одер.
Сіра башта вгорі
Тінь у двір одкидає,
Як тінь руїни і смерті.
Вітер тихне. На башті
Давно мовчать дзигарі.
Наче в гробі, заснули
У ній години та чверті.

Сторож, що їх заводив,
Не приходить давно:
Ніколи, та й для чого
Гвинти тривожити ржаві?
Пана професора, мабуть,
Не буде вже... Ясно одно:
Вийшли усі години
Його недовгій державі.

1945

ВЕСНА 1945

Безуважне, нерухоме небо
Одвернулось од землі, мов хоче
Все забути, що недавно чуло:
Гудіння моторів,
Вибухи бомб,
Передсмертний стогін землі.

Але що поробиш із весною?
Із-під льоду виламалась, гріє
Села спалені, могили, дзоти,
Літепло в озерах,
Як у ночвах
Для новонародженого.

Як же можна так легенько литись,
Все забути, що було, як можна
Знову теплитись полям кривавим?
Хочеться
Прокляти її,
Таку байдужу!

Горе матері — довічне горе!
Ти — весна, і ти ж для світу мати!

«Я — весна, і я для світу мати —
Оттому я й ллюсь, і землю мию,
Грію літепло в озерах-ночвах
Для новонародженого світу!»

1945

СОЛДАТ

Всю ніч, угрузнувши в замет,
Затисши автомат,
В тривожні спалахи ракет
Вдивляється солдат.

І серце затискається в солдата:
Сплюндрована, розтоптана, розп'ята
Лежить у темряві його земля,
І звідтіля
Все чуються йому тужливі крики:
«Прийдіть, помстіться за криваві ріки,
За рани!
Ми лежимо замучені в землі,
Ми, діти й матері, ми, партизани!..»

А вітер шелестить у ковилі,
Немов гортає аркуші поволі:
Не раз, не раз дими вставали в полі
І села пропадали без сліда.
Хіба не все одно, яка орда
Твою країну копитами била?
Самотня й безборонна у степу,
Вона стояла, як ота могила,
Вдивлялася терпляче в ніч сліпу —
І тільки з вітром буйним говорила.

Знай шелестить у жовклому стеблі,
Наспівує своє, дзвенить струною вітер —
І з шелесту плететься тиха мова:
«Три бра́ти утікали з-під Азова.
Що старший та середній скачуть кінні,
За ними менший, піший, уганяє —
І плаче, і благає:
«Не дайте, браття, вмерти на чужині

З безхліб'я та безвіддя, з безздоров'я
Серед пустого степу Приазов'я!»

Сказав середній: «А послухай, брате!
Чи не пора б нам меншого узяти?»
Той тільки блиснув оком потемнілим:
«На двох маєтки батьківські розділим!»

Прилинули орли ширококрилі,
Вовки почули: є чим підживиться.
На сьомий день на Осавур-могилі
Вмирає менший — піша-пішаниця»...

Солдат вдивляється перед собою.
Вогні погасли, стихнув клекіт бою —
І тільки вітер шелестить у полі,
Все далі й далі
Серед бадилля лине — і поволі
Перегортає аркуші зів'ялі.

Хай все перечитає та й загорне:
Даремно вороння радіє чорне,
Даремно вовк із балки виглядає —
Ніхто тепер братів не розбратає.
Не повернуть минулого нікому,
Не обминуть напасникам розгрому!
Немає сили, що брати не зборють,
Коли в довічній дружбі стануть поряд!

Всю ніч, угрузнувши в замет,
Затисши автомат,
В тривожні спалахи ракет
Вдивляється солдат.

1945

ЛЬОТЧИК

Де в чорний грунт після нічного бою
Урізалось крило,
Прийшли по тіло вороги юрбою,
А тіла не було.
Погрожували смертю, але тайни
Не вирвали в селі.
А він лежав під горбиком звичайним
У степовій землі,
Де бузина, де глід і стрілка клена,
І шум з усіх сторон.
Там обняла півтемрява зелена
Його останній сон.

За вітряком, що весь двигтить од вітру
Південного, лежить він і тепер
Під кленами тремтячими. Лежить,
Немовби дома, в цім кутку зеленім,
І, спершися щокою на долоню,
Вслухається в повільний шум дерев,
Мов широко розплющивши уважні
Солдатські очі, в неозорий степ
Вдивляється.

І хоч вінками оповито
Старий пропелер у кінці
Тропи гарячої, де літо
Блискучі смажить камінці,

Хоч сонний затишок окраїн
Горить кульбабами навкруг,
Та й звідтіля, немов хазяїн,
Він дивиться на поле й луг.

І клени, що стоять в обнімку,
Немов рукою відслонив,

Щоб бачить ярину й озимку
Серед залитих сонцем нив,

Щоб чути з самого світання,
Як гулом повниться земля —
Та, за яку він без вагання
Віддав і душу, і ім'я.

1946

СУХОВІЙ

Уїдливо висвистує в причілок
Набридлий вітер. Висохли поля.
За балкою припалена рілля
Пашить теплом з усіх порожніх пілок.
Все нудиться. В неділю й понеділок —
Той самий свист. Виплоджується тля.
Рудіє небо. Пісно звідтіля
Присвічує молодика оскілок.

«Як загвинтило!» — вилаявсь коваль.
Із кузні вийшов, став, піднявши брови,
І дивиться, як велетні-корови
З низької паші вигорбились. Жаль
І праці тих, що орють поле днями,
Де од війни не засмоктались ями.

1946

СТАРШИЙ

Син повернувся до своєї хати,
Та от причина, що не зміг пізнати
Ні хутора, ні балки під горою:

Розорено всі дворища й господи,
Розмили балку березневі води...
А мати ж як? Зробилася старою.

Постарілася, низько похилилась,
Пригорбилася, тяжко зажурилась,
Бо ж із п'ятьох лише один прилинув.
Розпитує, де чотирьох покинув,—
І ніби трішечки старій сердито,
Що старший сам прийшов, а тих убито.

Така чудна, мов трохи й незнайома.
Син був на фронті, падав, біг під бомби —
Вона ж просиділа всі роки дома,
А подалася більш од нього. Чом би?

Прийшли з кутків — самі старі та вдови.
П'ють, не п'яніють, тільки б перебути,
Не пропустити ні кивка, ні мови
І — хоч між іншим — про свого почути.

А мати про своє — їй менші в серці.
Всі карточки в ряду на етажерці,
Як в шерезі де-небудь військовому.
Та як же так, що сам-один додому?
Чому ж ти, старший, менших не доглядів?
Чому пустив на нашу землю гадів?

Син п'є понуро, все те розуміє,
А матері розрадити не вміє.

1946

ТІНЬ ОД ХМАРИНКИ

Тінь од хмаринки світло-синя
З сухої балки на бугор
Спливла і зникла десь. Пустиня.
Прозор.

Біля колодязя овечі
Сліди засохлі. Поросло
Все полином. Як чад із печі,
Пливе тепло.

Як душно! Вітру б, та од моря,
Од Чорного! Краплин — таких,
Щоб крик чаїний, стогін горя
Одразу стих!

Щоб на змережані струмками
Зелені схили — по громах
Дихнув з веселки, як із брами,
Могутній пах

Трав і хлібів...

1946

СПЕКА

Осяйна блакить
Запаленого ока ні на мить
Не змружує.
Ні холодку, ні нитки
Дощу!
Слабенький в стеблах шелестить

Дитячий голос: «Пити... питки...»
Над обрієм прозора хмарка спить.
У висхлій балці — тоскний плач кигитки.

1946

ЖАЙВОРОН

1

Розхристана палає висота.
Трава горить. З-за білої дороги
Все ллється пісня, чиста і проста,
Як потічок прозорої вологи.

Зі сходу подихає гаряче —
І що не день сухіше й гарячіше.
І тільки пісня ця тече й тече,
Як джерело надії, вічно свіже.

Легка прозора хмарка пропливла
І щезла з вогняного небосхилу,
Як марево. Далеко од села
Працює трактор, носить хмару пилу

По довгій борозні — і до руля
Немов приріс водій, все крає й крає.
І пісенька все ллється, й оддаля
Не розбереш, де пісня, де рілля,
Чи тракторист, чи жайворон співає.

2

У солов'їв дзвінкіші голоси,
Їх заспіви криштальніші й солодші.

У заростях, сріблястих од роси,
Вони лунають у травневі ночі.

А ти миліший нам, весняний гість,
За те, що загодя, коли ще пізні
Лютують віхоли, жадану вість
Приносиш у своїй простенькій пісні.

За те, що, не ждучи погожих днів,
Зневаживши сніги й тумани хмурі,
Завзято кидаєш бадьорий спів,
Як виклик сміливий в обличчя бурі!

1946

ШЛЯХ

В чорно́землю аж по коліна вріс,
Високу гору перерізав косо —
І петлями з узвозу на узвіз
Послався в степ, де дрібно, наче просо,
Рябіли селища, в легкім диму
Висів вітряк і обертався злегка...
А він усе обходив їх, тому
Що давній він і путь його далека.

На узбоччі колишеться бур'ян —
Нащадок тих, що жалили в коліна
Ординців гордих, жадних половчан,
Що гнали коней, аж зелена піна
Летіла з вітром, і весь час туди
Свої вирлаті обертали очі,
Де маківки церков, густі сади,
Розкішні луки й голоси дівочі.

Він пам'ятає рух рипливих маж,
Смаглявих чумаків, що йшли за ними,
Забродили, як в озеро, в міраж,
Зникаючи під хвилями хибкими,
І знову виринали у траві,
Продовжуючи подорож велику,
Маленькі посланці і зв'язкові
Од рахубитого нового віку.

Він пам'ятає рип і тих возів,
Що ними їхали нові осадчі
В цілинний край, що за кряжем синів,
Затоплений у марева гарячі,
І де могили плавали в траві,
Сухим, блискучим степовим туманом
Одрізані од чорної землі,
Як голови, великі і малі,
З покинутим під ними ятаганом.

Хитається на узбоччі трава.
І шлях мовчить. І, мигтячи на сонці,
Гарячий плуг у степовій загонці
Його вже тне і скибами вкрива,
І заорами списує полинні
Старі горби, де тане в чебреці
Забутий пращур тих шляхів, що нині
Перехрестили степ у всі кінці.

1946

ЧАБАН

Тихо чабан отару проганяє круг яру.
Раптом сонце з-за хмари глянуло й залило
Спершу пшеницю озиму, потім пшеницю яру.
Хліб густіший од диму, колос погнув стебло.

Син молодим загинув, у розквіті сили й вроди,
Вився чуб кучерявий, дзвінко стукав підбор.
Та в партизанській лаві полетів у походи,
Просто життя віддавши, як патрон у затвор.

Там, де гора похила, в землю вросла могила.
Нива те місце вкрила, пам'ятне місце те,
Виросла й повний колос понад яр похилила,
У глибокій задумі гне стебло золоте.

А понад нею вітер полум'ям пропливає,
Ллє, як з гарячих відер, літнє лиття своє,
І попід вітром колос головою хитає
І далекий свій голос батькові подає.

З шуму, шуму,
Золотого тлуму,
З тлуму золотого,
З війська молодого,
Киваючи,
Каже
Голосом сина
Колос-колосина:

«Знайте, тату: не один упав я,
Не один розкинув руки у полі...
Але хоч і впав я, волю врятував я —
Доживайте ж віку на волі, на волі.

Знайте, тату: недаром упав я —
Чорну землю нашу врятував я,
Щоб велика й ціла поверх мого тіла
Житом-пшеницею рясно золотіла».

Киваючи,
Каже
Голосом сина
Колос-колосина:

«Землю, що зросив я кров'ю коло яру,
Бережіть же, люди, як пшеницю яру,
Як яру пшеницю, як чисту криницю,
Як веселу хату од вогню-пожару!»

Тихо чабан отару проганяє круг яру,
Раптом сонце крізь хмару глянуло й залило
Спершу пшеницю озиму, потім пшеницю яру.
Хліб густіший од диму, колос погнув стебло...

1946

ОСІНЬ

Од всіх амбарів на одне кільце
Ключі знизавши, комірниця строга,
Вона прискіпливо тобі в лице
Сьогодні дивиться з свого порога.

Їй з пужино́ю зерна не вези,
Не сподівайсь її з рахунку збити:
Вона усе кладе на терези
І тільки те дає, що заробив ти.

1947

1919

Чорніє степ — і тільки де-не-де
Розлога балка розпинає крила,
Підсинені снігами. Мутно йде
Вода в яругах. Вже весна розмила
Той шлях замучений, грузький, яким
Тікали врангелівці в дальній Крим.

Тоді з гори спустився незабутній
Сто шістдесятий полк... І голосна
Оркестру полкового навіть в будні
Од церкви одбивалася луна,
І у тісну сільської школи залу
Вкотився грім Інтернаціоналу!

1947

ПЕРЕД ЖНИВАМИ

Сорочка прилипає. Гарячé.
Стовпіє сонце в плесі. Налилося
І втомно жниварeві на плече
Злягає огрядне, важке колосся.

Повільний вітер ледве чутний дзеньк
Од кузні донесе та й знов затнеться.
По вінця обрію налитий день
До вечора стоїть і не схитнеться.

Під шепіт нив, під пісню молоду
Встають по черзі дні напрочуд гарні,
І мужнє сонце в духоті й чаду
Терпляче трудиться в своїй гамарні,

Виповнюючи форми наливні,
Не забуваючи й стебла малого,
Переливає довгі трудодні
У бронзу й злото врожаю нового.

1947

СХИЛИВСЯ ДЕНЬ

Схилився день — і зерно по зерну
Останні ронить золоті хвилини
У хлібну куряву, у запашну,
Що над токами та шляхами лине.

Оце б до речі вже й Землі було
Сьогодні скласти від душі подяку,
Що виростила колос і стебло,
Що не гуляла в холоди і мряку,

Й нову потугу нам дала до рук,
Щоб високо в осінньому безмежжі
Здіймався поїздів мандрівний гук
І яскравів огонь на кожній вежі,

І все рясніш гронилися з газет
Твоїх героїв мужньо-мрійні лиця,
Життя, що ринеш, як Дніпро, вперед,
Де вже Комуни море промениться.

1947

ПЕРШИЙ СНІГ

Копаються гави в одвійках,
І скляно дзвенить од стежок.
Спокійно по косих лінійках
Спускається перший сніжок.

Шликами стовпці голомозі
Вбирає за шкільним вікном,
Закутує літо, що в стозі
Заснуло натрудженим сном.

1947

ПЕРЕД АНТИЧНОЮ СТАТУЄЮ

Опередивши років біг,
Він сам, як бог, ввійшов у храми —
І так упевнено на всіх
Зорить порожніми баньками.

Не вкрав імення в нього час,
Не вкрила діл запона ночі,
Але й тепер вони для нас
Порожні й мертві, як ті очі.

А де ж імення тих, чий труд
Кував плуги й підводив храми
І хто творив останній суд
Над славолюбцями-царями?

Мільйони сяючих очей,
Рук, що орали, ткали, шили,—
І, мов на посміх, образ цей
Вікам потомним залишили?

1947

ОСІННЄ

1

Холонучи, сталиться далина,
Спокійним сяєвом земля залита,
І осені глибока борозна
Вже перетнула теплу стежку літа.

Вже й сонечко від літньої путі
Знай віддаляється, мов хоче збоку

На кстяги й на скирти золоті
Натішити своє хазяйське око.

Не тягнеться закохана земля
До нього вітами: щаслива мати,
Вона схиляє у саду гілля,
Мов груди сповнені для немовляти.

2

Мужніє вітер, що свій тихий струм
Недавно ще губив безсило в полі,
Що з-за околиці комбайнів шум
То наближав, то віддаляв поволі,

Що зводився і знов непритомнів,
Що на снопах у спеку спав, а нині
Налився, як потік після дощів,
І вже бринить у кожній бадилині,

І миє небо жовкле степове,
І геть хмарки несе, як шумовиння,
І слідом, тонко зміячись, пливе
Вузлами вниз мандрівне павутиння —

Над курявою й гамором токів,
Над ріками, зчорнілими од зибу,
До синіх борозен, де плуг навів
Свій металевий блиск на кожну скибу.

3

І радісно тепер, по трудних днях
На люту битву схожої роботи,
Світанком вийти на холодний шлях
І в залізничні глянути прольоти,

Де далечінь по коліях тече,
Де літаки свердлом свердлять простори,
Де поїзд, засапавшись гаряче,
Султаном дим несе кудись за гори —

На Чорномор'я, мабуть, везучи
Туди рибалок, учнів та матросів,
Де попід кручами — вдень і вночі —
Танцює «яблучко» одеська осінь...

1947

СТАРА-СТАРА

Стара-стара. Сухенький ніс посинів,
Обвис на плечах ватник (мабуть, синів),
Ще й дощ його — осінній — обважнив,
Обличчя темне, як од спеки жнив.

Стоїть і думає. Сини, онуки —
Всіх докохала, довела до літ,
І, як гілля, з якого знято плід,
Тепер їй зайвими здаються руки.

І від полегкості не знає, як
Держати їх і що робити далі.
Вив'язує із хусточки п'ятак
І два купує пряники линялі.

Давно бажалось! От би з'їла! Та
Спинилася: угляділа з-за тину
На вулиці чиюсь малу дитину —
І вже несе їй: може, сирота.

1948

ТКАЛЯ

В пастушім народилось курені
І згодом виросло дівчатко гоже.
Пасе овець, під сонцем цілі дні
Вінки плете, само на квітку схоже.

Не стало неньки. Ниву продали
За борг. А хлопець, що її узяти
Пообіцяв був, як сади цвіли,
Напився п'яний і пішов в солдати.

От непомітно й літечко спливло.
І, щоб не вдатися занадто в тугу,
Так полюбила дівка ремесло,
Що стала ткалею на всю округу.

На килимах її цвітуть поля,
Течуть потоки, мерехтять отари,
Годує матір груддю немовля,
Цілуються в саду коханців пари.

Покинувши лісів прозору сінь,
Дивилися на труд її дріади.
Сама Афіна у низький курінь
Ввійшла й застигла з дива та досади.

Нестерпне сяєво її лиця
Наповнило курінь. Та не жахнулась,
Не встала дівчина з свого стільця,
А тільки глянула — та й посміхнулась.

«Хто вчив тебе?» Побачило дівча
Богині заздрість і сказало стиха:
«Я вчилася не в бога, а в ткача,
Та ще в журби вседневної, та в лиха».

«Як? Не богів? Але хіба ж не ми
Вас надихаємо?» Й страшна богиня,
Розгнівавшись, найкращі килими
Всі обернула в сіре павутиння.

І вийшла геть. І з дівчиною враз
Вчинилася метаморфоза жа́хна:
Не килим, сповнений живих прикрас,
Тче павутиння у кутку Арахна *.

Нескорена, вона в кутку висить,
Засуджена за свій зухвалий замах
І день, і ніч плести терпляче сіть
У бідних хатах і розкішних храмах.

Все тче, робуча, безупинно тче —
І в сірому своєму павутинні
Ховає мстиво від людських очей
Безсмертний образ гордої богині.

1948

ГРЕЦІЯ

Хто там не топтався,
Хто там не проходив,
Ядрами й списами
Землю не скородив!
Лізли круг Олімпу
Гітлерові танки.
Але ось ти вийшла
В образі повстанки.

---

* А р а х н а — у грецькій міфології дівчина-ткаля, яка викликала на змагання богиню Афіну (покровительку ткацтва), за що та обернула її в павука.

Як од сну збудившись,
В свисті куль і в громі
Повертають музи
На місця знайомі,
І криниця давня
Полилася знову...
Серце жде — почути
«Іліади» мову!

1949

ТОВСТУНИ

Хай товстуни навколо мене будуть,
Причесані гладенько, що ночами
Спокійно сплять...
Шекспір

— Я не боюся товстуна:
Товстун надійний, як стіна.

Ні, я боюсь худого:
Не любить він нікого,

Його й вином не спокусить.
Всі люди сплять, а він не спить —

Читає, поки здасться,
Що в світі мало щастя,

Що треба їхати з тепла
Туди, де вітер, дощ і мла,

І бачити в уяві
Не вітряки трухляві,

А вселетнів, що сотні літ
Під себе гнуть наш бідний світ...

Спасибі тим оманам,
Тим рицарським романам

За те, що проти вітряків
Направили геройський гнів!

Хай так собі й героїть
Та в ліжку ребра гоїть!

Воно й нічого ще було б,
Якби собі позбив він лоб...

Гляди, щоб за собою
І товстуна з покою

Він ненароком не потяг —
Бог знає, для яких звитяг.

1950

ВЕСНІЄ

Під журавлиний перший лет
Дощ обмиває стіни.
Де звечора лежав замет,
На ранок — клапті піни.

Та вже проколює трава
Ті клаптики спіднизу
І гасить їх, і дощ змива
Із неї плівку сизу.

А як прорветься хмара десь,
Усі дороги сяють,
Сто світлих колій з МТС
У поле повертають.

1956

НАКЛЕПНИКИ

(На східний мотив)

«Як есть осот і в доброму колоссі,
Так є негідники між нами. Досі
До мене скарги йдуть з палаців, хат.
Віднині хай наклепники страшаться:
З моїм указом згідно, буде кат
Їм різать язики».
Відмовив Радця:
«Що ж, ти обмовникам навієш страху.
Та всіх сорок чи виловиш, о шаху?
Ріж краще вуха
Тим, хто їх слуха!»

1956

ІНДІЙСЬКА КАЗКА

Ішов я шляхом. Ось мені навпроти
Якась людина. Я спитався: «Хто ти?»
І чую: «Біс».— «Той, що від давніх літ
Злом і турботами сповняє світ?»

Він засміявсь. «Ти сам побачиш нині,
Що ви самі у тих турботах винні.

Дай тільки гріш!» Я дав. «Тепер дивись!»
І, до крамнички уступивши, біс
Взяв помаранч і, ніби ненароком
Його притиснувши, солодким соком
На двері бризнув. На заласний дух
Десь узялася ціла зграя мух.
Павук, те бачивши, до них подався —
Та й раптом жвавому шпаку попався.
А за хвилину й на шпака насів
Султанів сокіл. Гирку з терезів
Схопив крамар — і благородну птицю
Забив на місці. Зразу ж на крамницю,
Зчиняючи страшний переполох,
Наскочили султанові солдати.

Забрали крамаря в глибокий льох,
А сироти пішли у світ прохати.

Жахнувся я. А біс: «Що, бачив? Хто
Накоїв зараз бід? Я тільки штуку
Невинну зовсім устругнув, та й то
На шаг, що сам мені поклав ти в руку».

1956

ЛЕНІН

Рукописи, декрети — все під склом,
Занумероване і нерухоме.
Ми ходимо і бачимо знайоме
Його обличчя із крутим чолом
Та руку, що завмерла на папері,
От-от готова із кінця в кінець
Його списать. А з вулиці у двері
Вдирається весняний вітерець.

Вдирається, але й листка малого
Не може зрушити, бо це ж музей.
Музей хіба? Чому ж музей? Для нього?
Хіба це море, океан оцей
Умістиш під вітринами? Гранітом
Одягнеш бурю, що струснула світом —
І досі двигає його вперед,
Не забаряючи ні на хвилину
Свій рух бурхливий, блискавичний лет,
Що вже не матиме ніколи впину
І скоро вийде на шляхи планет?

1957

МИСЛИВЦІ

Тиха, зелена вуличка.

Попереду йдуть двоє. Один — високий, литий, з тим красивим роздолом у плечах, який буває тільки у здорових, невироблених людей. Він з поблажливою доброзичливістю слухає свого супутника.

Худий, кістлявий, той усе забігає вперед, говорить швидко, наче боїться, що його не дослухають до кінця.

«Охотник!» І в голосі худого чується презирство.
«Хіба справжній охотник вистрілить у глухаря, коли той співає? В цей момент його можна й палицею вбити... Яка ж це охота?»

«Ну? — неуважно ронить високий, звертаючи в поперечну вуличку несподівано для худого, якому доводиться ще наддати ходи.— А як же він співає?»

«Як співає? Це, голубе, самому треба почути!»

Видно, що в цих людей, крім полювання, немає спільних інтересів.

Вони обидва мисливці. Високий, мабуть, вирушає на полювання у власній або заводській машині, з пляшками, пакунками, розкладною койкою, куди-небудь на Десну або на Лиман,

не гребуючи в дорозі полюванням на засліплених фарами зайців, і потім цілий тиждень у конторі точаться розмови про веселу прогулянку. Другий сідає на приміський поїзд, у дорозі недоїдає й недосипляє, проходить пішки десятки кілометрів, ночує під кущем — і звичайно вертається додому з порожніми руками, але щасливий:

він чув глухаря!

І я з повагою і співчуттям дивлюся на нього: це справжній мисливець.

1957

ЮНІСТЬ

Легка хода у тебе, юносте!
Але стежки, де ти пройшла,
Не заростають і засіяні,
Не забуваються й заорані.

Ти так у всесвіт поспішалася,
Що й не оглянулась назад,
І хвірточка, де ти проходила,
Так і зосталась неприхилена.

1958

ДАЛЕКО В ГОРАХ

Не спиться. Я стою надворі,
Не надивуюся ніяк
На скелі, на холодні зорі,
Що світять у старий кишлак.

Що дивляться в тісний городець,
На огорожу кам'яну,

Де втомлений землепроходець
Відпочивав у давнину.

І, може, тільки книги винні,
Що він примріявся мені
На цій суворій верховині,
У цій захмарній стороні.

Він зважився на втому, й спеку.
І ночі, де таївся барс,
На подорож таку далеку,
Як в наші дні політ на Марс.

Як тихо тут! Як мертво, голо
Сіріють кручі! Та не вір
Цій тиші: тут проходив Поло,
Тут пролягає шлях до зір.

1958

ДЕРЕВЦЕ

Пиши, малюй, співай... Та от біда,
Що так раптово сніг
Зійшов із поля, що мутна вода
У коліях доріг
Перешуміла, і за нею вслід
У весняний огром
Летять думки, і з деревцем сусід
Пройшов попід вікном.

Що з довгих аркушів? І що з поем?
Я знаю, що і їх
Теж порівняти можна з деревцем —
І зовсім не на сміх.

Та тільки серцю спробуй доведи!
Закохане в розмай,
Воно говорить: спершу посади,
А потім оспівай!

1958

ДОЛИНА

Стоять сади, потоки ллються дзвінко
І холодять твоє гаряче лоно.
Розкинулась безмежно-оболонно
І ніжишся на сонці, горда жінко.

Навколо тебе не в зеленій хвилі,
В жорстоких осипах застигли гори,
Твоєї тиші плідної підпори,
Назавжди здиблені в страшнім зусиллі.

Не одвертайсь од них: з того граніту
Твої струмки течуть, безплідні брили
Тебе від холоду навік закрили,
На себе взявши всі морози світу.

1958

НУГ

Нуг, спадкоємець
Престолу Бухари, зімкнувши чорні
Широкі брови, слухає на учті
Спів Рудакі.
Гнучкий, міцний, мов тигр,
Сидить він поруч батька, спину вигнув,

Зіперся на коліно ліктем, в щоку
Вгруз розчепіреною п'ятірнею
З перснями золотими, де рядки
Корану вирізьблені.
Анічого
Не рушиться в обличчі сина.
Батько ж,

Поета слухаючи, крадькома
Втирає сльози. Як же він ослабнув!
Як він постарівся!
Чи до лиця ж
Велителеві воїнів пророка —
У час, коли всі вороги ісламу
Заворушилися,— так пильно слухать
Пісні про злагоду та мир? На мові
Низькій, селянській, що їй місце тільки
На ринках та майданах?
А поет,
Перебираючи недбало струни,
Вдивляється над головою шаха
Кудись у далечінь.
Що він там бачить?
Так! Надійшла пора мечів двосічних!
Пора сильнішому посісти трон!
Пора погаснути очам *, що сміють
Дивитись вище голови державця!

1958

---

* За переказами, Рудакі був сліпий.

МІСТО МОЛОДОСТІ

Ми тут росли і виростали
В цьому бентежному краю.
Тепер дивлюся на квартали —
І жодного не пізнаю.

Неначе й річка тихше лллється,
І помутніли небеса,
І надто гордою здається
Будинків смілива краса.

Але під вітами чинара
У вересневій темноті
Закохана самотня пара
Іде так само, як тоді.

І шелестять неспішні кроки
В сухому листі... Тільки це
Й зосталося. О роки, роки,
Як одмінили ви лице

Старого міста! По бульвару
Якою бурею пройшли!
Все одмінили. Тільки пару
Не одмінили. Не змогли.

1958

ДВІ ГАВИ

(На східний мотив)

Сагібові схотілось їсти.
В шкатулку глянув — аж дивись ти:

Немає й шеляга! Воно
І не дивниця, бо давно

Він сам усе програв у кості,
Що не програв, те з'їли гості.

Він кличе хлопчика-слугу:
«Як у дворі чи на шляху

Дві гави вбачиш ненароком,
Гукни й мене, щоб власним оком

Я їх з віконечка уздрів,
Бо, кажуть, пара цих птахів

Голодному віщує часом
Смачний обід з вином і м'ясом».

Переступивши за поріг,
Відразу хлопець постеріг

Дві гави вкупі. Кличе пана.
Та поки той устав з дивана

І нахилився до вікна,
З двох залишилася одна.

Спахнув сагіб, схопив тростину
І покропив малому спину.

Не втер і поту на лиці,
Як ось два негри-посланці

Від шаха славного Махмуда
Несуть до нього срібні блюда,

Із пловом, що в лою кипить,
З вином, що тільки ханам пить.

Ожив сагіб, узявсь до плову,
Вина у чарку прездорову

Мерщій налив. Слуга йому:
«Це, мабуть, пане мій, тому

Таку дістав сьогодні страву,
Що бачив ти одну лиш гаву.

Якби ти двох побачив гав,
Дістав би те, що я дістав».

1958

НАСІНИНКА

Не дуже швидко, не дуже помалу
Вітер несе насінинку зухвалу.

«Куди ж опустити тебе? — питає.—
Тут гай, там луг, а там поле безкрає».

«Спускай де хоч,— насінинка сказала.—
Півсвіта за́ літо я облітала,

Але ніде не знайшла догоди
Для серця свого, для своєї вроди».

Прийшла весна, ожила́ долина,
Зробилась квіткою насінина.

І знову вітер з нею в розмові:
«А хто ж тепер тобі до любові?

Куди пилочок нести накажеш?
Із ким ти серце навіки зв'яжеш?»

«Із ким? — Подумала та й засміялась.—
Ні з ким, крім тебе, я не кохалась.

Тебе любила, та й то не дуже.
Неси де хочеш, мені байдуже!»

Минає літо. У полі голо.
Уперше глянула гостя навколо.

Спитала вітра: «Де ж мої діти?
Чи так самій стоять, шелестіти,

Стоять, шелестіть — і зовсім не знати,
Кому ж я рідна, кому я мати?

Мені набридло, що коло мене
Якесь колишеться зілля нужденне!»

Той мовив, котячи зсохлі листочки:
«Оце ж і є ті сини та дочки,

Що в дні весняні, у дні чудові
Ти їх на світ привела без любові,

Що й не гадала про них весною,
Коли любилася тільки зі мною!»

1958

ВАГОВОЗ

Такого велетня іще ніхто
Не бачив тут, у цім глухім околі.
Буксує з балки, стогнучи поволі,
І грунт гуде від нього гін за сто.

Ні, це не балка: тут колись текла
Прозора річка і бриніла кладка...
Хто ж вижлуктив її, що тільки латка
Блищить од неї у кінці села?

Уже край неба в куряві густій
Маячить, поле отруївши газом...
Аж хочеться з усім, що є тут, разом
Йому сердито вслід гукнути: стій!

Глянь, що позаду кинув: завчасу
Зміліле плесо, висохлу криничку!
Віддай кутку цьому — хай невеличку,
Хай застарілу,— але все ж красу!

Аж поки більша прокладе мости
В цей діл, що вилиняв од спеки й суші,
Бо шлях її лежить крізь людські душі,
Де їй не завжди легко прорости.

1958

КРИХТА

Баба стара з лежанки побачила крихту долі.
Сперлась на лікоть, малим дорікає: «Недбало
З хлібом поводитесь! Гріх! Буваєте в полі,
Знаєте, скільки вже днів і краплини не впало!»

Крихти ніхто не підняв. Довелося злізти.
Ноги ломлять, та й на дітей досада:
Ростуть і не знають, як воно, коли нічого їсти,
Коли душа буває й крихітці рада.

Підняла, дмухнула на неї, перехрестила,
В рот беззубий поклала — й лише після того
Заспокоїлась. Наче гріхи замолила
Перед жорстоким своїм, невблаганним богом.

1958

СУСІД

Весна так поранилась, що в балках
Сніг підійшов водою
Важкою, темною.
Вночі про шлях
Розпитувався він, як із постою
На санках вирушав, бо ждали десь
Його до себе ниви непочаті.

А тіні теплі товпились у хаті
І в зошит заглядали, й світ увесь
Здавався піснею, з якої й слова
Не викинеш. Була пора чудова
Передвесняна.
Все пройшло як слід:
І борозни лягли, й зазеленіло.
Все піснею було. Але сусід
Не пережив: перепалало тіло
В жорстокому жару — і от тепер,
Коли все забуяло...
Все, що жадалося, доправив ціло,
Все вистачив, пустив плуги — й помер.

Байдуже зеленіли довгі ниви,
І хмари нависали, й грали зливи,
І крупні краплі стукали в труну
І танцювали. Ти б сказав: будили?

Ні, танцювали з усієї сили,
І маршу похоронного луну
Заглушували стукотом, з дороги
Тіснили в поле, у кущі й полин,
І в єрики збігали, в вічний плин,
У вічну боротьбу — без перемоги.

У вічну боротьбу. Та звідтіля,
Де в землю входили вони, безсилі
Уже котились перші хлібні хвилі
І парувала скорено земля.

1959

РОЗСАДА

Висаджуєм розсаду, а позаду —
Вже тьма і клекіт, як із прірви аду,
Вже через обрій перепліскує,
Усі тополі в селищі заломлює,
Усі простори піняво огромлює
І в присмерку здригається, виіскрює.

Уже й підстанція, і соняхи, й полин
Пішли, пірнули в шум. З дахів заводу
Річками пінними линуло воду,
І в хмарі встало сиве місто Мглин.

Біжім, біжім! Уже труснуло клени,
Шлях заливає... Добре, що в ямки
Все висадили вчасно! Здалеки
Стіною сунеться. Свистять антени,
Дзижчать дроти, кипить вода в слідах,
І ластівки причалюють під дах,
І не потовпляться, й висять при стінні,

Як човники в мутній прибійній піні.
І вже навколо — тільки дощ, як дим,
І струмнява, й плюскотнява, й безлюддя,
І, підволожене, так м'яко груддя
Розвалюється й сунеться, твердим
Струмком пойняте, що розплівся в полі,
Весь розгалузився, як дощове
Холодне дерево, де все пливе
З верхів униз, і плеще плесом долі...

1959

ІХ ІМЕНА ВІДОМІ ВСІМ

Де довгі заводські паркани
Впираються у синь полів,
Де перехрещений стежками
Ще в'ється оборонний рів,
Надвечір, як додому зміна
Верталася, між бур'яну
Зненацька розірвалась міна,
Всім нагадавши про війну.

Де ж узялась вона? В якому
Глухому сховку зберегла
Незайманість огню і грому,
Жадобу руйнувать до тла,
Вдоволений, нахабний крекіт
Убивці, що побачив кров,
Що дні війни, такі далекі,
Нам повернуть хотів би знов?

Сполохані над полем круки
Кружляють і кричать вгорі
Над ровом, де ламають руки

Обезумілі матері...
Одне в крові лежить, не дише,
А те — без рук і без очей.
Яке перо спокійно спише
Страшний, нелюдський злочин цей!

Чому ж убивцю-ката досі
Не привели сюди? Чому
Не піднялася по тривозі
В районі нашому всьому
Міліція? Чому дрімає
Її машина край шосе?
Чи, може, винного немає?
Нещасний випадок — і все?

І все? А ті, що засівали
Нам смертю луки і лани?
А ті, що знову арсенали
Уже лаштують для війни?
Є винні, є! Хоч зараз дома
Ще ждуть у затишку своїм,
Але адреса їх відома,
Їх імена відомі всім!

1959

СЕРЕДОЛІТТЯ

Урівноважилися шалі року.
Все листя виросло, уся трава
Зійшла. Що ж далі? Легіт раз і два
Зітхнув у затишку. У синь високу

Зашвигнутий камінчик, на одну
Маленьку хвильку втративши стремління,

Застиг, повис... І літо те ж томління
Знеможує й наважує до сну.

Прокинься, та хвилька вже минула. Знову
Ожив камінчик і стремить у діл
Прискорено. Весь гай і весь окіл
Пожвавились. І пісню колискову

Тепер наспівує, і листя рве
Тугіший легіт, що у морі ряхту
Прокинувшись, перебирає вахту —
І швидше верне коло рокове.

1959

ВЕРХОВІТТЯ

Не хоче й легіт подихати,
Глибока тиша в цілім світі.

І тільки щось там, вище хати,
Тремтить і шепче в верховітті.

І в затишку передранковім
Воно не глухне, не дрімає.

Так чуйно ловить кожний повів,
Мов тишу цю оберігає.

Воно все бачить — степ і обрій,
Воно не хоче й знать спокою,

Воно живе в вітрах... Як добре,
Що єсть воно над головою!

1960

ПОЛУДЕНЬ

Все дрімає. Тільки в плесі зблиски,
Та листочки, мов легкі колиски,
Де так тонко немовлятка сплять,
Тільки плавають, не шелестять.

І під їхнім сонним мерехтінням
Так незручно, мабуть, млявим тіням,
Що зібгалися аж під гілля:
Поболіли їм колінця й ніжки,
Сліпить їх гарячий блиск доріжки,
Муляє попід боки земля.

Виглядає кожне з-під листочка,
Чи перейдена найвища точка,
Чи ногою дальшого щабля
Не шукає сонце — нижче стати,
Щоб і їм, нарешті, з-під гілля
Вкляклії колінця розпростати
Й перекреслить навскоси поля.

1960

З ЩОДЕННИКА

(Ранок)

Підводжуся, зву маму. Тихо, смутно.
Пішла по хліб? Замкнула? Так і є...
Ну що ж, не першина. У вікна б'є
Вже сонечко. І ледве-ледве чутно
(Немов ступки котячих бистрих лап):
Кіп-кап, кіп-кап... Чому ж то кіп, то кап?
Ось пиріжок, тут молоко (ніколи
Ще не забулася!). Їм-п'ю, п'ю-їм

І стежу за годинником, де сім
Недавно перейшло, бо йти до школи
Так стало важко, як потанув сніг,
Що на шляху не підволочиш ніг.

Їм-п'ю, їм-п'ю... Чому ж то кіп, то кап?
Як слідопит я все повинен знати.
Це, мабуть, сонечко до стріхи хати
Заглянуло й почався перший крап,
Танок весняний, а вітрець од тину
Чергує краплі: то в замет, то в стіну.

.

Кіт із лежанки скочив і пішов,
Значущо подивившися на мене,
До виходу та й сів собі, немов
Йому не дуже й пильно. Достеменне
Вгадав, що маю ще багато діл:
І книги скласти, і прибрати стіл.

Я відімкнувсь і вийшов...

1960

ЧЕРЕПОЧОК

Під сонечком, на мокрій ще землі
Валяючись, маленький черепочок
Озвався голосом. Той голосочок
Підслухали (хто б міг іще?) малі.

Дрібнесенька на ньому, як од шила,
Виднілась дірочка — і з неї б то
Лилася пісенька. Не знав ніхто,
Яка ховалася в ній дивна сила.

У школі вчительці дали. Але ж
Якби було таке в шкільну програму
Записане! І музикант — він теж
Не чув нічого, слухаючи гаму.

Взяв Ларивон — він саме голубів
Прогулював, зібравшись на вечірню,—
Приклав до вуха — й раптом прояснів,
Немовби той незрозумілий спів
Йогоріднив ще більше з височінню.

Та, мабуть, так від найдавніших літ
Заведено, що тільки задля того,
Хто чує голос черепка пустого,
Звучатиме органом цілий світ.

1960

ЛІХТАРИК

(На індійський мотив)

Розказують, що якось уночі
Сліпий додому йшов та й, ідучи,
Ліхтариком присвічував. До нього
Хтось обізвавсь: «Навіщо для сліпого
Ліхтар у темряві?» — «Ліхтарик цей
Я для видющих засвітив очей,
Щоб цілими у мороці нічному
Свій глек і воду принести додому».

1960

ГОЛОС РОБСОНА

Він заспівує про Штати,
Колихає давні болі.
Та в піснях його поволі
Виростає обрис хати
В африканському околі.

Може, й слів таких немає,
Може, це нам тільки сниться:
Чорні руки, чорні лиця.
Дуб, що вище виростає,
То глибинніш корениться.

Обминали хату бідну,
Ведучи рабів, займанці,
Бо, почувши співи й танці,
Пісеньку почувши рідну,
Умирали африканці.

В пилюзі трава пожовкла
Похилилася, зотліла.
Невеликий вік у тіла!
Але пісенька не мовкла,
Все жила собі й міцніла.

І нікому з людоловів
У мотиві лісовому
Не вчувався голос грому,
Світової бурі повів,
Що знесе їх, як солому.

Голос Робсона! Вмикаю.
Із глибин німих, зі споду
Він для рідного народу
Із колодязя одчаю
Достає живущу воду.

1960

ДРЕВНЬОЇ ГАНИ МАЙСТРИ

В старі галереї, схожі
На кафедральні собори,
Входять новоприбулі —
Древньої Гани майстри.

І з мовчазним дивуванням
Їм вартовий відчиняє
Гратчасті високі двері
Й низький віддає уклін.

У кошиках із бамбука
На головах кучерявих
Приносять вони доробок
Небаченої краси.

Неначе з мандрів далеких
Вертаються в хату рідну —
І є велична поважність
У їх неспішній ході.

1960

ІЛЛЯ

Как натянул-то ён тугой лук,
Стрелил по маковкам золоченным...
З билини про Іллю Муромця

«Постій, Ілля, і не збивай тих маківок
Із київських церков! Ти б іншим краєм
Зайшов своїх бояр! Тобі однаково,
А ми, нащадки, жаль на тебе маєм.

А ми тепер копаємось у розсипах,
Вишукуєм перезабуті лази —
І тії друзки, що в музей приносимо,
Цінуємо дорожче за алмази».

Глянув оскілком
З-під волохатої брови.

«Ще дужче замахну, ще більш навергаю!
Хрести і охрести пропий, голото!
Ті бані з позолотою померхлою
З найкращих душ повикрадали злото.

Не вірю, щоб у друзках ви кохалися,
Смакуючи не трунок, а поденки,
Щоб ускромились так, облоскоталися
Ількової натури одкоренки!»

1960

У ЦІМ КРАЮ

У цім краю є дивний чар. Коли
Під корогвами київського війська
Сюди шляхетна віра візантійська
Пригарцювала, всі боги були
Величні й горді, і з дверей вівтарних
Дивились криво на худих, негарних
Молотників, шевців, нетяг-селян,
Одягнутих то в свитку, то в жупан,
Що так байдуже поглядали знизу
На злотний німб, на хрест, на меч і ризу.

Минали роки, в церковцях старих
Був затишок, кадильне колисання,

А ввечері під темне опасання
Зіходилася молодь, і не тих
До ранку спів. І люд, під гуркіт грому
Поставивши із ярого свічу,
Молився не Саваофу й не мечу,
Не образам, а Перуну старому,
Не Йсусові, а сонечку-царю,
Хрестився не на хрест, а на зорю.

І довелося праведним ногам
Зійти з амвона, виступити з рам,
Сандалій дорогих пречисте злото
Убабрати в чернігівське болото.
І стало легше дихати святим,
І посохи в старих руках тримати,
І вже в колядці носить божа мати
Ісусові обід у поле, й дим
Сільської печі удихає в груди,
І вже з Перуном приятель — Ілля
Гуркоче в хмарі, й дружно звідтіля
Вони гримочуть, щоб хрестились люди,
І приязно тепер старий Оврам
У кунтуші козацькому із брам
Церковних дивиться, і на тарелі
Є в нього раки з тихої Орелі
І пляшечка пузата — все як слід,
І видко, що йому такий обід
Смакує краще за найтонші страви
Далекої південної держави.

1960

СОЛДАТ КОЛОНІАЛЬНИХ ВІЙСЬК

Солдат колоніальних військ,
У майці, з автоматом через засмажене плече,
Стоїть перед казармою. Не бійсь,
Він добрий, і його змагає сон,
І день, як мед в задушливий бідон,
Тонкою цівкою, виляючи, тече
В життя солдатове. Він добре спить, і їсть,
І спокій береже, його не зрушить вість
Про черги в заростях, ні про живого Че.

Он повели розстрілювати в рів.
Він шепче щось — і не знаходить слів
Для тайного обурення: в цей час!..
Коли от-от продзвонить гонг обід!
Коли за мир для всіх на світі рас
В їдальні помолитвувати слід!

1960

РИМ

Коні, що вросли у п'єдестали,
Чом вони так круто диба стали,
Мовби рв'яно просячи повіддя?

Може, щоб народ хилився нижче?
Може, щоб над ним здіймались вище
Цезарів чавунні підборіддя?

1960

* *
*

Стара стерня. І тільки де-де блисне
Слід колеса. Навколо
Очима скинеш — і за серце стисне:
Так порожньо і голо.

Та добре й те, що під крилом спокою
Ті стебла опочили:
Вони б упали в порох під вагою
Невідданої сили.

1960

ТЕЛЕСИКИ

Спасибі гусям (а найбільше задрипаному задньому),
Що несли сюди понад лугами, яругами, плесами
Та й спустили в городі поміж розсадою
Маленького мандрівника Телесика.

Його ж була обдурила й затягла у свою печеру
Баба Яга, щоб Оленка спекла гостям на вечерю.

Щоб не плавали такі на своїх золотих човниках,
Щоб не мережили озера своїми срібними весельцями,
Щоб доріжку з буднів у країну свят не прочовгали
І не стали там першими щасливими засельцями.

Спасибі Івасикові, що не піддався Язі, й відбувся Оленкою,
І не погидував сісти на заднього задрипаного маленького!

Те гусеня — он воно ходить собі й тепер у подвір'ї:
Зупинилося, голову набік та й дивиться, як шляхами
небесними
Летять щодня над землею та гелготять білі та сірі,
Розносячи по світу вигадливих мандрівників Телесиків.

1960

* *
*

Все повикопувано, все узято.
Огудиння зів'яле та сухе
Стебло зосталося. Із балки тхне
Гнилою пусткою. Померкло свято,
Скотило скатерті, нема й гостей,
Всі розлетілись, відкивали крильми,
І клени, ніби щогли безвітрильні,
Гойдаються й голіють день у день.

Вітрами виметене, простяглося
В безкрайність поле. А зайди у ліс —
Як там бурхає, завиває скрізь
Осіннє вітрове повноголосся!

Вечірньої жаданої доби
Там тиші не шукай. Мов із труби,
Дме з балочки — і все тремтить, і крекче,
І бореться, і хилиться, старече,
Вклоняється не знать кому. Вгорі
Ширяє вороння в стрімкім безмежжі,
Мов кіптява з далекої пожежі —
Холодної вечірньої зорі,
Спішить у зарості, в печерні змроки,
Щоб, гронами обвішавши гілля,
Там дочекатися терпляче, поки
Ще раз обернеться стара земля.

1960

ЖУРАВЛІ ХІРОСІМИ

Хоч би і ви були за лікаря,
Чи ви б спокійно подивилися
На цю маленьку, що калікою

Їй доживати вік судилося?
Що їй назавжди світ захмарено
Нудьгою сірою осінньою
Із того ранку, як ударе́но
У перший раз над Хіросімою.

О, як їй страшно, як нехороше
У ночі темні, в ночі місячні!
«Чи скоро видужаю?» — «Скоро вже:
Як тільки виріжеш півтисячі
Таких журавликів... Нехай вони
Летять над вишнею, над хатою,
Щоб не вернувся чорний гайворон
З тією бомбою проклятою».

І от дають їй в руки ножиці,
Паперу білого принесено —
І вже вона не так тривожиться,
І поглядає майже весело.
Якби ще руки підіймалися
Та щоб в очах не дуже поночі!
Та скоро всі про те дізналися
І поспішили їй до помочі.

І здивувалась хвора дівчина,
Коли на ранок пробудилася:
Була ще вчора купка лічена,
А нині ворохом зробилася!
І ворох той щоденно більшає,
Їй шлють ізблизька, шлють іздалека...
Але маленька все слабішає,
Не помагають їй журавлики...

І вже на них дивитись нікому.
Не помогли, не оздоровили.
І що тепер робити лікарю

Із журавлями паперовими?
З тією втіхою дитячою,
Із тими трепетними зграями,
Із тим страшним обвинуваченням
Усім убивцям нерозкаяним?

1960

ЕПІГРАМА

У байці півень, грібши гній,
Перлину викопав із кучі.
Ти ж навпаки, поете мій:
Ти знахідки свої блискучі
В книжки закопуєш мерщій.

1960

ШАХ І СЕЛЯНИН

(За У. Зоконі)*

У літню спеку, ледве втому
Перемагаючи, додому
Вертали з ловів шах і син.
Аж їм убогий селянин
Стрічається. «Хвала святому
Пророкові!» І на сірому,
Що цілий день був у тяжкій
Роботі пановій, мерщій
Навалюють одежу й зброю,
Та ще й сміються між собою:

* У. Зоконі (або Убейд Закані) — персо-таджицький поет-сатирик, помер у другій половині XIV ст.

«Це в нього ноша не мала!
Це ноша... одного осла!»

Той зупинився серед шляху.
«Не одного, а двох, мій шаху!»

1961

УЧЕНИЙ І ПЕРЕВІЗНИК

(За Дж. Румі)

Оповідають, ніби одному
Ученому плисти через Аму
Недавно трапилось. Чалму шовкову
Поправивши, він розпочав розмову
Із перевізником: «Скажи мені,
Чи ти граматики учився?» — «Ні,
Не довелось».— «Ну, втратив ти чимало!
Вважай, що в тебе півжиття пропало».

Задумавсь хлопець, голову схилив,
Але промовчав. Раптом вітер збив
На річці хвилю, вихром закрутився —
І бідний човен під водою скрився.
«Чи вмієш плавать?» — хлопець у воді
Питає вченого. «Ой, ні!» — «Тоді
Скажу і я, що втратив ти чимало:
Вважай, що в тебе все життя пропало!»

1961

ХУДОЖНИК

Внизу — жорства й пісок, і скрізь по стінах
Патьоки вапни, а вгорі, у бані,
Куди риштування хистке сягає,
У сяйві життєрадісного ранку
Стоїть людина, «Сотворіння світу»
Докінчує, з старого тесляра
Виписуючи образ Саваофа.

А глибоко внизу тим часом гетьман
Із почтом зупинився, склав долоні
Й гукає вгору: «Пане богомазе,
Як посувається?» І той на хвильку
Спиняється і зазирає вниз,
Мов у колодязь. І зникає знову.
І гетьман, поли підібравши, лізе
Хисткими сходами, очиці мружить
Од сяєва небесного. «Творець
Мені здається... надто — як би мовить? —
Простонародним». І йому художник
Відповідає чемно: «Так на те ж
Він і творець, а не гультяй».

І знову
Вмочає пензля. А тим часом гетьман,
Дивуючись на відповідь, помалу
Спускається з непевного помосту
У сутінки, додолу, де його
Низькопоклонний почет дожидає,
Спускається і думає без гніву,
Що все в руках його, полки і сотні,
Життя і смерть — і тільки тут чомусь
Він зайвий і безвладний...

1961

МАЙК ЙОГАНСЕН

З села приїхавши, зустрів я в місті Майка.
Якраз весна була, йшла крига під мости.
Він упізнав мене і запросив зайти.
«Звичайно, з віршами». Заходжу. Синя майка

Йому підкреслює спортивний торс. На час
Мене покинувши, він зразу ж до розмови
З гістьми вертається — про порох, дріб і лови,
Забувши начисто про муз і про Парнас.

Мисливці харківські, о скільки шуму й диму
У колі вашому було в той день! Проте
Я слухав радо вас, бо думав, що пусте
Приніс на суд йому: якийсь там вірш і риму.

Ви так тіснилися, що й зошита на стіл
Не зміг покласти я. А з бесіди тієї
Я зрозумів, що є на світі безліч діл,
Куди цікавіших за ямби та хореї.

1961

ПЕРЕД СВІТОМ

Протерсь, як ліжник, порідів туман
І розволікся. На екрані сходу
Назубилось гілля. З крихкого льоду,
З легкого інею, з нічних оман

Виплутується день. Синіє лан
І стелиться все далі. Темну воду
Таять балки. І сонце жде нагоду
Ударити, як довбиш, у казан

І все збудити: голоси і стуки,
Що в шкаралупі ночі, в окутті
Дрімотному ховались. Віти й ті

Випростуються, тягнуться, як руки,
Звільнившись від зимової принуки,
І робляться із срібних золоті.

1961

ОКИДЬ

Ніч схлянула, покинувши в садку
На яворі, на вишні, на тернині
Легеньку окидь — голубі, аж сині
Узори снігу, і таку тонку
Напіввідчутну весняну замругу
У всій природі, аж душі страшна
Її нетривкість, як легка луна,
Що прийде й згасне, полишивши тугу.

Луна чого, хто знає? Може, тих
Прекрасних весен, що давно минули,
Давно забутих радостей, і лих,
І душ далеких, що давно заснули,
Розтанули в непам'яті, в землі,
Як цей сніжок, ця окидь на гіллі.

1961

ФЕОДОСІЯ

Сьогодні сонячно, все спить — і небо, й море,
І Феодосія, і марево прозоре
Понад узгір'ями. Край самої води

Із-під руки дивлюсь на береги знайомі...
А хвиля, плещучи в солодкій літній втомі,
В піску гарячому зализує сліди.

Бо й справді — що сліди? Якби не це щоденне
Зализування, все, що тут було до мене,
Все, що побачили ці гори за літа,
У згадці б ожило, у пам'яті стіснилось,
Щодня ввижалося б, у снах щоночі снилось,
І стала б чорною ця тиша золота.

Я зрозумів її, цієї хвилі раду:
«Лише безпам'ятство дає душі відраду
І оздоровлює, вертає добрий сон,
Бо як же землю цю, її красу промінну
До серця приймеш ти, коли узнаєш ціну
Тих райських затишків, благословенних лон»?

Але душа чудна, вона не тим пройнята:
В плащі дорожньому, чужою серед свята,
Іде над берегом, шукає давній слід,
Без сну висиджує всю ніч, а може, й другу,
Скидає геть із пліч безпам'ятства потугу
І знов продовжує перерваний похід.

Сьогодні сонячно — і море аж гаряче,
Та ясно бачу я крізь марево тремтяче
І Кафи ханської невільницьку тоску,
І в жовтій куряві ватаги полонянок,
І друзів-моряків, що в незабутній ранок
Упали першими на цім легкім піску.

1961

СЕРЦЕ

Маленькій людині
Можна б жити в маленькім садочку
В затинні
І думати тільки про хатнє.

Та от — невідомо для чого — дано
Маленькій людині
Серце велике, що в груди
Б'є безнастанно.

Навіщо ж
Серце таке маленькій людині?
Їй треба, скінчивши роботу,
Спочити.

А їй на ліжку
Незручно і жарко до поту:
Здається,
Що в головах не одежа,

А гори, моря та безодні —
Всі сторони світу,
Де ллється
Кров сьогодні.

1961

СТЕЖКА

Хто цю незайманість полів і лук
Непевним слідом потривожив спершу?
Козак, що, туго натягнувши лук,
Ждав звіра? Чи рибак, що ставив вершу?

Чи тут ординці прокладали свій
Таємний лаз, коли, напавши стиха
На вільні села, що не ждали лиха,
Вели захоплених у полі жній?

О ні, не це тобі дало початок!
Таку тебе
Не випише здобичництво сліпе,
Що забирає в бджіл щоденний взяток.

Не витопче ледачий світоплут,
Закоханий у далеч невідому.
Я думаю, що тут
Ішов додому
Самотній хлібороб — увечері, вночі
Холодною росою
Із заступом або косою
На плечі.

Він працював до поту
І, закінчивши ввечері роботу,
Додому йшов,
Як сонце в море йде,
Не вибирав дороги,
Бо ноги
Самі вишукували, де
Ступити, щоб охляле тіло
Не так боліло,
Щоб силу і на завтра зберегти,
На тру́дні
Будні,
Для праці, із якої я і ти
Жили, і живемо,
І житимуть майбутні.

Отут, здавалося б, пройти і просто міг,
Але чомусь удавсь лівіше, збоку:

Немовби й рівно,
Та для чулих ніг
Зустрівся випин, непомітний оку.

А вслід йому ступали інші, всі,
По вранішній і по нічній росі,
Приберігаючи на ранок сили,
Не ламлячи ні квітки, ні стебла...

Як добре, земле наша немала,
Що на тобі тривкі сліди лишили
Не злодії, що крадуть уночі,
А мудрі ратаї та сівачі
З ногами чулими, що не ступали зайво,
Що берегли
Твоє зелене майво!

1962

ДЯДИНА

Неначе змовились сини,
Усі чотири соколи:
Не повернулися з війни
До явора високого,
Що стільки літ біля воріт
Вартує, дожидається,
Про те, що знає цілий світ,
Ніяк не догадається.

Біжать, біжать, біжать літа,
Як течія в западині...
Уже на восьмий поверта
Твоїй старенькій дядині.
Ніхто не стукне у вікно

І не окликне ненькою:
Зотліло й слово те давно
Під курською землькою.

Як добре, що не вічно сніг
Лежить на стрісі! Вітер з поля
Травою пахне. У батіг
На тичці тягнеться квасоля,
І сохнуть хатнії кутки,
І віє з печі свіжий протяг,
А там і літо, і святки —
І ось племінник на воротях.

Вона ж (ну казано — сліпа!)
Подумала, що хтось по воду,
Та придивилась — і сапа
З рук випала. Біжить з городу,
Веде до хати — чоловік
З дороги ж, достає полинну
І все, що думала за рік,
Розповідає за хвилину.

А він годинника дістав
І зводиться... Ну що ж, у неї,
Як здумати, то тільки й прав,
Що край ворітної вереї
З ним попрощатись... Наче сон!
І знов сама, і знову вечір.
І темно в хаті від ікон,
І пахне попелом із печі.

Буває й так, що по роботі
(Коли, звичайно, взавороті)
До неї зайде голова,
Спитає весело: «Жива?»
На образах зупинить погляд:

Яке ж то давнє і старе!
І ніби хоче щось промовить,
І наче слів не добере...

1962

ДВАДЦЯТІ РОКИ

Двадцятих років довгі осені
Стояли млявими недвигами.
Ногами вимішані босими,
Стежки плелись у млу, до вигону.

В комуні тихо, як наврочено,
Під берестками відвологлими —
І після лементу жіночого
В чоловіків непевні погляди.

У клубі на ніч затягаються
Сільські дискусії загострені,
А трісне лампа — всі здригаються,
Як од бандитового пострілу.

Там, за шибками,— чорна вулиця
І власницька недобра темрява,
І невідомо, хто там щулиться
З важким обрізом біля дерева.

Хто хоче, крадучись над призьбами,
Своєю кулею іржавою
Збудить громи, так трудно приспані
Під Перекопом та Варшавою.

1962

ПЛАНЕТА

Планету б треба доглядать, як грядку,
Розрівнювать, підпушувать, угноювать,
Водичкою погожою напоювать,
Ніколи не доводить до упадку.

Тримати чистою, немов світлицю,
Повимітавши геть незгоди й злигодні,
Щоб сонечко, неначе об великодні,
На повний стіл світило й на полицю.

Щоб на столі стояли добрі страви,
І щоб ложки були як слід розкладені,
І щоб усі були сусіди згадані,
І добрі мислі їх, і добрі справи.

Планету б треба... А її, плодющу,
Розкопують не мирними лопатами —
Шматують вогнедишними гарматами,
Все обертаючи в пустелю й пущу.

Угноюють її тілами вбитих,
Уклечують не щепами надійними,
А ядерними вибухами, війнами,
Надією гравців несамовитих.

І сонце тьмяно понад нею сходить,
Забувши про гостини та веселощі,
Де в кожному сплюндрованому селищі
Старий, як всесвіт, голод верховодить,

Показуючи пальцем кощуватим
На житнища, оскалені окопами,
Що зарясніли б, запишались копами
І землю одягли вбранням багатим.

А як подумаєш — так мало треба:
Лише на мить заплющить очі згадкою
Про вічну постать матері над грядкою
Під добрим вигином старого неба.

1963

ВИШНІ

Нам сказали, щоб ми все спалили.
Ми спалили все — мости й жита,
Тільки вас минули, молоденькі вишні.

Як стояли ви біля порогів,
Як стояли ви в тяжкі літа,
Стоїте й сьогодні, подруги непишні.

Це ж тепер якраз пора для цвіту.
У святковий одяглись убір,
Юно-молодою стала кожна хата.

Та заждіть! Ви зацвіли не вперше —
Ви так само (ходить поговір)
Цвітом потішали й люті очі ката!

«Ми цвіли й тоді, але недаром:
Била злоба ворога, коли
Бачив, як ми квітнем серед диму й грому.

Бо своїм цвітінням і терпінням
Ми вам здалеку допомогли
Все знести, все здужать — і прийти додому!»

1963

ПРАПОРИ

Вам, прапори, потрібна височінь,
Щоб жити в ясності, у вічнім злеті,
Даруючи натомленій планеті
Свою багряну, животворну тінь.
Як хочете палайте-червонійте,
Але не старійтесь, не кам'янійте!

Вам сяяти в нові й нові світи!
За вами рук, умів невтомних сила.
Хай вічно віють ваші вільні крила,
Все чуючи з своєї висоти:
І грізні шторми, що ламають реї,
І тихі леготи землі своєї!

1963

РУДАКІ

Старий платан розп'яв могутнє віття,
Розп'ятеричився під крилом гори.
І що йому, що стіни Бухари
Старанили спустошливі століття,

Що розсипáвся в прах старий граніт,
Що сходило велике у могилу,
І що йому, що сунулось по схилу
Каміння, сточене потоком літ!

Давно засохли клени й верби вутлі,
Давно вже видхнулось вино у бутлі,
А він, як став, так і тепер стоїть,

Готовий захистить од бурі й грому —
І довести, що в обширі земному
Не все підвладне бистрині століть.

1963

СКАРБ

«Як вам подякувать?»
«За що?»
«За те,
Що йшли ви в сутінку нічному
Та й посміхнулися самі до себе».

«Пусте!
Хто не всміхається, йдучи додому,
Так, ні до кого, до землі й до неба?»

«Ах, ви не знаєте нічого!
Не знаєте, що усмішка дає:
Це ж ви до скарбу світового
Дали й своє
Маленьке зернятко,
а їх ще стільки треба!»

1963

СЕРЦЕ БЕРНСА

Закохувався Бернс — і, як поетам
Властиво здавна,
Увічнював сільських дівчаток простих
У гарних віршах.

Хіба не все одно, чи ті дівчата
Могли красою
Рівнятись до богинь? Поет умів їх
Такими бачить!

Але знавці найголоснішим римам
Не вірять, хочуть

Заглянути у сховане, до всього
Діткнутись пальцем.

Дорилися, що то були звичайні
Сільські дівчата,
Одмітні тільки тим, що дарували
Прихильність Бернсу.

Невігласи! Лише поет з великим
І щедрим серцем
Уміє під сільським убогим пледом
Прекрасне бачить.

А як любив їх Бернс і як він знав їх!
Як оспівав їх!
І що ви знаєте, кроти, про сонце?
Про серце Бернса?

1963

З КНИГИ ЦАРСТВ

Є Книга царств.
І є долина, збита
Слідами тисяч ніг, і пізні зорі.

Там, виморений битвою, на згірку
Спить ничма цар, пригнувши ноги, наче
І в сні біжить кудись. І трудно дише
Рознятий криком рот...

Щасливо битва
Скінчилася: загачено канави
Кривавим трупом, знищено стада,
Отруєно криниці добрі, колос

Потоптано, підхилено під меч
Народ беззахисний.

Сам бог, як видно,
Був поряд із обранцями своїми!

У головах, у кухлику, зоріє
Гірка вода пустелі, та далеко
Видніється, засторчений у землю,
Спис переможця — й більш нічого.

Це
Одна лише сторінка серед тисяч
Буденних записів у Книгу царств.

1963

ЛЕВИ

О замки, що з віків зостались!
Із левами, що на порозі
У неприхованій погрозі
Так лиховісно розпласталися!

Тепер на білому підвищенні
Вони лежать мистецьки строго,
Від людожерства вікового
Назавжди грозами очищені.

Спасибі ловчим, що насмілились
Нарешті виплести їм шори —
Й добилися, щоб ці потвори
В майно музейне перевтілились.

1963

СУЧАСНІСТЬ

Так, мабуть, і в часи Бояна
Квітчалася пора весняна,
І хмари насували з-за Дніпра,
І пінилась потоками гора,
І яструби за обрій углибали,
І дзвінко озивалися цимбали,
І в пралісах озера голубі
Вдивлялися в небесну дивну ясність.
Все, як тоді. А де ж вона, сучасність?
Вона — в найголовнішому: в тобі.

1964

ПАМ'ЯТІ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО

Ізбоку б легше йти, а в борозні
Відрадніше. І день, і вік у полі,
Щоб не пустіло в батьківській стодолі,
Щоб колосилися слова й пісні.

Тепер тут порожньо. Безживне тіло
Вже винесли. Жаль слів і жаль пісень.
Та що слова й пісні! В цей літній день
Багато доброго осиротіло.

1964

МАТИ — ОСІНЬ

Ніколи ти не снилась молодою
Своїм найстаршим дітям.
А найменшим?
Ти завжди осінь, завжди пригасання,
Найстаршим дітям — рання,
А меншим — пізня осінь.
Ніколи ти не снилась молодою,
Не бачилась уквітчаним політтям —
Ти завжди осінню ввижалась дітям.

А меншим?
Налягли літа на плечі,
Як хмара на спустіле кладовище,
Як мряка на сади й дахи старечі,
Де тільки вітер свище.

Смеркається.
Пряде все тонше пам'ять,
Підклавши морхле днище.
Б'є дощ у вікна.
Світла — трошки-трошки...
Все глибші зморшки,
Все мерхліші очі
В блідому неба маєві,
І сніг,
І сніг,
І от — нема її...
Немає осені — останнє листя днів
Укрило й слід її,
Що на траві виднів.
А ранньою — яка була багата!
Околиста, мов яблуня, крислата,
Переобтяжена
В саду, де стук

Достиглих яблук,
Пахи теплі й перший
Холодний протяг з багон прибережних
Із одвологлих лук,
Із поля, що синіє неоглядно,
Коли вже в хаті чад,
Легкий димок,
Що стелиться, бо досі в димарі
По-літньому залягно —
Так, як у пам'яті
Від спогадів-думок.

1964

ЧОРНОТРОП

Неабияке в тебе щастя.
Пройшов ти погані царства:
Перше — чорне, друге — колюче,
Третє не лучче —
Сонне-сонне, дрімотне-дрімотне,
Поламав чотириста голок,
Підпираючи жовклі повіки,
Переплив ріки,
Повні всякого гаду й ряски,
І прийшов
До дівочої ласки.

Полюбила тебе царівна,
Полюбила не знати за́ що,
Врятувала від наглої смерті,
Вирвала
З крем'яного полону
Й привела
До рідної хвіртки:

«Привітайся до тата й неньки,
Запитай,
Чи приймуть невістку,
А я підожду, що скажуть,
Біля старої криниці.
Та гляди, не забудь за мене!»

Як же всі пораділи дома!
Обіймають, ведуть у хату,
Застилають столи тисові,
Накликають гостей без ліку,
Щонайкращу
Висватують дівку
І справляють весілля.
Весілля?

Злізла
Бідна царівна
На сиву вербу,
Дивиться
На веселий бенкет.

Одурив, одурив царівну!

Уставай
З-за повного столу,
Покидай найкращі напої,
Поспішай
Царівну застати!
Не дожидай, щоб ліг
Сніг,
Щоб замерзла
На гілці роса,
Щоб вернулась
У казку краса...
Іди між капустою й кропом,

Іди
Молодим чорнотропом!

А прогавиш царівну — що можна
Тоді сказати про тебе?
Був
Винозорим коханцем,
А став
Недобачливим дурнем.

1964

СНІГ

Легесенький сніжок —
Ласкавий залицяльник,
Терплячий гаптувальник
Дерев, стовпів, стежок.

Він пухові пухнечі
Кладе тобі на плечі,
На голові стіжок
Вивершує —
й лежить собі, де ліг,
В солодке поринувши забуття.

Якби ж то так лягав і рóків сніг,
І сніг життя!

1964

ЗИМА

Зима здавалася невідборонною,
Всевладною в своїм важкім уборі,
І над чолом її алмазні зорі
Виблискували грізною короною.
І всім тоді здавалась беззаконною
Весна, що ворушилася надворі,
І зазирала в шиби непрозорі,
І вже гойдала білою запоною.

Як не морозь, а час не впинить ходу:
Він обертає кригу в бистру воду
І царські шати рве, все оголяючи,
І те, що крилось під її пихою —
Холодний попіл, кучугури гною —
Тепер виводить всім невірам на́очі.

1964

ХАЙЯМ

1

Який гончар байдужий рік у рік
З тієї самої старої глини
Виліплює живе чоло людини,
Своїм творінням загубивши лік?
Те розбиває й відкидає вбік,
Тим вік дає, а тим лише хвилини,
Щоб затягнути все, аж до пилини,
У свій круговорот, у свій потік.

Майбутні, хто позаздрить вам? Та сама
Навколо глина буде, що й за нас.

А скільки в неї намішає час
Нових болінь! Під кожним кроком — яма
Затаєна — і слід того, хто згас:
Батьків, дітей, учителів, Хайяма.

2

Надійшла пора мигдалеві,
Надійшла пора й троянді.
Пелюсточки осипаються
В Нішапурі й Самарканді.

Повіває вітер весело,
В полі шатра халабудить,
У душі бринючі спогади,
Наче струни чангу, будить.

3

О ці міста тисячолітні,
І золотистий в небі пил,
І пелюстковий дощ у квітні
Над незліченністю могил.
Все тут присвячене печалі —
Живе життя і мертвий прах.
Вони — як два плеча, дві шалі
На віковічних терезах.

А ти один. У білім вітті
Тобі співає весновій:
«Кого покинеш ти на світі
Урівноважить попіл твій?
Хто твій домок із глею-хмизу
Упорядкує до пуття,
Щоб не посунулась донизу
Холодна шаля забуття?»

Не бійсь, не трать свого спокою,
Бо після тебе на віки
Твоїм кісткам противагою
Твої зостануться думки.
Вони плодами, незів'ялі,
З німої вийдуть темноти —
І не дадуть іржавій шалі
Живе життя перемогти!

1965

СЛОВО

Ласкавий легіт,
але що в ньому,
коли з пустелі віє він?

Привітний вогник,
але що в ньому,
як на безлюдді сяє він?

Прекрасне слово,
але що в ньому,
як не від серця йде воно?

1965

КРАПЛЯ

В кімнаті темно від полиць угнутих,
Мелодій непочутих,
Од весен страчених,
Лиць непобачених,
Од вічної незвершень тяготи,
Од жажди неосяжне осягти.

А за вікном, без тіні заклопоту,
Маленька крапля, що їй жити мить,
Кругліє, знизується з дроту —
І, поки до землі летить,
Встигає всесвіт у собі вмістить.

1965

БРАТИ

Брат рано встав, взяв палицю й пішов.
Розвиднілось, і менший встав і слідом
Пішов за старшим — і було йому
Вже легше йти, бо скрізь він бачив знаки:
На дикім березі каміння купа
Брід позначала, що його шукав
Так довго перший, і безпечно в воду
Цей уступав, не тратячи даремно
Сил і часу на пошуки; де хащі
Змикалися, на дереві зарубка
Показувала стежку найпростішу —
І за годину він проходив ліс,
Де брат прорубувався цілий місяць.

Минали дні, літа, багато літ,
І день настав, коли догнав він брата.

Худий, натомлений, дочасно сивий,
Той спочивав у холодку скупому
Низького кущика на перевалі,
Звідкіль так щедро відкривались оку
Зелені луки, пасовиська, чисті
Струмки в траві — і так той світ квітучий
Зачарував того, хто йшов по сліду,
Що обминув молодший брат старого,

І землі щедрі ті собі забрав,
І осадив їх працьовитим людом,
І в славі царством правив.
І коли,
Змарнілий, змучений, туди добився старший,
Його спинили на кордоні збройні
Доглядачі — і, змірявши його
Презирливими поглядами, геть
У гори завернули.
В гори, в джунглі,
В жаркі пустелі.

1965

СОВІСТЬ

Знайшовся такий, що сказав —
І на нього бездумно звірились:
«Ідіть, грабуйте народи,
Зробіться хижими звірами,
Розчистіть землю для себе
Сапою війни та голоду!
Не бійтесь гріха: я гріх
На свою забиратиму голову».

Пішли, розпустили пожарища,
Душили, топтали й вішали,
Щодня перемогами хвастали
Новими й чимраз новішими,
Спокійно вночі висиплялись
На теплій чужій пуховості,
Усі одному довіривши
Ключі від своєї совісті.

Минуло літо, йде осінь —
І всі шляхи перехмарені,

І те, що вчора сміялося,
Стало страшним, як у маренні,
І треба складати відповідь
За все гидке, що натворено...
А де ж він, той, що на себе
Все брав, усіх підговорював?

Ніхто ж тоді не догадувавсь,
Що все в руках тимчасовості!
Мерщій забирайте в нього
Ключі від своєї совісті!
Тепер доведеться жити
Із дітьми вбитих, замучених,
З синами спалених ладить
І їхню мову заучувать.

Де ж той, що казав: усе
На свою забиратиме голову?
Пустив собі кулю в серце!
Що з нього тепер, із голого?
Здимів, облитий бензином,
На той світ легко спроваджений,
Утік, як шахрай, забравши
Із каси чужі заощадження!

1965

ОБРІЙ

«Спи,— каже тиша, обхиливши душу
Легким гіллям,— а я постережу
Твій сон, і втоми довгої іржу
Зніму з душі, і гілочки не зрушу.
У снах твоїх, у млосних тінях вій,
І казку розкажу

Про обрій твій,
Що, як вода в цебрі, леліє збоку,
Жде досвітку й твого легкого кроку».

Тим часом як над віддаллю й тобою
Звисає інший обрій, той огром,
Що за життя не виносиш цебром,
Що жде тебе, щоб вийшов із покою,
До всякої готовий тяготи,
Підставив плечі — і пішов землею,
Як в добре пригнану улігши шлею,
І цілий всесвіт допоміг нести.

1965

* *
*

Ходить серед натовпу. Звідкіль же
Він зайшов у ці нові оселі
У своїй пропаленій шинелі?
Ходить серед натовпу, а більше —
Де гуляння, де пісні веселі,
Де бринять гітари.

Припадаючи на ноги, ледве ходить,
Ненастирливий, але очей не зводить
Із облич, із лав, де пізні пари
Слухають мелодії кохання.
Ходить, риплячи протезами старими,
Мов якесь наслання.

Довелося зачепить словами:
«Що ви все між нами та й між нами?
Звідки ви?» Він показав на схили:

«Я сьогодні встав із братської могили —
Трохи проходитись,
Роздивитись,

Хто ви? Чи за вас ми йшли на страти?
Га? Скажіть, щоб нам спокійно спати!»

1965

ДУБИ

От і дубам старим прийшла пора:
Один по одному всихають, пра-
Пра-прадіди зеленої малечі,
Що підпирає знизу, кволі плечі
Вже пробує під бурі підставлять,
Хоч мало й вітру там, де ще стоять
Ці велетні, ці божества суворі,
Гартовані в одвічнім перекорі
З негодами, в тяжкій броні, яка
Незграбною очам молодняка
Тепер здається, в цю клечальну пору,
Коли все квітне, пахне й пнеться вгору.

1965

ЛЮДИНА

З прибою океану світового
На берег вилізло й сказало: «Буду
Людиною».

«Не будеш!» — одгукнулось
Із тисяч пащ усе, що гризло й жерло.
«Не будеш, ні!»

Та час минав — і зникли,
Всі потонули в болота гарячі
Гидкі страховища. І знову хтось
Із хащі вийшов і промовив: «Буду
Людиною».

«Не будеш!»
І відразу ж
Отруйна стрілка просвистіла. Кулі
Посипались, чавунні впали ядра.
Завили в небі літаки й ракети.
Склубочено гриби смертельні встали
Над велелюдством. І той самий голос
Утробно знов заклекотів: «Не будеш!»

Брудними кігтями війни шматують
Боки планети, теплу кров народів
П'ють ненаситно — і кричать у всесвіт
З усіх антен своїх щодня те саме:
«Не будеш!»

1965

* *
*

Вали морські — їм рідна вся планета,
Усе одно, яких їм узбереж
Торкатися, а ти, що там пливеш,
Їх пісні бійся, бо у ній — тенета
Легкій душі без'якірній. Дивись,
Яка однакова над морем вись,
Але в її віддалення безкраї
Летять несхибно журавлині зграї
Вслід мудрого свого проводиря,

Лише тому закохані в моря,
Що свіжість їхня, зменшуючи втому,
Їм лет полегшує до берега, додому.

1965

ГАФІЗ

«Як же так, скажи мені, Гафізе
(Це ж ні в яку голову не лізе),
Що за мушку на обличчі панни
Ти даруєш не разок намиста —
Самарканд і Бухару, два міста,
Над якими владні тільки хани?

Як же так, скажи мені, співаче,
Що, коли твоя кохана плаче,
Грози гуркотять у Туркестані,
А як тільки кучерями скине,
Затремтять, як листя сокорине,
Індія й Китай, її піддані?»

«Ми, поети, кров не проливаєм,
Ми міста словами здобуваєм,
А серця у нас такі просторі,
Що вмістили, окрім Туркестану,
Пил Китаю, джунглі Індостану,
Сонце, місяць і найдальші зорі».

1965

КАЛИНОВИЙ СІК

Солдатик у чепурній шинельці з блискучими гудзиками
походжав попід колючим дротом —
раз-два, раз-два,—
і автомат йому майже нічого не важив, і було радісно,
бадьоро від думки, що це — Схід і що все тут —
як у перший день творіння, і ти — як легкокрилий ангел,
добре озброєний і вимуштруваний, що допомагає творцеві —
раз-два, раз-два —
із первісного хаосу творити новий світ.

Там, за колючим дротом, смугнасті жваві ляльки
бігали сюди й туди. Вони дуже скидались на людей,
і тому їх всі поки що називали людьми
(бо ще не дібрали відповіднішого слова),
але що це були просто ляльки, можна було бачити з того,
як легко від автоматної черги падали вони на пісок
і як яскраво лився з них веселий калиновий сік.
Раз-два, раз-два!

Ще автоматна черга — за розпорядком завжди можна знайти
зачіпку,— і знову ляльки падають, і бризкає червоний сік,
як із розчавленого кетяга калини, і потім інші, живі, ляльки
бігцем виносять нерухомих за ворота,
туго замотузувавши в рудий фабричний папір.
Раз-два, раз-два!

Раптом сталося незрозуміле: все,
що з голосними піснями пливло на Схід,
посунуло назад, і веселого солдатика забули на посту.
І от прийшли зі Сходу такі самі ляльки,
тільки в шинелях та з автоматами, роззброїли його,
назвали гадом і замкнули за той самий колючий дріт,
куди так недавно дозволялося йому посилати
автоматні черги.

І тепер уже не він, а вони стали походжати навколо табору —
раз-два, раз-два!

І тільки тепер він додивився, що то були не ляльки,

а люди, а веселий калиновий сік був такою самою гарячою, болючою кров'ю, як та, що переливається у нього в жилах.

Чому ж йому ніхто не сказав про це раніше?

Тоді б нічого цього не сталось, і не мучився б він тепер за цим дурним дротом, і не почував би себе лялькою з дешевим калиновим соком у жилах.

Чому?

1965

ВИШГОРОД

1

За перевозом, де вже гусне тьма,
На кучугуру здершись крадькома,
Розвідник половецький підглядає,
Як сонця щит за Київ западає.

Від променя останнього
Горять верхи хором...
Та спробуй-но, дістань його
Своїм кривим клинком!

Вмре Мономах — і вигорять
Монастирі святі,
Та знов зведеться Вишгород
На древній висоті!

2

Ще вершник, наче син самого сонця,
Пригнувся, мчить од Заходу. «Не стало
Великого у Києві!»
Трепечуть

У хана ніздрі, груди піднялися,
Немовби всі вітри пустелі разом
Він увідхнув.
«Ще поживем, потопчем
Чужого грунту! Будуть табуни,
Отари будуть! Стануть вежі чорні
По всім степу! Ми згладимо клинком
Із круга сонця той малюнок гордий —
Ті золоті верхи на дніпрських кручах,
Щоб сонце чистим бачилося нам,
Коли сідатиме за їхні гори.
Котли, що рибою пропахли, хай
Піском шарують, дикою травою
Труть, щоб забути про болотне рабство!
Хай вежі повиносять далі в поле,
Щоб комишеві схилені куниці
Не навівали споминів про шиї
Тих воїнів, що стільки літ шукали
У плавнях захисту від Мономаха!
Ріж м'ясо, накладай повніш — нічого,
Що мало коней: ми відіб'єм стільки
Биків, повозок — і таких князів
Полонимо, що стане злота всю
Мізерію свою позолотити!»

3

Колись війна справляла тут бенкети,
Слов'янська слава маяла крильми,
Дзвеніли сурми. А сьогодні ми
Тут ходимо, шукаємо прикмети
Старого віку, де вали й штахети
Перепиняли орд голодну лють,
На Святокиїв заступивши путь.

Ох, як рипіли на крутім узвозі
Важкі вози з камінням од Дніпра,

Коли приходила смутна пора
І далеч у новому передгроззі
Смеркалася. Була надія в бозі
Та ще в дружині, а найбільше в тім,
Що смерд обстане за свій край і дім.

Іде за возом, хрестячись, бо чує
Наближення вселюдської біди,
Копає рівчаки, дуби кряжує,
Замки змикає, у землі ходи
Продовбує до чистої води,
Все убезпечує вінцем граніту,
Щоб не зійти й самому з круга світу.

Та де ж він, слід великої пори?
Навколо — хати та сухі городи,
Розсипавши свої дрібні дари,
Звисають скатертинами з гори
Вниз до Дніпра, де працьовиті води,
Вбираючи будови каламуть,
Коромисло небес на себе гнуть.

І вже тебе селом найменували,
Преславне місто, знехтувавши твій
Тисячолітній шлях в огнях подій!
Тепер ти спочиваєш...
Перевали
До комунізму в димці золотій
Встають сьогодні перед нашим зором —
І нам оглянутись назад — не сором.

Ти й невидимий, Вишгороде, встань!
Але не тільки тут, на кладовищі,
А в кожнім серці! Є там гори вищі
І є світліший простір для дерзань,
Щоб вийти разом на велику грань,

В щоденній битві не зазнавши зніту
Від різних нáсланців старого світу.

1966

* *
*

Скрізь є принади — на Заході й Сході:
Луки зелені, річки тиховоді,
М'яко простелені в далеч поля,—
Тільки хоч як вітерець відтіля
Слух заколисує піснею півня,
Він не зрівняється з вітром із Півдня.

З вітром моєї малої землі —
Там мені рідні долини й шпилі,
Звідти пахтять мені пахощі влітку,
Там мені й стежечка кожна впримітку,
Наче аж пахне він рідним двором,
Теплою грядкою, цвіллю солом,

Медом гірким з недалекої ниви,
Блиском і громом петрівської зливи...
Ось він, той вітер! Радію йому,
Патлам його в дощовому диму,
Що навкруги, мовби ліс, виростає
Й краплі важкі на обличчі пластає...

1967

СИН АФРИКИ

Син Африки, жорсткої й ніжної,
І сяйва повної, і пітьми,
Цієї матері невтішної,
Що стільки плакала за дітьми,—

Він став тепер її порадою,
І вісником добра близького,
І голосом, що так нагадує
Безмежжя Нігеру і Конго.

Він знає тих ловців насуплених,
Що по її зеленім ширі
Вели украдених і куплених
Дітей із кільцями на шиї,
Шукаючи тропи обхідної,
Щоб рідше селища траплялись,
Бо від простої пісні рідної
Серця у бранців розривались.

Ах, як лунали в хащі сонячній
Останні батьківщини гуки,
Коли вели рабів погоничі
Після кривавої розлуки,
І добивали тих, що падали,
І все до берега спішили,
І Африка їм барабанами
Салютувала скільки сили.

І озиралися з тривогою,
Не розуміли чужоземці,
Чому та пісня з хати вбогої
Всевладна у дитячім серці.
І, мабуть, жодному не снилося
З ватаги хижої тієї,
Що пісня та зросте й розкриліться,
І гряне бурею, й знесе їх.

1967

КЛИМЕНТІЙ

«Аж тут, у красному полі,
Після та́к важкої дороги
Може й сей віршописець
Простягти натомлені ноги...»
Сонце світить і гріє,
Пташки щебечуть у терні...
О ви, світовії справи,
Які ви пусті й мізерні!
Є в торбі хлібець, у небі
Є жайвір, а в полі — квіти,
До того ж (хай бог прощає)
Є й пляшечка аква віти.

А після пляшечки й хлібця
Приходить думка побожна:
Про світ та його порядки
Тепер посудити можна.
О каламарчику любий,
Пірце, що бринить у пальцях!
О скільки думок пекучих
Зібрав він, бувши в бувальцях!
Усе, що чув і що бачив,
У всякій шаті й оздобі,
Що зморшку, таку глибоку,
Йому проорало на лобі,—
Все викаже в віршах людям,
Їх дітям, а то й онукам,
В силабах викладе позов
Усім владикам і дукам!
А дійде, то доведеться
Позвати й самого бога:
«Що як же в твоєму світі
Така непевна дорога?
Навіщо стільки хижацтва

Ти виплодив, милий боже,
Що добрий супроти злого
Нічого вскурати не може?
І псів не до речі стільки
Намножив при кожній хаті,
Що знаки на кожній литці,
А ряса — лата на латі.
А що вже наприкрився людям
Той пам'ятозлобний уряд!
П'явки, що кров висисають,
Людей проти тебе бурять!
Поглянь на шевця, що шиє
Річ добру з доброї кожі...
А в тебе добрий що робить?
Бідує та прудить воші!»

Сьорбне — та й ще сміливіше
Картає небо словами:
«Ти, боже, мабуть, смієшся
Над нашими молитвами?
Тобі аби день пробавить,
А з люду твого хоч лика
Нехай деруть... Та мовчу вже...
Сіє єсть тайна велика.
Роби як знаєш».

У зошит
Рядки записав старанно,
На захід оком накинув,
Побачив, що вже нерано,
Взяв торбу й побрався далі,
Перехрестившись до сходу,
Ішов, дивлячись несхвально
На світ, на божу господу.

1967

КІТС

Хто визначив, о небо, міру муки
Цій пристрасній душі? Чому дала
Їй доля два дзвінкі, як сталь, крила,
Не давши простору? Чому розлуки

Такими тернями його любов
Кривавили? До дівчини пустої,
До матері — так само не святої,
До Англії спустошених дібров?

О Англіє! Ненависна, як грати,
Що розпинають біле світло дня!
Де дружба і любов — пуста бридня,

А важать тільки шилінги й карати!
Яка страшна судьба, яка пеня —
Від туги по тобі на чужині вмирати!

1967

НАРКОМИ

Ми звикли бачити на п'єдесталі
Самотню постать у пальті легкому,
Що ніби вийшла на хвилинку з дому —
І йде тепер над нами далі й далі.

Іде з тих днів, де смерть за жменьку жита,
Де чорний ворог завжди на порозі,
І трохи жаль, що розпливлась на бронзі
Від кулі дірка, Крупською зашита.

Ми знаємо: він був сама турботність,
Увага пильна й до малої риски.

Він поглядом, відкритим товариський,
Не похвалив би й бронзову самотність.

Колись портретами по самий комин
Клуб закрашали комсомольці раді:
Він був найперший там — з усіми в ряді —
Серед своїх уславлених наркомів.

Коли дев'ятий вал встає на морі
І виростає небувало в силі,
В собі єднає він братерські хвилі,
Згромаджені в однім стрімкім напорі.

І ця самотність — карб тієї миті,
Що знаним залпом потрясла планету.
Всі тут вони, майстри крутого злету,
В цю вічну бронзу безіменно влиті.

1967

ЛІСОРУБ

Спустився в балочку. Аж там прозора
Рне течія з-під кручі. Угрузив
Сокиру в пень, припав — і п'є, і п'є.

Напившись добре, озирнувсь, кому б то
Подякувать. І чує, як криничка:
«Подякуй хмарам, що нас поять»,— плеще.

Гаразд. У небо голову закинув:
«Спасибі, хмари!» Але й хмари дяку
Собі не всю беруть. «Подякуй,— кажуть,—
Зеленій нетрі, що в своєму лоні
Всю нашу воду держить, береже».

«Спасибі, нетро!» Нетра теж не згодна.
«Подякуй,— шелестить,— своїй сокирі,
Що гущину мою не поспіль сікла!..

Адже ми всі живем
З твоєї ласки, вічний лісорубе!»

1968

ПЛАНЕТА УБИВЦЬ

1

Зловили вбивцю.
Ще одного.
Може, останній, нарешті?
Сидів
На солдатському ранці,
Поголений,
Задоволений.
Розпалював сито люльку
Посеред трупів дітей.

2

Приглянулись
І побачили:
Зовсім чуже обличчя!
Таке й не приснилося б
Нашій Землі.
Хай вчені
Перевірять,
Де обертається Планета Убивць,
І придумають,
Як виловити їх
І відіслати назад.

1968

БАЙДУЖІСТЬ

Байдужість — вона не вчорашня:
Сама не згадає, коли
На світ народилась. Під кленом
Куняє, плете постоли.

Кричать: «Горимо!»
Закликають: «До зброї!»
Орда наближається, димом несе.
«Оцей тільки ще доплету — та й усе.
Обійдуться якось герої».

Живе її внук і тепер в упокої.
Схилився над купами діл.
Подумаєш — творить. А він потихеньку
Плете свій щоденний постіл.

1969

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ

Хіба не казав ти: «Чим я не князь?
Поїду,
Поїду
Від терема тихого!
Туди, де далеч моя розляглась!
Хоч вільним вітром подихаю!»

Хіба не казав ти: «Поїду тепер!
Тепер!
Тепер!
А може,— в четвер?
В четвер!
В четвер!

Поїду
Ступою не млявою,
Поїду за честю й за славою!»

Неначебто нічого й не сталося:
Дома все військо твоє зосталося —
Відпочиває
Дружина преславна,
І всі задоволені наче.
І тільки
Одна Ярославна
По князеві
Живому й здоровому
Плаче.

1969

* *
*

Будівничі, верхолази —
Що вони вгорі ворожать?
Нащо глиб небес тривожать?
Білі вишгороди множать —
В добрий світ дороговкази?

Віють вітри, ходять грози,
Вгору пнеться юна зелень.
Літо жде нових заселень.
Із палаючих цегелень
Возять цеглу ваговози.

А душа — хіба в ній луни
Тільки ті, що на майдані?
Їй не троси — крила дані,
Щоб сьогодні вже, зарані,
Зачерпнуть небес Комуни.

1969

КРАСА

Холодні сутінки старих будов,
Майстрів забутих витвори безмовні —
Їх тьмяні барви і донині владні
Над душами. Та тільки нам сьогодні
В них найпринадніше — не барви й міра,
Не творча розкіш, а німий протест,
Клич у майбутнє, що пройшов крізь товщу
Застовплених соборами століть.

Тепер обстали їх нові споруди,
Що вперше зводяться не з рабства, вперше
Не з попелу перегорілих душ,
Не з відхлані проклять, людською кров'ю
Не заплямовані. Хіба вони
Не відгук на той клич? Хай небагато
В них барв і величі, проте — хто знає?
Ще, може, вичитають покоління
Із їхньої людської простоти
Незгіршої краси безсмертну велич.

1970

ДІТИ ПЛАЧУТЬ

1

І холодно, і голодно, і сонце ще за млою,
А в соннім таборі,
Між попелу та гною,
Мелькають постаті жінок,
Додолу лиця темні хилячи,
І дзвінко тепле молоко кобиляче
В холодний ллється казанок.

На сході гора —
В рожевих зблисках.
Спішіть!
От-от обізветься у повстяних колисках
Голодна дітвора!

2

Діти плачуть, плачуть діти малі.
На цілій землі
Немає такого кутка,
Де б рано-вранці не озивалися діти.

Ви думаєте, молока?
Ні, вони всесвітом хочуть заволодіти.

Полинемо за хмари — їм мало того лету.
Поринемо в безодні — ще глибше досягай.
І плач той, мов нагай,
Підстьобує в майбутнє неповоротку планету.

1970

ПОДРУГИ

На вулиці нашій висока тополя
Ще зовсім була молоденькою,
Коли походжали тут Галя та Оля,
Чорнява під руку з біленькою.
Минались роки, тополя зростала,
Тепер би ніхто не пізнав її.
Білява друкує поеми в журналах,
Учителька вийшла з чорнявої.

Білявої вірші, легкі й милозвучні,
Дівчатам серця приворожують.

Стають до роботи чорнявої учні
І славу країни примножують.
Гарненькими віршами повниться преса,
Лунають будови героями...
І хто симпатичніша з них поетеса,
Хай кожен рішає по-своєму.

1970

ХОТАМ

(За Сааді)

Хотам, що вславився на цілий світ
Своєю щедрістю, коли спитали,
Чи є людина, що могла б його
Ділами добрими перевершити,
«Є,— відказав.— Я п'ятдесят верблюдів
Недавно для гостей звелів забити,
І вийшов за намет, і пастуха
Зустрів, що саме завдавав на спину
Сніп колючок сухих. Питаю: чом
Не поспішаєш до Хотама в гості?
Там люди вже сидять за дастарханом *.
А він на те: хто заробляє сам
Собі на хліб, тому ніщо Хотам.
Я думаю, той чоловік у полі
Далеко доброчинніший за мене».

1975

---

* Дастархан — скатерть із частуванням; частування

Я ПРОБИРАВСЯ ЯРОМ

(За Імру-уль-кайсом)

Я пробирався яром, у якого
Були сухі, пустельні боки, наче

В онагра дикого, і дослухався,
Як виє вовк, мій степовий товариш,

Брат-волоцюга, що шукає корму
Для юрмища своїх дітей голодних.

І на його виття відповідав я:
«Ох, тяжко нам, так тяжко без припасу!

Що здобиччю дітей своїх годуєм,
Нужденних, як і ми, тому обидва

І крademось, такі худі й кошлаті!»

МІЙ КІНЬ

(За Імру-уль-кайсом)

Сухорлявий, але весь як з полум'я,
По степу він лине, піну гублячи,
Чмишучи, немов казан над огнищем.

Поки інші скакуни, знесилені,
На твердім шляху збивають куряву,
Він летить, аж мовби не торкаючись
Копитами грунту. Небувалого
Юнака з хребта свого скидає він,
Але плащ досвідченого вершника
В стрічнім вітрі широко розкрилює.

---

* Імру-уль-кайс — арабський поет VI ст.

Поеми

ШУКАЧІ

Сів до вікна, задивився
На місто. Хмарніє.
Дощики часом на пальцях
Проходять і тихнуть.
Знов напинаються струнами
Туго — і знову
Струни вриваються, гаснуть,
І тільки у ринвах
Довго дощівка дзвенить...
А зародиться вітер —
Піде дерева хитати
В крапотняві-шумі
З саду у сад — спорожняти
Усе, що по вінця
Дощ наповняє...

Ясно у віддалі пам'яті
Бачаться й нині
Шлях, вітряки золоті
На горі, під горою

Вуличка тиха, що круто
Спускається в плесо,
В лоно, казково осяяне
Небом глибоким,
Очеретами затінене,
Ряскою ткане.

Ось він удосвіта хлопцем
Провадить на пашу
Кущик телят. У торбинці —
Окрайчик, цибуля,
Слідом ліниво плететься
Боско пелехатий.
Тепло весняні калюжі
Парують. Близенько,
В царині просто, Петро
Попасає отару.
Понад Самаркою стежка
Молочна біліє,
Праників ладний перестук
Доходить від неї.

Осьде і ягоди вже
Присмагають. До Пе́тра
Цілий вишник поцятковано
Че́рвоно. Нижче
Віття схиляється. В просвітах
Сонця тремтячих
Півень злегенька підскочить
І дзьобне найбільшу,
Соком липким заплямить
Камізельку барвисту.

Сухо ворота порипують.
З вигону лунко
В затишну вуличку валка
В'їжджає пшенична.

Шляхом солома поблискує.
З віття курного
Кленів, акацій, що скрізь
Отіняють провулок,
Віхті пшеничні висять...

Не збуває ніколи
В матері клопоту: треба
Дощами оббиту
Хату б іще побілить,
Підгорнути картоплю...
Скрізь їй і руки докласти,
Й доглянути треба.

Інші турботи у батька:
Забравши на плечі
В'язку старих ятерів,
Із вудками спускався
Ввечері він до Самарки
У темні левади.
Там і грузився в глевких
Берегах, доглядався
До нерухомих заток,
До віконець таємних
Серед латаття та ряски.
Хрестом осінившись,
Влазив у воду. Намул
Коливавсь під ногами,
Твань, як од болю, сичала,
І слала угору
Лоскітні бульби, і боляче
Жалила тіло.
Позастромлявши кілки
Ятерів, ще й накривши
Зверху цупким куширем,
На травичку холодну

З теплої твані виходив,
У пальцях збабілих
Довго цигарку крутив,
Дослухався уважно
До очеретяних шелестів,
До голосного
Сплеску в сусідньому плесі.
(Це що ж там за сила
Так стрепенула хвостом,
Що аж ген покотилась
Понад водою луна?)
На стихаючій хвилі
Довго ламавсь молодик...

А як трохи підіп'є,
Сяде з малими на призьбі
В неділешній вечір,
Попригортає до себе...
Над стріхою зорі —
Мов комашки, що застрягли
В шорсткім павутинні
Тихої ночі. Пригорне
Й почне — все те саме —
Оповідать про скарби,
Що таяться в могилах
Ще не розритих, такі,
Що якби познаходить,
Злидні б у світі пропали
І голод забувся!
Тільки б закляття подужать
Та все справедливо
Переділить... Оттоді
Не страшні вже нікому
Будуть ні град, ні юга,
Ні черв'як, ні сибірка.
«Слухайте, що розкажу...

З Чорноморії якось
Їхали ми із сусідою.
Двоє було нас.
Як притомились над вечір
Бики, привернули
Ми до маленького хутора.
Хата, садочок
Та під вербою криниця,
Що холодом пахла.
А навкруги — глухиня:
Волохатіє терен,
Темні яри, озерявини —
І понад ними
Повипинались могили...
Привітний господар
Лучився нам. Повечеряли
Й сіли з люльками
Біля порога, і став
Повідáти старий нам.
Бачим — знаю́ча людина.
Питаю збайдужа:
«Мабуть, недаром насипано
Стільки могил тут?
Може, де й сховано що,
Не чували?» — «Аякже!
Чув — та й не раз».— «А приміром,
В якім би то місці?»
«Місць у нас, хлопче, багато...
Ліворуч, на тім он
Белебні, бачиш? Є дві
Величенькі, а третя
Збоку маленька могила.
Від неї на захід,
Так як докинути шапкою,—
Терену кущик...
Там-то й заховано скарб —

Запорозький, чи що б то.
Тільки не кожному в руки
Він дасться... Діждати
Півночі треба — і зразу ж
Копать, а копавши
Треба, щоб тихо було,
Бо як тільки не то що
Вимовиш слово, а навіть
Зітхнеш чи що інше,
Зразу ж у землю той скарб
Так і піде...» Ззирнулись
Ми, те почувши, й примовкли,
Й розмову на інше
Перевели...

Ледве-ледве
Діждалися, поки
В хату господар пішов,
Та й ізряхались їхать.
Тихо побрались над балкою.
З темних криничок
Зорі моргали нам. Ярма
Рипіли. Гурчало
У животах дончаків.
Колоски шелестіли
І навивались на осі.
Аж ось і могила...

Взявши за роги гарячі,
Що в них віддавалось
Ремигання, спинив
Дончаків я. Обидва
Стали ми, слухаєм... Потім
Лягли біля воза.
«Довго ще ждати до півночі,—
Мовив сусіда.—

Може б, набрать бур'янцю,
То й устигли б ще каші,
Поки та північ, наїстися?»
Каші поївши,
Знову: «Непевно тут якось...
Для смілості б, може?..»
Пляшку добув. Осміліли
Ми трохи. Та й місяць
Вийшов тим часом з-за хмари.
Показував північ
Віз. Підвелися ми тихо.
Схопив я лопату,
Вдарив у землю — і глухо
В землі віддалося.
Дужче копаю, спішу.
Розхилюся, з лопати
Глей обчирну, рукавом
Обітруся та й знову
Рию щосили. Аж ось
Затрудило в долоні...
Дзенькнуло глухо. Сусіда мій
Зразу ж у яму
Руку послав. Нахилився...
І сталося лихо:
Крекнув з напруги! І скарб наш
Розсипався прахом.
З хвилю стояв я. А потім
Схопився за чуба.
«Ти винуватий!» — гукаю.
«Ба ти!» — відмовляє
З серцем сусіда. Що вдієш?
Побрались додому.
Зараз — і то: аж під серцем
Пече, як згадаю...»

. . . . . .

Свист паровозів, трамваїв

Дзвінки... А внизу десь
Люди проходять, підошвами
Шерхають. Димно
Ніч над дахами громадиться.
В теплому небі
Так по-весняному високо,
Так фіалково!
В хаті на ліжку — газети,
На столику — книги...
Отже, шукати й мені
Ті скарби довелося.
Тільки не в застумах тих,
А в самісінькій гущі
Міст вселюдних!

З брязком вікно зачинив
І, присунувши ближче
Марксів розгорнутий том,
Заглибився в читання.

1929

ХАТА

I

По той бік Сули
Тумани лягли...

А тут, у низькім видолинку,
Де стріха сіріє на дні,
Назустріч промінну драбинку
Вікно простелило мені.

Змалку
Рідною прозвана,
На спогади й мрії багата,
Біліє з-за тину —
Ось вона —
Батьківська хата.

І вікна ті самі, і стріха,
Той самий і звід у дворі,
І явір балакає стиха,
Мов казку шепоче вгорі.

Те саме і небо блакитне,
І тиша над стріхою та,
І рожа під вікнами квітне,
Як квітла в минулі літа.

І, вилиті в літній ливарні
З прозорої бронзи дощів,
Лежать гарбузи легендарні,
Аж цілий город зарябів.

І стежка біжить борозною
Туди, де протока тісна

І гарячою пахне кугою
І світиться сонцем до дна.

Сама собі шепче й сміється,
І небо гойдає в воді...
Усе тут знайоме, здається,
І все не таке, як тоді.

Мов повідь пробігла бурхлива
І все перемила до тла,
І днів переплутана грива
Тепер на один бік лягла.

І все, що дрімало насподі,
Що в темні зляглося шари,
Що плеса старі тиховоді
Ховали в собі до пори,

І те, що гуло в Гуляйполі,
І те, що ревло на Дону,
Всю спадщину шалу й сваволі
Забрала в свою бистрину.

Вже всюди ворушиться праця,
За все зачіпає трибком,
І хлібом лани золотяться,
І пахне достатком кругом.

І ставить усе по-новому,
На інший настроює лад,
І серце вертає додому,
Вертає із мандрів назад.

«Пам'ятаєш? Біла,
В житньому брилі,
Ледве-ледве мріла
На краю землі.

Крізь острішшя сиве,
Повз глухе вікно
Вітер тяг тужливе
Довге волокно.

І душа в жаданні
Далини жила,
Як в тіснім колчані
Потайна стріла...

Ген
З степу вітрові
Дишуть гаряче,
В золотій олії
Сонце
Стежку
Пече...

Осінніми гронами літо
Лягало до тебе у спрят.
А скільки бід пережито!
Яких не оплакано втрат!

Живи ж
Назавжди розкуто,
Ясніючи з року в рік,
Рукою Партії
Круто
Повернута в сонячний бік!»

2

Підійшов до порога,
На клямку натис...
«Здрастуйте, двері!
Ще цілі?

Не розсохлись?
Не спали з завіс?
В щілинах
Немає цвілі?

Бачу — немає.
Ви фарбою в очі
Сяєте, ніби
Стали молодші.

А голос ваш,
Коли відвологне,
Чи досі так сумно
Виспівує й стогне?

Ледве
Зірка
Засвітиться рання,
Чулось ваше
Тужне зітхання.

З першого рипу
Йшла від порога
Річ лиховісна,
Пересторога:

Все, що в хаті,—
Миле й привітне,
Що за порогом,—
Голову зітне.

Краще
Дома
Лишайся,
Бо дома —
Горе відоме
Й біда відома...

Так рипіли,
Так говорили —
Й голос ваш
Ішов, як з могили.

Хоч говорили
Пізно і рано,
Хатнє тепло
Берегли ви погано.

Зимніми днями
Нікому не видні
Лізли в хату
Холод і злидні.

Хмурно тоді
На гостей ви дивились.
Як же тепер?
Чи й ви одмінились?

Знаю, нового
У вас немало.
Так розкажіть же
Про все, що настало!»

«Скінчилась пісня та стара
І доля та скінчилась!
Прийшла бентежна до двора,
Три роки вихорилась!

Була, була, була пора,
Та геть перепорилась!

Скажи нам, звідки він прийшов,
Той переможний повів,
Що все порушив до основ,
До кожного промовив?

Скажи, де сила та взялась,
Де кріпнула, сталилась,
Що всюди вітром пронеслась
І в хаті оселилась?

Що перекраяла лани
Одним могутнім махом,
Що до нової далини
Лягла широким шляхом?

Що разом вигнала з села
Відлюдність волохату,
Що любим гостем увійшла
У кожний двір і хату?

На давні злидні й темноту
Повстати закликала
І нитку щастя золоту
В тканину днів уткала?

. . . . . .

Була, була, була пора,
Та геть перепорилась!»

«Бачу
І сам.
А скажіть мені
(Змін усюди немало):
Все це
Прийшло
Не без борні?
Не вітром же
З степу
Нагнало?»

«Було тут
Усякого!
Мало з завіс

Не спали
Від галасу й звади.
Сюди
Куркуль
З балачкою ліз,
Ходив
Активіст із сільради...

Коли
Хазяїн
Ішов повз нас
І тихо
За клямку брався,
Рука
Тремтіла
У нього не раз,
І він
Отут
Зупинявся.
Слухав,
Як трактор
Гуде з-за гори,
Дивився на подвір'я
Голе...
А потім
Сказав:
До якої ж пори?»
Й пішов
На роботу
В поле...

Край!
Все тобі розказали ми —
Отже,
Натискай,
Заходь же!»

3

По дошках погладив,
Попрощався
Та й зайшов до хати,
Привітався:

«Здрастуйте, всі речі,
Змалку знані,
Лави, шафи, печі
Й всі останні!

Люди де? У клубі?
Що ж, звича́єм,
Поговорим, любі,
Почекаєм...

Старша тут, здається,
Піч над вами.
Як тобі живеться?
Мо́в словами!»

«Тільки ранок —
Вже вари, печи та смаж!
Стільки всяких забаганок!
Як упоратись? Одна ж!..

Довго б я іще служила
Без відмови.
Та біда:
Вже не та у мене сила,
Вже не ті мої года».

«Бачу, бачу,
Що в роботі ти
Цілі дні.

Страву добру, гарячу
Приготуй же, будь ласка, і мені.

Ми не бачились довго —
Скільки зим снігових!
Тут я в бабиних човгав
Черевиках старих.

Добре ти мене гріла,
Не жаліла тепла.
Дуже радий, що ціла
До цих днів дожила.

Хоч із рідної хати
Без жалю я пішов,
Та приємно згадати
Про ті зустрічі знов.

4

У запічку, чую, щось чхнуло...
Це хто ж там? І ввічливо я,
Вклонившись, кажу: «На здоров'я!»
Стою, дослухаюсь... Мовчок.
І знову якийсь підозрілий
Із запічка чується шум...
Мов щось там устало, струснулось,
Присіло, за вухом уразило.
Чух-чух! (Розлітайтеся, блохи!)
А потім за другим: чух-чух!
І солодко так потяглося,
Як після здорового сну.

Спочатку з'явилися вуса,
Колючі, як з дроту, а там —

Два ока хижацькі зелені,
Два вуха короткі, одна,
Як шовком підкована, лапа,
А потім і друга... І от
Увесь показався на очі —
Ну, хто б же ви думали? Кіт!
Кажу я: «Ей, пане, мій Коцький!»
Та ледве промовив, аж він
Як чмихне, як вишкірить зуби!
І хвіст розпушив у трубу.

«Ну, пробач! Не я
Вигадав ім'я!
Про котів немало
Казочок блукало.
Слухало було
Їх усе село...
І не раз, не двічі
У старі літа
Паном просто в вічі
Звали всі кота».

«А! Це інша справа.
Бачиш: в давній час
Нехороша слава
Всюди йшла про нас.

Годі суперечок:
Може, хто з котів
Десь і спив вершечок
Чи ковбаску з'їв.

Що ж було робити?
Якось треба жити!
Всі жили бідніш,
Не водилась миш.

Зараз і в коморі,
І в стіжку надворі,
Бачиш, певно, й сам —
Здобич є котам...

Я не пан-нероба!
Я сільська худоба!
На усю сім'ю
Користь я даю!»

І хвіст він підняв тут угору,
І очі зелені завів,
На вуса свої подивився —
І, трусячи важно штаньми,
Подався у запічок знову,
І довго бурчав ще під ніс:
«Так, так! Я не пан, я худоба,
Корисна худоба сільська!»

5

Зупинився, дивлюся:
Що це там
За бабуся
До широкого стола
Притулилась,
Прилягла?
Чорна,
Жовта,
Синя...
А!
Це, мабуть, скриня!
Ну! Ти, да́лебі, стара!
Тут стоїш, немов мара...
Хоч забути вже пора,
А згадав тебе по імені.

А якого ж ти добра
Там зібрала?
Покажи мені!

«Хоч і ветха я стала,
Але дещо надбала,
Під замок наховала.
Пособи лишень... Ось
Тільки віко відкину!
(Аж кольнуло у спину,
Аж у дно віддалось!)

Не дивуйся, що риплю, —
Я хвалитись не люблю,
Але зустрічі ради
Покажу всі наряди,
Все добро, що моя
Заробила сім'я.
Тут — гарненькі хустки,
Там — тонкі сорочки
І жакетка сукняна,
Ще ні разу не брана...
У прискринок дивись:
Там не те, що колись,
Не хрести дерев'яні,
Не водичка з Йордані,
Не сміття із печер —
Все там інше тепер.
«А признайся — на дні
Є «смертельне» чи ні?
Чи й донині зостались
Ті сувої
Полотна,
Що для смерті зберігались
Біля самого дна?»

«Ну,
Згадав старовину!
Їх не стало
Давно вже!
Тут усе тепер нове:
Кожне хоче жити довше,
Кожне довше живе...»

6

Обернувся навколо...
Бачу: в хаті не голо,
І на стінах дещо є,
І в кутку передо мною
Щось химерною різьбою
Проти світла виграє.

«Шафа?
Будьмо знайомі!
Чи давно ти в цьому домі?
Звідки
Ти прибула
До засульського села?
Зверху гарна хоч куди,
А дверцята щільно зведені.
Ти дверцята розведи,
Покажи, що є всередині!»

«Що ж, дивись: книжки рядком
Тут тісняться, том у том...
Думаєш, *граматка дідова*
Засластьонена, в якій
Мертвих богові до відома
Подавали завпокій?

Що пішло, а що в запасі
Вічно грітиме, як жар...

Хоч старий, та все на часі,
Зберігає давній чар
Сто раз читаний Тарасів
Рідний кожному «Кобзар»...

7

Але хто ж над столом
Нахилився чолом
І ласкаво та смутно
Поглядає на нас,
І шепоче нечутно?..
А, Шевченко,
Тарас!

Шкода, шкода, ще й дуже,
Що тепер,
Давній друже,
Не озвешся ти до нас,
Що у горі ти погас!

Хоч тієї Вкраїни
Вже немає тепер,
Та напам'ять ці стіни
Пам'ятають тебе.

Із могильного спряту
Підведися на час
Подивись на цю хату,
Обізвися до нас!»
«За що, не знаю, називають
Хатину в гаї тихим раєм?
Я в хаті мучився колись...
...Чи єсть у бога люте зло,
Щоб у тій хаті не жило?..
...У тій хатині, у раю,

Я бачив пекло... Там неволя,
Робота тяжкая, ніколи
І помолитись не дають...»

«Співай, нагадуй нам із тьми,
Щоб пам'ятали добре ми,
З якого дна, з якої ями
З якими вийшли ми боями!

8

Що за кроки?
Цікаво.
Ще одна
Дивина.
Хто це ходить там жваво?
Хто шугає вліво, вправо,
Вліво, вправо,
Аж від кроків
Луна,
На стіні біля вікна?

Що за майстер гарячий,
Що за майстер терплячий
Там працює, спішить,
Не спочине й на мить?

Відійшов, одвернувся
Від тривог і забав
І у коло замкнувся,
Душу праці віддав.

І в премудрому колі
Всі завади зборов,
І знайшов
Стільки волі,
Як ніде б не знайшов.

Мірно водить рубанок,
Одкидаючи вбік
Кожний вечір і ранок,
Кожний місяць і рік.

«Слухай, хоч на хвилину
Розігни свою спину,
Працю пильну спини,
Обізвися з стіни!»

«Не спочину й на хвилину,
Не покину свій верстак!
Ночі й дні
На стіні
Я веду лічбу невпинну,
Розміряю хуртовину,
Що закована в мені

Так? Чи ні?
Так, так.

День пролинув,
Стемніло,
Знову ранок настає...
Люди роблять своє діло,
Я роблю
Своє, своє.

Я ходи
Не гальмую,
Не збиваюся з лічби...
Що сьогодні побудую,
Завтра
Сам
До пня зруйную
Й світ поставлю на диби.

Світ поставлю
На грані
І злегенька штовхну:
Мчи вперед в урагані!
Мчи вперед в урагані!
Шлях пробий
В будучину!

Побратайся
Зі мною!
Мов гартована стріла
Линь — та так,
Щоб без одбою
Бурю
Ніс перед собою
Й щоб вона тебе несла!

Рід людський
Короткозорий,
Але я
Із висоти
Бачу простір неозорий,
Простір бачу неозорий,
Що його не бачиш ти.

Не спочину й на хвилину,
Не покину свій верстак,
Ночі й дні
На стіні
Я вперед невтомно лину,
Я веду лічбу невпинну,
Розміряю хуртовину,
Що закована в мені...

Так? Чи ні?
Так, так».

1940

КАМБОЛЕТ

(На адигейський народний мотив)

1

Вперше сів на коня Камболет.
Кінь рвонув і поніс юнака —
Вище гір і нижче небес,
Тільки вітер у вухах свистів.

Щоб зломити норов його,
Сім кизило́вих сухих заніз
Із собою взяв Камболет.

Вище й вище заносився кінь,
Дужче й дужче його затинав
По гарячих боках Камболет...
От уже й шосту занозу збив,
Сьомою вже замахнув, коли
Заіржав замучений кінь
І, не здишучись, мовив йому:

«Стій! Навіщо вбиваєш мене?
Я скоряюсь тобі, Камболет!
Небом цим і землею клянусь:
Віднині незрадним буду тобі
Другом, як хочеш, а ні — рабом!»

«За гроші рабів купують у нас,
Але для друга важать життям —
Звичай такий у нас, у людей,
І не мені ламати його.
Будь же другом мені! За це
Другом буде тобі Камболет!»

В рідний аул вернувся юнак,
В стайню поставив свого коня,

Білим вівсом годував його,
Із гірського потоку поїв,
А коли пере́дсвітом чув
Тупіт його неспокійних копит,
Перевертався в постелі він
З правого боку на лівий бік,
З лівого боку на правий бік.
Бо засто́явся в стайні кінь,
Занудився в хаті юнак.

Пахнуть йому далекі шляхи,
Битви гарячі сняться йому,
Чує він силу мужню в руках,
Чує відвагу в грудях — пора
Виїхать із аулу у світ,
Ворогам себе показать!

Та з аталиком своїм про це
Заговорить не смів Камболет.

Тільки неньці старій сказав:
«Як зустрінеш його, заплач,
Так, щоб розчулився вчитель мій,
І такі слова прокажи:
Бідна, бідна моя голова!
Хто допоможе мені, старій,
Коли єдиний мій син Камболет,
Що у чистім полі б зумів
Слави й добра для себе добуть,
Сиднем дома сидить, дарма
Їсть мій хліб, переводить овес
Для коня, що в стайні стоїть».

Вчувши неньки старої плач,
«Хай вирушає!» — сказав аталик
І спорядив юнака у путь:

Вибрав йому найкраще сідло,
М'яса й хліба в сакви поклав,
А наостанці важкий свій меч
Подарував і промовив так:

«Хочеш зажити серед людей
Слави героя? Душу свою
Не ховай за панцир і щит,
А ввідхни її в меч оцей
І затям собі добре: коли
Меч героя укриє іржа,
Й душу його укриє іржа.

Всі багатства світу цінуй
Тільки тоді, як друзям своїм
Зможеш подарувати їх.
А не зможеш, навіщо вони?

Будуть кралі манити тебе:
«Зоставайся з нами, забудь
Землю свою непривітну й тісну!»
Ти ж не дай одурити себе,
Бо не та щаслива земля,
Де палаци високі стоять,
Та щаслива, де слава батьків
У синівській славі живе!»

2

Серед поля, де плив туман,
Верхівця зустрів Камболет.
«Куди, о сину сонця, Муса?»

І відказав йому сонця син:
«Чув я, що із аулу свого
Вирушив у похід Камболет,

І відразу мовив собі:
З вірним другом для юнака
День минатиме веселіш!»

«Їдьмо ж удвох!» — сказав Камболет.

На смерканні зустрівся їм
Вершник на вороному коні.
«Куди, о сину місяця, Наль?»

І відмовив місяця син:
«Чув я, що із аулу свого
Вирушив у похід Камболет,
І відразу мовив собі:
З вірним другом для юнака
Ніч минатиме веселіш!»

«Їдьмо ж утрьох!» — сказав Камболет.

За перевалом зустрівся їм
Вершник у голубому плащі:
«Куди, о сину моря, Алі?»

І відповів йому моря син:
«Чув я, що із аулу свого
Вирушив у похід Камболет,
І відразу мовив собі:
У далеких мандрах йому
Пригодиться дружба моя!»

«Ну, як так, приставай до нас!» —
Відказав йому Камболет.

3

В'їхали четверо в княжий двір,
Повний святково вбраних людей.
Юрби вершників їздили там
І стріляли з луків у стовп,
Де на самім верху тонка
Голка стриміла — пообіцяв
Князь найстаршу свою дочку
Тому, хто зіб'є голку з стовпа.

Мимо промчала стріла Муси.
Тінь закрила йому лице.

Натягнув тятиву Камболет,
Стрілку тоненьку пустив — і враз:
«Поздоровляємо з зятем!» — народ,
Обернувшись до князя, гукнув.

Але друга за руку взяв
І до князівни підвів Камболет:
«Ось дружина тобі, Муса!
Довго й щасливо з нею живи!
Тільки цю стрілку візьми на згад
І щоп'ятниці в небо пускай,
І якщо я буду живий,
Упаде на землю стріла
І тектиме по ній молоко,
А коли не буду живий —
Чорна кров по ній потече.
Але я не кажу тобі:
Їдь шукати мене, Муса,
Чи: не їдь шукати мене.
Так зроби, як захочеш сам».

Інші вершники їздили там
І розганяли конєй, щоб рів

Перескочити, повний вогню:
Князь обіцяв середню дочку
Першому, хто перескочить огонь.

Вдарив Наль коня нагаєм,
Знявсь на диби наляканий кінь,
Заіржав і прянув назад.
Засмутивсь Камболетів друг,
Рукавом обличчя закрив.

«Не печалься!» — сказав Камболет
І, розігнавши свого коня,
Просто в полум'я справив його.
«Поздоровляємо з зятем!» — народ,
Обернувшись до князя, гукнув.

Але друга за руку взяв
І до князівни підвів Камболет:
«Ось дружина для тебе, Наль!
Довго й щасливо з нею живи!
Тільки цю стрілку візьми на згад
І щоп'ятниці в небо пускай,
І якщо я буду живий,
Упаде на землю стріла
І тектиме по ній молоко,
А коли не буду живий —
Чорна кров по ній потече.
Але я не кажу тобі:
Їдь шукати мене, о Наль,
Чи: не їдь шукати мене.
Так зроби, як захочеш сам».

Був там високий стовп, і на нім
Ріг поставлено повний вина:
Князь обіцяв найменшу дочку
Тому, хто здійме з стовпа той ріг,
Не схлюпнувши й краплі вина.

Швидко побрався на стовп Алі,
В праву руку рога схопив,
Та здригнула рука — й вино
Перехлюпнулося через край.
Затремтів з досади юнак,
Кинув плащ з плеча на пісок.

Не забарився й тут Камболет:
Зліз проворно на самий верх
І, не розливши й краплини, ріг
В руки князеві передає.
«Поздоровляємо з зятем!» — народ,
Обернувшись до князя, гукнув.

Але друга за руку взяв
І до князівни підвів Камболет:
«Ось дружина тобі, Алі!
Довго й щасливо з нею живи!
Тільки цю стрілку візьми на згад
І щоп'ятниці в небо пускай,
І якщо я буду живий,
Упаде на землю стріла
І тектиме по ній молоко,
А коли не буду живий,
Чорна кров по ній потече.
Але я не кажу тобі:
Їдь шукати мене, Алі,
Чи: не їдь шукати мене.
Так зроби, як захочеш сам».

4

У стременах звівсь Камболет,
З-під долоні глянув у степ.
В синій-синій далечині
Ледве мріяв курган, і на нім

Щось темніло, а що — ніяк
Додивитись не міг Камболет.

Попустив коню поводи,
Хóду піддав нетерплячий кінь.
Ще проїхав день Камболет —
Лиш бур'ян коливавсь навкруги,
Гордо, як ханський почет, кивав
У яскравих тюрбанах своїх.

Тільки надвечір другого дня
До кургану доїхав юнак.
Бачить: вершник стоїть на ньому,
З-під руки оглядає степ.

«Стій! — гукнув.— Тут проїзду нема!
Сто братів захопили цей шлях!
Сам віддай коня і добро!
А не даси, обступим тебе
І підіймем на сто списів!»

Засміявсь на те Камболет.

Нахилився тоді з коня
І в курган гукнув вартовий:
«Що робити, брати? В лице
Засміявся мені джигіт
І коня не спинив свого!»

«Дожени й заверни!» — брати
Відказали сердито йому.

Знов кричить вартовий: «Брати!
Не підкоряється нам джигіт,
Не завертає свого коня!»

Сколихнувся раптом курган,
Кінський тупіт з нього почувсь:

Дев'яносто дев'ять братів
На широкий скочили шлях
І, прилігши до грив, чимдуж
Полетіли за юнаком.

Трохи ходу наддав Камболет...
Озирнувся. «Ще рано!» І знов
Ходу наддав — і полинув кінь,
Тільки вітер у вухах свистів.
Ще раз оглянувся Камболет.
Вершники, що доганяли його,
Витяглись низкою... «Ну — пора!»
І, зупинивши круто коня,
Меч піднявши, по одному
Всіх на шляху поклав Камболет.

Піший і кінний від того дня
Від розбою звільнений шлях
Камболетовим шляхом зовуть.

5

Після довгих мандрів прибув
На узбережжя морське Камболет.

Бачить: хатка на скелі стоїть.
Стукнув юнак у вузьке вікно.
Одноока, горбата, страшна
Вийшла баба назустріч йому —
Мати ста убитих братів.

«Чи не стрівав ти моїх синів,
Чи живі й здорові вони?»

«Зустрічав я твоїх синів,
На бенкеті з ними гуляв,
Пив із ними вино хмільне,

Де широкий синіє шлях,
Де високий мріє курган.
Та без міри пили вони —
І, упившись, лягли на шляху.
Там і досі, мабуть, лежать».

Десять страв принесла на стіл,
Уклонилась низенько: «Їж!»
«Не від душі частуєш! А то б
Сіла й сама зі мною за стіл,
Скуштувала перша їду!»

В море страву вилив юнак —
І на постріл лука кругом
Риба мертва спливла наверх.

Може й, загинула б тут яга
(Меч уже доставав Камболет),
Та за морем блиснуло щось
І осяяло берег крутий,
Наче блискавка весняна,
Наче сонечко після грози.

«Що це світиться там, стара?
Скажеш правду — ще поживеш!»

«То не блискавка весняна
І не сонечко після дощу,
То ненароком з вікна свого
Позирнула красуня сюди,
Що на острові в морі живе».

В воду справив коня юнак —
І слухняно в море ступив
І поплив Камболетів кінь,
Розпустивши гриву густу,

І, за шию обнявши його,
Поряд плив із ним Камболет.

Розчинивши навстіж вікно,
Дівчина в море дивилась — і все
Від очей блищало її,
Полум'ям бризки летіли з хвиль —
І серед бризок усе бистріш
На квітучий острів Краси
Плив закоханий Камболет.

6

«Добре ж! — сказала яга.— Нехай
Хвиля морська поглине тебе!
Ге! І здобич зосталася: сто
Добрих коней у збруї ясній!»

Тільки недовго раділа яга:
Глянула — та й упізнала враз
Коней своїх убитих синів,
Зброю своїх убитих синів,
Одяг своїх убитих синів,
Камболетом убитих синів.

«Поки хвилі в морі шумлять,
Поки сонце сяє вгорі,
Поки місяць пливе серед зір,
Буду я шукати тебе,
Буду підстерігати тебе,
Щоб знайти й скарати тебе,
Вбивця синів моїх, Камболет!»

7

Перепливши на острів, там
На роздоріжжі сіла вона,

Де щодня проїздив Камболет,
Сіла як бідна стара вдова,
Руку простягши, щоб хто подав:
Знала, що серце мужніх людей
Не минає чужої біди.

Зупинив Камболет коня.
«Чом сидиш тут, стара?» — «Якби
Був у мене син, на шляху
Не довелося б сидіти мені.
Але сина вбито мого,
На війні загинув герой!»

«Встань, стара! — сказав Камболет.—
Є дружина у мене — її
Будеш ти розважати, стара,
Віку свого доживати, стара!»

Поки в степу полював юнак,
Розважала дружину яга:
«Любить тебе Камболет?» — «Хіба
Ти не помітила? Любить».— «Якби
Справді тебе він любив, давно б
Тайну свою розказав тобі».
«Тайну? Яку?» — «Дурна ти, дурна!
Чоловікові віриш? Усі
Нас, нещасних, дурять вони!
Отже, дурить тебе й Камболет,
Бо не відкрив і досі тобі,
Де душа Камболета живе».

З полювання прибув Камболет.
«Чом ти засмучена, мила?» — «Як
Не смутитись мені, коли
Ти не любиш зовсім мене!»

Засміявсь Камболет. «Звідкіль
Ти узнала про це?» — «Бо ти
Не відкрив і досі мені,
Де душа у тебе живе».
«Тільки й того? Тож слухай: вона
В правім плечі у мене живе».

Поки в степу полював юнак,
Розважала дружину яга.
«Ні, не в плечі у нього душа!
Панцир би він на плечі носив!
Одурив тебе Камболет!»

Знов додому прибув юнак.
«Чом ти плачеш, кохана?» — «Бо ти
Не відкриваєш правди мені!
Не в плечі у тебе душа!»
«Але навіщо знати тобі,
Де душа у мене?» — «Хіба
Я не дружина тобі, Камболет?
Просто: хочу знати — та й край!»
«Ну, коли так, то скажу: в руці,
В правій руці у мене душа!»

Знову своє торочить яга:
«Одурив тебе чоловік!
Не в руці у нього душа!
Бо якби була у руці,
Рукавицю б носив Камболет».
«Але навіщо знати мені,
Де душа у нього? Про це
Запитав мене Камболет.
Відповісти не зуміла я
І сердито сказала йому
Просто: хочу знати — та й край».
«Бачу, дурненька ти ще! Скажи:

Хочу я цілувати її,
Гладити ніжно хочу її
Кожний раз, як бачу тебе!»

. . . . . .

З полювання прибув юнак.
«Чом ти плачеш, мила?» — «Бо ти
Не відкриваєш правди мені,
Де душа у тебе живе.
Кожний раз, як бачу тебе,
Хочу я цілувати її,
Гладити ніжно хочу її!»

«А! То знай, що душа моя
У мечі моєму живе,
Що над ліжком нашим висить».

У північний безмовний час
В опочивальню вкралась яга,
Гострий меч із кілка зняла
І закинула в глиб морський —
І не підвівся вранці юнак,
Мертвий на ліжку лежав Камболет.

8

В п'ятницю з хати вийшов Муса,
Стрілку пустив, і впала стріла,
И чорна кров потекла по ній.

Не попрощався з дітьми Муса,
З жінкою не попрощався Муса,
З матір'ю не попрощався Муса,
Тільки вивів із стайні коня,
Впав на сідло й полетів у світ.

Слідом за ним підхопився Наль,
Слідом за Налем рушив Алі —

Троє їдуть тепер на шляху,
Клятву один одному дають
Будь-що-будь Камболета знайти
І скарати убивцю його.

Трупи ста убитих братів
Скоро побачили друзі...
«Тут
Проїздив наш брат Камболет!»
Біля моря зустрілась яга.
«Де, скажи, наш брат Камболет?
Тут кінчається слід його!
Може, ти згубила його?»

«Тут недавно він проїздив,
Я прийняла як сина його,
Тільки недовго він гостював,
Не послухав мене Камболет,
Через море поплив туди,
Де на острові дівка зла,
Чарівниця люта живе.
Дівка та й згубила його!»

«Їдьмо ж із нами, стара!»

Ту ж мить
Обернулась вовком вона,
Кинулась бігти, але стріла
Праву лапу пробила їй.
Птахом вона обернулась, та враз
Друга стріла досягла її
І пробила ліве крило.
Щукою скинулась, та й у глибу
Наздогнала її стріла.
Тут і край лиходійці настав.

Через море перепливли,
Вийшли на берег друзі.
Стоїть
Серед острова гарний палац,
Навкруги ні душі нема,
Тільки з двору чується плач:
Там красуня сльози гіркі
Над Камболетовим тілом лле.

«Годі плакати! Від плачу
Не оживе наш брат Камболет!
От якби дізнатися нам,
Де душа містилась його!»

«У мечі містилась вона!
Але меч той украла вночі
І закинула в море яга!»

Променем обернувся Муса
І осяяв морську глибінь,
Наль зміняв його уночі,
Поки Алі, спустившись на дно,
Закутки всі оглядав — чи де
Не заблищить Камболетів меч.

День і ніч трудився Алі,
Але ніде не було меча.

Вже надію втратив Алі,
Вже, розгніваний, він хотів
На поверхню піднятись — і пхнув
Спересердя ногою в бік
Черепаху важку, стару,
Що лежала на самому дні,

Як незгрaбна темна гора.
Повернулась тяжко, намул
Закрутився хмарою з дна —
І тоді під нею Алі
Постеріг Камболетів меч.

Ухопити хотів, та знов
Черепаха закрила його.

«Меч до схову дала мені
Старша сестра — і, поки живу,
Я не віддам нікому його!»

Морс став колихати Алі —
І закрутили вири кругом,
І підняли черепаху з дна,
Хвилям передали її,
Ті на берег страшну вагу
Понесли — і в підніжжя скель
Так ударили, що ніхто
Про потвору більше не чув.

Тільки поклали у руки меч,
Зразу встав із ліжка юнак,
Вірних друзів обняв Камболет.

10

Взявши красуню за руку, так
На прощання сказав Камболет:
«Серце моє, веселко моя!
Красно ти світила мені —
Так, що й про меч забув Камболет,
Дав заіржавіть йому на кілку,
Дав себе одурити язі!
Поки тішила ти мене,

Про весєлку забула земля,
Хліб у полі посох без дощу,
Шерех потоків у горах замовк!
Доки меч висів на кілку,
Знов на шляхах завівся розбій —
І про подвиги богатирів
Став забувать в аулах народ.

Тож прощай, веселко моя,
Усміхнися знову полям,
Поверни їм ливні дощі,
Поверни їм блискавку й грім!
Я ж подамся знову у світ,
Оновлю боями свій меч,
Давню славу собі поверну!»

Рушили друзі в далеку путь,
На широкий з'їхали шлях
Наль, Муса, Алі, Камболет —
І від радості всім чотирьом
Заспівати схотілось. Тоді
Склалась пісня ця голосна,
Невмируща пісня, що нам
В спадок дісталась од тих часів:

ПІСНЯ ПРО ДРУЖБУ

Поки дружби не знала земля,
Що було тоді на землі?
Голі були і гори, й поля,
Не красувався цвіт на гіллі,
Не сміялося немовля —
Мертва лежала тоді земля.

Сонце, місяць, море, земля
Клятву дружби взаємно дали —

І тоді заквітли поля,
І потоки з гір потекли,
І засміялося немовля,
І ожила назавжди земля.

Кожне літо листя нове
Одягає рясно гілля,
Кожне літо знову пливе
Пісня та сама в гори й поля:
Хай навіки дружба живе!
Хай довіку квітне земля!

1941

ПЕРША ВЕСНА

(Уривок)

В повітрі вже тепліло. Навкруги
Вода сліпила очі, а під тинню
Вже стежка протряхала, і тугий
Із степу вітер віяв, ясно-синю
Безодню над землею оголяв
І ніс несмілий запах перших трав.

Де дрібно кучерявивсь на узбоччі
Новий полин, там стежечка витка
Збігала вгору. Не змовкав до ночі
Там жайворон. А крила вітряка
Ганяли тіні по землі, й рипіли,
І парусом подертим лопотіли.

А вітер смикав околот із стріх
І кураю клубки котив у полі.
Натомлений, видющий, із своїх
Зимових мандрів повертав поволі
Веселий жартівник, сліпець Охрім,
Що жив навпроти у домку старім.

Жебрак присяжний, невідомо звідки
У торбі латаній своїй до нас
Приносив він дотепні приповідки,
Та витівки, та немалий запас
Псальм і пісень старих. Була до того
Іще й бандура голосна у нього.

Його нудьга томила навесні,
Коли в балках ревло й посеред глею
Губилися стежки. Він цілі дні
На призобці з бандурою своєю

Висиджував — і грав лише сумне,
Аж поки господиня не гукне

Вечеряти. Задумавшись: «Анумо,—
Сказав він якось нам,— сідайте вряд
Та слухайте. Я проспіваю думу
Про те, що діялось літ сто назад,
Коли не більше. Слухайте ж, будь ласка!
Мене навчив її Аркадій Казка,

Учитель, славний чоловічок. Він
Узяв її з книжок...» І тиха мова
Поткалася — під ледве чутний дзвін —
Про трьох братів, що утекли з Азова
І бігли степом, де чигає звір,
З турецьких каторг у хрещений мир.

Ми слухали, і нам здавалось, наче
Лиш річку перейди — і за селом
Побачиш у степу, як старший скаче
Не озираючись — і як слідком
Спішить середній, очі обертає
Туди, де менший, піший пропадає.

А над усім селом тоді якраз
Великий піст котив тужливі дзвони.
Рясніла травка, загусала грязь,
І небо заглиблялося бездонно,
І снігом, що зернився у ярах,
Мандрівний вітерок зненацька пах.

Уже помалу, держачися плоту,
До церкви люди йшли. «Якби не гріх,
То доспівав би... Та, коли в охоту,
Я розкажу, як наздогнали їх
Середночі прокляті яничари
В чагарниках, у березі Самари».

Промовив та й затнувсь... Коли б од струн
Ще й лиха не нажить! Бо саме з двору
Сусіднього з кийком ішов Бакун,
Сусіда-багатій. Зирнув суворо
На зборище невчасне, буркнув щось
У бороду — й пішов собі. Аж ось

По той бік Бакуна, де недокрита
Стояла хата, вийшов із воріт
В лихому кожушку старий Несвита,
Перехрестився та й пішов услід
За Бакуном...
Ми думали потому,
Що не загибли ті брати — й додому

Добилися, і старший Бакуном
Нарікся, а Несвитою середній.
Дісталась рівна пайка їм обом,
Але Бакун у всьому був передній:
Прибрав собі і поле, і луку,
І вже у нього менший у строку.

Розширився, обставився хлівами,
Коморами та горами солом,
Міцні запори до дверей і брами
Поприробляв, і дворище кругом
Обгородив, немов перед ордою,
Загатою із кирпичу та гною.

До смерті наймитом у Бакуна
Григорів батько був — і вмер, упавши
З гарби на косогорі. Потайна
Тоді ненависть уросла назавжди
У душу синові. Жила вдова
В землянці біля яру, і трава

Росла круг димаря. Ні деревини
В подвір'ї не було. Зате спориш
Густіше ткався, і гармошка сина
Зате лунала у ньому вільніш,
Зате ж і степу далечінь прозора
Ясніш дивилась із очей Григора.

Од церкви повертаючись, хмурний
Не поспішав Бакун — і на дорозі
Спинявсь, обіруч упирався в кий
І довго думав, на віконця косі
Утупившись тривожно. Ох, не здря
Горить огонь у хаті в шахтаря!

Ті вісті, що недавно прилетіли,
Душі не тішать, ох, не тішать, ні.
А що, коли й про батьківські наділи
Шахтар той думає? Якраз к весні,
Коли земелька вже й ночами сниться,
Коли так дружно щітиться пшениця.

Тепер ночей не спати Бакуну,
Ходити там, де клуня та комора,
Наслухувати пострілів луну
І думати всечасно про Григора,
Про брата меншого, що без коня
Біжить за старшим аж до цього дня.

І грізною здавалася для нього
Нова весна, що з вітром горовим
Вдиралася із ширу степового,
Гула у вулицях, і йшла за ним,
І владно зупиняла біля брами,
І землю колихала під ногами...

1956

БІЛЯ КРИНИЦІ

«Минулося — забулося...»
Так ні ж,
Не забувається. Немов темніш
І в небі стало, і в тісній хатинці
Від того дня, коли чужі чужинці,
Пораненого стягши з подушок,
До яру повели. М'який сніжок
Усе покрив...
Але поза буграми
Не згасло сонечко. Підсохли рами.
Опівдні в борознах зашарудів
Сніг, осідаючи. З лунких садків
Запахло вогкістю. На голій сливі
Шпак обізвався. Проти сонця сиві
Аж піняться — замети розтають...

Що ж матері робити? В каламуть
Старих шибок дивитись? Смерті ждати?
Коли вже забираються й до хати
Грайливі зайчики з тремких калюж,
Коли у сінях, у кутку, чимдуж
Цибуля пнеться, кожушки зимові
Рве нетерпляче, а в льоху, у схові,
З картоплі пагіння бліде, нове
Дитячі руки простягло, зове,
Щоб витяглн його, взяли під щедрі
Дощі весняні. Крізь вишневі нетрі
З гудінням гнівним до мутного скла,
Неначе послана, летить бджола —
І не в вікно глухе, а просто в серце
Старій ударилась. «А хто ж усе це
Управить загодя?»

Надвечір місяць посріблив поріг,
Блідим ряденцем у сінешну ліг
Сумирну сутінь. Зірочка в коритці
Заснула біля курника. На нитці
Павук гойдався, та ніяк не міг
За двері зачепитись. На поріг
Щось вилізло, посріблене злегенька,
І в сіни визубилась тінь маленька.

«Та скільки ж є тут вас? Того й дивись —
Наступиш нéхотя!»
Пішла на низ
По стежечці, що притрусив мукою
Її мірошник з неба.

Після бою
Було так тихо скрізь, немов земля
Вся вимерла. Аж ось і яр. Гілля
Не зашепоче. Тільки серце б'ється
Та джерело внизу бринить, сміється.
А це й куточок, де лежить Івась.

Впустила відра... Що ж це? Підвелась
Над нею постать у легкому змроці,
У гімнастерці жовтій, у пілотці...

«Не бійтеся: я, бачите, один,
Поранений».— «Ну чисто наче син».
«Син теж солдат?» — «Авжеж, оце й могила
Його...» — «Ну що ж, на те війна».
Схопила
Мерщій відерця. «Чом же я стою?
Піду погляну — та гукну свою
Невістку з хати. Живемо в засіллі —
То й сорочки його ще в скрині цілі».

Поглянула невістка на бійця.
Такий худий, аж темний із лиця,
І брови — наче крила ті орлині,
І ніс тонкий, і кучері аж сині,
І зветься чудно, що й не скажеш враз,
І споминає все про свій Кавказ.

І мовби трішечки старій на серці
Полегшало...
«Хіба ж у гімнастерці
Лежать слабому? Адже збереглись
Ті сорочки, що Іванові колись
Сама ти вишила».— «Так то ж зосталась
Нам пам'ять, мамо! Краще сяду зараз
Нову пошию».— «З чого?» — «З полотна».
«Поший... Хоч будеш не така смутна
За тим шиттям... А може б, таки дати
Іванову?» — «Та носять же солдати
І не таке! Над ним іще й трави
Не виросло, а вже чужого ви,
Як рідного, приймаєте!»

І з двору
Пішла, розгнівана. Куди? Під гору —
Посидіти край темного хреста,
Оплакати загублені літа.

Взяла сорочку, входить до слабого,
А він сидить уже на ліжку, строго
Поперед себе дивиться...
«Примір,
Чи прийдеться тобі».
Спокійний зір
До матері повільно обернувши,
«Спасибі,— мовив, і ту ж мить забувши
Про подарунок: — Час уже мені

Своїх шукать... Ще не кінець війні».
«А може б, виждав? Адже наших близько
Давно немає, скрізь вороже військо.
Як перестрінуть...»
Він з кутка в куток
Похмуро ходить...
«Швидше б холодок
Лягав на землю... Через гори, прямо,
Якби проскочити вдалося, мамо,
То далі б я і сам зумів пройти.
А що ж сидіть, коли кругом фронти?»

Зітхнула мати. «Ну, як знаєш, синку».
І начебто рукою павутинку
Зняла з очей.
«А через гори хай
Тебе невістка проведе: той край
Відомий добре їй, бо родом звідти».

Уже різьбились нерухомо віти
Старих тополь, уже в город лягла
Від хати тінь — і чулось від села
Воріт рипіння, брязкання відерця.
А де ж невістка, чом не йде?

Від серця
Тим часом і в невістки відлягло.
Під кручею маленьке джерело
Так билося, ворушачи пісочок,
Сповняючи той лісовий куточок
Своєю мовою, що їй здалось,
Немовби не сама вона, що хтось
От-от до неї з-за куща озветься,
Що не струмочок то дзвенить, сміється,
А наче Йван із гущини лісів
До неї вийшов, поряд з нею сів...

І щось холодне досягло несміло
Її руки... У бідної зімліло
Од жаху серце. Тріпнула чимдуж.
То був кленовий мертвий лист.
Чому ж
Із серця страх не йде? Чом од могили
Їй пусткою війнуло? Чом всі жили
У неї стигнуть?

Ах, це ніч! Давно ж
Вона сидить! Холодний, пітний дрож
Її обняв. Вона біжить додому.
Ні, не в землі, а там, в виру людському,
Там він зостався, там!

Пора ж і в путь.
Останній стиск — і вже дві тіні йдуть
По стежечці, обслоненій глухою
Ожиною...
Не вдержалась: рукою
Тремтячою перехрестила вслід —
І довго ще стояла край воріт,
Боялася оглянутись на хату,
Що ждала в темряві, у волохату
Закутана кленову сонну тінь,
Де вже зі стріхи, мабуть, волосінь
Шорстка повисла, де до призьби, наче
Маленька хвилька, що на плесі скаче,
Вечірні жаби лізуть, де поріг
Од місяця сріблиться, де вже ліг
Чотирикутник білий. Їй здається,
Що, тільки вернеться у двір, порветься
Усе, що в'яже із тими двома,
Й зостанеться вона навік сама.

Так непомітно дні ідуть!
В роботі
Журитися нема коли. На плоті
Навішалися, вгрузли гарбузи.
Так уродило, що чим хоч вози
З городу й поля!

А возити треба,
Бо все частіше долітає з неба
Знайомий клекіт, все частіше грім
Народжується в шумі лісовім,
І знову бачиться в рудій пілотці
Їй син-солдат, і всі дівчата й хлопці,
Іванові товариші й брати —
І як же спати їй раніш лягти,
Коли їй треба усього надбати,
Коли для всіх вона сьогодні мати!

1958

ОПОВІДАННЯ НЕГРА

Я із тієї сторони,
Де бродять буйволи й слони,
Де є нетоптана трава,
Де є небачені дива.
Чого там тільки не цвіте
Серед боліт і комишу!
Але я хочу не про те,
Я вам про інше розкажу.

Усе це єсть у нас. Але
Якби лиш це одно,
То плем'я б наше немале
Розмножилось давно,
І, може б, ми жили, як ви,
Не гірше від людей,
І, може б, навіть із Москви
Приймали ми гостей.

Страшніш од лева і змії,
Що в'ється в гущині,
Були нам білі хазяї
У білому вбранні,
І лютий посвист батога,
Що так дошкульно б'є,
І ненаситна їх жага
До всього, що в нас є.

Хоч вартового вже нема,
Та є стіна, і є тюрма,

І від тяжких воріт
Ще сяє буквами всіма
Ім'я знайоме «Сміт».
Ізмалечку лише його
Я чув з усіх боків...
О, як я містера того
Побачити хотів!

Я чув, що він малий на зріст
І з крісла не встає,
Що тільки овочі він їсть
І тільки воду п'є,
Що склав немало молитов
Для жебраків й сиріт
Отой, що п'є з нас піт і кров,
Далекий містер Сміт!

І от на палубу я став
І вирушив у світ.
Дивлюся: навіть пароплав
І той зоветься «Сміт»!

Я знав його, хоч не в лице,
Але напевне знав,
Що він дідам моїм кільце
На шию надівав,
Що він тут був, що він тут жив,
Що у минулий час
Посеред наших рідних нив
Він полював на нас!

Уже відкритий океан
Здіймав живі бугри,
А я на палубі стояв
До пізньої пори
І довго бачив, як у млі

Синіли кручі, там,
Де на окраденій землі
Окраденим дитям
Жив мій народ, що сотні літ
Його душив, топтав
Той самий добрий містер Сміт,
Банкір і пароплав.

Він ревом дужого гудка
До неба достає,
Немовби каже: «Ось яка
В мені ще сила є!»
Немовби хвастає: мовляв,
Ще жить мені не рік!
Я вас відкрив, я вас підняв —
І ви мої навік!

Твої, твої! Ще зносиш ти
Погоду штормову...
Що ж, обертай свої гвинти,
Неси мене — в Москву!
Кого? Вчорашнього раба!
Куди? У вільний світ!
Жартує весело судьба
З тобою, містер Сміт!

За темний обрій захід ник,
Світліла сходу мла...
Як у Сахарі мандрівник
Шукає джерела,
Криницю чистої води,
Проточину живу,
Так поспішав і я сюди,
Так рвався у Москву!

Щоб на багато трудних літ
Я знову сильним став,
Щоб круг мого народу Сміт
Не вився, як удав,
Щоб розкувать старе кільце,
Що всіх братів, сестер
Іще додолу гне! І це
Ми робимо тепер!

1959

ГОРА

(Памірська легенда)

Гора висока, і на ній — останки
Фортеці давньої, мов у блакитне
Чорнило вмочені. А під горою,
Неначе стиснутий капканом звір,
Серед ошкірених, зубчастих скель
Звивається й реве потік.

Тепер безлюддя тут... А був же час,
Коли ті мури кам'яні для когось
І рідними були, і дорогими.
Там випікався хліб, у димній кузні
Підкови гнулись, під старим чинаром
Шептався хтось ночами, і колиска
Рипіла в кожній хаті.

З далекої південної країни,
Із найбагатшої держави світу,
Де пальми над річками, а міста
Висять, як марева, в гірських долинах,
Сюди прийшло колись потужне військо.
Під'їхавши до брами, сурмачі
Сигнал зухвалий подали: «Здавайся!»

Але сигнал той од глухої брами
Пустельною луною відкотився
Аж до намету, де великий вождь
Розлігся, курячи оздобну люльку
І косими спокійними очима
На гору дивлячись. «Ага! Не хочуть
Коритися? Ну що ж, ми почекаєм,
Аж поки голод зломить їх!»

Минає літо, задощила осінь,
А там і сніг угнув намет шовковий.
Навколо вогнищ вояки зчорнілі
Од вітру горбляться та чистять зброю,
Що все іржавіє. А вождь у шахи
З князями грає — й програє щоразу,
І шахи кидає, й клене чимдуж
Упертих верховинців.

А ті й хвилини не втрачають: землю
До брами носять, вергають каміння,
Зміцняють мурування. Хто кував
Учора плуга — взявсь кувати меч;
Хто пік для себе — став пекти для інших;
Хто сам собі співав — почав співати
Для товариства; хто одозволяв
Людей од смерті — сам тепер поніс
Її напасникам.

Знов одкотились вороги — і дивно
Було чужинцям, що така маленька
Гірська фортеця не здається силі.
За що ж вони стоять, за що воюють?
За це каміння дике? За міжгір'я,
Де річка піниться? За скудний хліб,
Із діда-прадіда кривавим потом
У пустки відвойований?

Якби дізнатися, звідкіль вони
Для себе воду добувають! «Тільки
Води позбавивши, ми зломим їх!»
Та як довідатись про це, коли
Ще жоден засланий не повернувся
З проклятої фортеці — і ніякі
Тортури й хитрощі не пособляють
У бранців тайну вирвати?

«Вони їдять уже солому й шкіру,
Мішають землю в хліб? У них немає
Взуття і одягу? Ануте, хлопці,
Виходьте з-під наметів, простилайте
Барвисті килими, смачнії страви,
Напої розставляйте! Ви ж, музики,
Частіше грайте, не жалійте струн!
Нехай прокинеться в тих вояків
Жага до насолод — оцим їх тільки
Ми й переможемо!

Щодня доходить у фортецю гамір
Пісень і танців, чується бряжчання
Численних келихів, і ситий дух
Печені жирної п'янить охлялих,
Натомлених людей. Вони кізяк
Розпалюють, щоб дух той перебити,
І б'ють у казани, щоб заглушити
Весслу музику.

Незадоволений сидів юнак
Над кручею, оглушений тим шумом,
Оплакуючи згублені свої
Найкращі роки. Де ви, співи-танці?
А чи не краще б одступить їм гору
І стати часткою держави Півдня,
Де непогано й скореним живеться?

Діждавши темряви, він крадькома
З фортеці вибрався... І от його
Приведено перед намет владики.
Одвівши люльку набік, той поглянув
У трепетне обличчя юнака
З холодним дивуванням. «А якої ж
Ти плати хочеш?» — «Стать твоїм підданцем!»
«Ти станеш ним, коли підкажеш, як
Здолати твій народ».

І з того дня не стало у фортеці
Води живущої, і люди мерли,
І мури опустіли. З диким зойком
До неї вдерлися чужинці. Все,
Що боронилося, пішло під меч,
Всі двері висаджено, горду браму
Повалено. І в'їхав на майдан
Із торжеством чужинець.

Якщо вони так бились, то напевне
Є в них добра без ліку! Всі льохи
Обнишпорили воїни — й зійшлися
До ватага з порожніми руками.
«Ще допитати бранців! Неможливо,
Щоб головами люди накладали
Так, за абищо!»

Стояв над кручею султан, дивився
На приступки в проваллі. Тільки духи
Туди б одважились! А люди звідти
Щодня для себе добували воду!
Воістину ті воїни достойні
Найбільшої поваги! І владика
Всім бранцям дарував життя й свободу.

І запитав, оглянувшись: «Де ж той,
Що допоміг нам осягти цю гору
Людської доблесті?»
«Ось я!» І хлопець
З низьким уклоном підійшов до нього.
«Де ж нагорода, що мені належить?»
«Ти матимеш її... Але чому
Ти на виду так почорнів?

Ага: тому, що честь твого народу —
Мов білий сніг у горах! Я приймаю

Тебе своїм підданцем... Тільки знай,
Що нашому законові однині
Ти підлягаєш. А закон у нас
Найтяжчим злочином вважає зраду —
І зрадникам пощади не дає!»

Махнув рукою — і звершилась кара.

Ті приступки дивують і сьогодні
Мандрівників. Не віриться, щоб люди
Наважилися сходити по них
У ту безодню. А якраз туди
І ввергли зрадника! І темні води,
Що з ревом котять у глибу каміння,
Його поглинули — і понесли
Міжгір'ям тим у забуття, у безвість,
У пекло димне,
аж на саме дно!

1959

САНЬКА

1

Горять у класі в полудневій повені
Всі підвіконня свіжопофарбовані.

І на одному зранку лазить кузочка,
А слідом чорна тягнеться мотузочка.

Ах, то ж не в класі, то в далекій віддалі
По березневій першій теплій відталі

У поле трактор вийшов...

2

Так це ж пора усяких
Див-чудес! Наприклад, можна
Вчути, як заводить пісню,
Підсихаючи на сонці,
Черепочок, що з калюжі
Витає...
От тільки треба
Обчирнуть його, обтерти
І приставити до вуха.

3

Вчителька той черепок до вуха
Притулила. Звівши брови, довго
Дослухалася й сказала: «Мабуть,
Це тобі здалось».— «Не сам я слухав:
Санька, Ігор слухали, ще й інші».
Озирнувся, аж вони — ні слова.

4

«Санько, підожди!» Оподаль
Зупинилась неохоче.
Не заглянула й в криницю,
Що під кручею дзюркоче.

Що це з дівчиною сталось?
Що її вже не хвилюють
Навіть велетні маленькі,
Що в воді на дні танцюють?

День і ніч вони мелькають,
Завихряються у танці,
Вириваючи з-під себе
Струменів протуберанці.

5

А недавно з нею всі куточки
Виходив, було. Пролинув рік —
І тепер вона вже в інший бік
Дивиться. «Якісь там черепочки».

Санько, Санько... Теплий дощик ливсь,
Жаби крюкали, смагліли щоки.
Я для тебе раптом провалився,
Як у прірву, у дитячі роки.

Все зневажила, що в нас було,
Стала модницею. І тому ти
Пісеньку, що в сонячне тепло
В черепку дзвенить, не гідна чути.

6

Проходячи повз мене, як навмисне,
Береш ти косу з-за плеча... Невже
Тепер для тебе стало все чуже —
І сад, і яр, і черепок, що кисне
Навпроти сонечка в м'якій воді?
Так, так, це видно по твоїй ході.

7

Мені здавалось: відмінився,
Зубожів світ,
І більш не буде гарних весен
І теплих літ.
Я відітхнув, коли в криничці
Побачив знов,
Як велет велетня так само
На дні боров.
Як на траві кругом блищала
Рясна роса...
Все стверджувало, що на світі
Є чудеса!

8

Якось Ігор похвалився, що новий батько його
Знає все на світі.
Звертаємося. Ігорів вітчим
Із-за газети виглянув. «Ви з чим?
А, черепочок? Нум сюди!» Недбало
До вуха взяв, помовчав. «Так... Бувало,
Й мені, малому, щось таке верзлось,
Як вам оце. Тепер не чую. Ось
Твій черепок!»
Все в нього надто просто:

Ів, пив до зволу, одягався товсто,
Шукаючи не тих собі забав —
І змалечку чудесне занедбав.

9

Бо не знав, що, як ріка з струмочка,
Вся та музика, що повнить світ,
Починається з дитячих літ,
Із полив'яного черепочка.

1960

ДІВЧИНКА ЙДЕ ПО ЗЕМЛІ

Стежка

Вузенька стежка, обійшовши гору,
Обсунувши понадбережний хрящ,
Послалася у глибину прозору
Синьо-зеленого старого бору.

Як тут привільно! Розстилаю плащ
І розташовуюсь на відпочинок.

Комашки

Навколо — шерх, мелькання комашинок,
Що міріадами в сухій траві
Кишать-ворушаться. Хвилина-дві —
І зайняли весь плащ...

Негайне діло

Є в кожної. Одна осатаніло
Жучка ворочає, і так і сяк
Над ним звивається. Сто раз береться —
І тільки у сто̀ перший удається
Його подужати.

Вояк

Колись вояк,
Од ворога сховавшися у хащу,
Нагледів у траві таку ж трудящу,
Доскіпливу комашку, як оця,—
І раптом світ йому піднявся вгору,
І знов почув він у собі бадьору
Упевненість, і бився до кінця...
І виросла велика, нездоланна
Держава з вояка (із Тамерлана).

Дівчинка

«Будь проклятий, лихий завойовник!
Але комашка хай живе!» — промовив

Я сам собі — та й прикусив язик,
Бо збоку раптом, як легенький повів,
Мені почулося цікаве: «Га?»
Оглянувся. З гарячої доріжки
Здивовано мене спостеріга
Із кошиком дівча...
Я виждав трішки
І обізвавсь: «Ти звідки?»
«Із села,
Із того он».
«А як же ти зайшла
Сама в цей ліс?»
«А просто».
«Натомилась?»
«Облазила всі галяви й кущі».
«Що ж, відпочинь зі мною».
На плащі
Я місце їй звільнив. Вона дивилась
На мене довго, потім ще разок
Зітхнула та й присіла на пісок.
«Я на пісочку краще».

Загадки

«Вчишся?»
«Вчуся».
«Казки читаєш?»
«Не люблю казок».
«Що ж любиш?»
«Загадки».
«Ну, признаюся,
Я малувато знаю їх».
Хіба
Придумати? Став думать. Та, на лихо,
У голові було так само тихо,
Як угорі, де заводь голуба
Не колихалася...

Маленькій ждати
Наскучило. «Піду».
«Куди?»
«До хати».
Та й ворухнулась, і на кошик свій
Поклала руку.
І почав я їй
Вигадувати загадку. Здається,
І гарну вигадав, так ні — сміється
І вгадує відразу. Я їй — на,
Нову, хитрішу. Тільки й ця невдала,
Бо дівчинка заранні розгадала.
Вже й сердитися став я, а вона
Чомусь примовкла.

Ще одна загадка
Що це за чудна
Потвора лізе? Де тремтіли сині
Узори на піску, звивавсь мурах,
Скрутивши голову назад. На спині
Він іншого тримав, що всі напряг
Свої малесенькі, цупкі суглоби,
І вп'явся в голову йому, від злоби
Удвоє скорчений, і так завмер
На тілі ворога...
І от тепер
Від нього залишилася широка
Вояцька щелепа та голова,
Що досі дивиться, немов жива,
У вічі ворогу, в два мертві ока,
Бо й той уже при сконі.
Невтямки
Це дівчині.
«Що з ними?»
«Вояки
Зустрілися на стежці».

«Та й побились?
Але за віщо ж?»
«Може, занудились,
Гуляючи»...
І бур'янинку в рот
Вона в задумі узяла.
«Так-от
Де загадка для тебе!»

Макове зернятко

У просторі
Планетному є місце для усіх,
Хто хоче жить. Вони ж, немов на сміх,
Такі малесенькі й короткозорі,
Що бачать не поля і не гаї,
А тільки вбогі стежечки свої.
Що вміститься у маковій зернині,
В тісному коробочку голови
Такої комашинки, уяви?
Коли й думки, то тільки комашині.

Вирок

«Гидке створіння!»
(А якби було
Воно велике, та ще мало зброю,
Та бомби атомні?)
Взяла стебло
І, в тріщину турнувши їх, горою
Насипала пісочок.
«Стій!»
Вона ж,
Немовби знявши навісний вантаж,
З полегкістю зітхнула: «Десь бабуся
Вже, мабуть, жде мене».
«То йди».
«Боюся».
«Чого ж боїшся?»

«Так».
«Комах?»
«Комах».
І усміхнулась блідно, і пісочок
Струснула з плаття, й, перемігши страх,
Пішла помалу. Тільки сльози з очок
От-от, здавалось, потечуть...
«Не бійсь,
Іди собі. Я звідси за тобою
Дивитимусь».

Мураховиді
Пішла. Високий ліс
Мовчав навколо. Дівчинку-небою,
Що вешталась у заростях півдня,
Мов підмінив хто. Боязко на боки
Все зиркає та приспішає кроки —
Такого навіжена комашня
Навіяла їй страху! І не стільки
Та комашня — чого боятись мільки?
Їй, мабуть, нагадав отой двобій,
Що досі з коробочками своїми
Мураховиді вбивці Хіросіми
Живуть із нами на землі одній
І ходять, де захочуть.

Дівчинка йде по землі
У промінні
Гарячому іде моя мала
Розгадниця за гірку, до села,
Іде та йде. По ній проходять тіні
Дерев і хмар. А я дивлюся вслід,
Милуюся, як за земний обвід
Вона заходить. Як в оповіданні
У Гоголя, відкрилися мені
Всі сторони, всі закутки земні —

І всюди дівчинка в легкім убранні,
Проходячи, із жахом погляда,
Чи не загрожує звідкіль біда
Від комашок-людей, що полонили
Моря безмежні, вільні небосхили,
Що твердо вірять у війну близьку,
І досі не поховані в піску.

«Іди, не бійся! Від комах у пущі
Тебе відстоять люди. Люди — дужчі!»

Вечоріє
От і минає спека. З пляжу знов
Почувся плеск і сміх. Я по крутому
Спускаюсь березі. Бувай здоров,
Зелений бір! Пора й мені додому.

1960

БІЛЯ БРАМИ

Не знаю, як це сталось,— може, й те,
Що загулявся я (і зайву чарку
Хильнув у друга, що справляв хрестини),
А тільки, повертаючись додому,
Я, мабуть, завернув не там, де треба,
І опинивсь на незнайомій кручі,
Біля похилої, хисткої брами
Старого кладовища.
А було
Вже близько півночі. І (як звичайно
У повістях ведеться романтичних)
Осінній вітер у старих деревах
Висвистував, і нападами дощ
Шмагав штахетник і стару каплицю,
І далі йшов, на дерезу й бур'ян,
Що високо повиростали всюди
Поміж могилами.
Куди не глянеш —
Хрести похилені, розбиті плити
І запустіння, та таке відлюдне,
Таке глибоке, наче тут ніколи
Не чулося ні голосу живого,
Ні людської ходи! Самий бур'ян
Укоренився й набирає сили
З землі гулящої.
Лиш волю дай —
За рік, за два він би покрив своїм
Колючим килимом усю планету,
Як це безживне пустище, і так би
Її лице змінив, що спостерігач,
Із космосу побачивши її,

Ночей не спав би, зрікся відпочинку,
Здивований одміною чудною.

Хоч би одна душа, хоч би де слід
Душі живої!
І в ту ж мить почув я
У шарудінні мряки ледве чутний
Тремтячий відгук, мовби хтось близенько
Озвавсь до мене. Але що робити
Живій душі у цій державі смерті?
Під вітром і дощем?
І тут удруге
Мені почулося (напевне, тільки
Почулося), мов близько біля мене
Щось ворухнулось.
Та чого вночі
Не вчується?
Я оступився, оглянувсь...
Ну, так і є: це вітром занесло
Сюди загублений пузир дитячий
(Що тисячами продають під свята),
І, за тернину зачепившись, він
Мотається, й тремтить, і ледве чутно
Бринить у вітрі. А мені здалося...

Та що ж це, справді? Знов той самий голос.
От приверзлося!
«Ні, не приверзлося:
Це я, я говорю!»
«А! Зрозуміло!
(Хоч нічогісінько не розумів я).
Ти з пузиря говориш?»
Але голос
Мов захлинувсь і перевівсь на кашель,
Такий глухий, який буває тільки
В старих людей, що доживають віку

В ув'язненні, на півночі де-небудь,
У вічному засланні.
Переждав я,
В плащ угорнувшись, поки стихне кашель.
І знову чую:
«Ти ще тут?»
«Я тут».
«Що ж ти таке, скажи?»
«Пригляньсь — і, може,
Сам догадаєшся».
«Я бачу тільки
Пустий пузир...»
«Пузир? Пустий? Так от
На що звелась тепер моя безсмертна
Душа!»
«Душа твоя? Смієшся, мабуть!
Яка ж душа в такому місці? Правда,
Я трохи випив,— але хто ж сюди
Опівночі приблудиться тверезий?
Послухай, що скажу: ти — не душа,
Ти — марення, пуста химера мозку!
Бо приятель, хрестини, дощ і вітер —
Усе це вигадка моя, щоб знав ти,
Бо, правду кажучи, я й пить не п'ю,
І я не вірю, щоб душа людини
По смерті відокремитись могла
Від утворів її».
«У тім-то й лихо:
Якби заранi знав я це, я й дня б
Не згайнував, я б до останку, весь
Ввійшов би в щось — однаково у що:
У дерево, у камінь, у машину,
У цеглу, в хліб — усе одно, аби
Не занехаялась вона придатком
До праху мертвого — і щоб, нікому
На світі непотрібну, безіменну,

Не занесло її осіннім вітром,
Від прикорня хисткого одірвавши,
На вічне в пустоті поневіряння!
Бо, поки на землі я, в мене є
Надія...»
Вражений оповіданням
Безщасної душі, стояв я мовчки,
Не міг здобутися на слово.
Чим
Її потішити, живому — мертву?

«Надія, кажеш? А на що ж?»
«На те,
Що трапиться хто-небудь, що діжду
Я зустрічі із доброю душею,
Яка, всю втіливши себе в численні
Високі утвори, устигне дещо
Створити й на мою маленьку долю,
І визволить мене з пустих обіймів
Пустої вічності, й для мене дім
Поставить на землі! Бо тільки тут,
У мимолетнім, у людськім — єдиний
Од вічності прожерливої захист!»

«А як не знайдеться душі такої?»

«А як не знайдеться, то, може, в землю
Мене затопче, хто живий... Якби-то
Під гусениці трактора важкого
Попастися, щоб розмолов мене
І загрузив у грунт. Яке б то щастя
Було для мене — знову в кругообіг
Земний улитися!»
«Це просьба?»
«Ні,
Я не прошу тебе... Бо, мабуть, справді

Ти все це вигадав: мене — й цю ніч,
Цей дощ і браму... Бо ти й сам боїшся
Такої долі, як моя, що віку
Тобі не стане все своє звершити,
Що й ти не вправишся украсти душу
В діла щоденні, що й твоєї клапоть
Лишитись може, безпорадний збуйок,
Приречений на вічне тріпотіння
Біля такої ж брами...
Йди своєю
Дорогою — і знай, що правда є
І в снах нічних...
Химерна, але правда».

1964

ЩАСТЯ

Уперше хлопець батькові не вважив:
Забаскаличився — ні тпру ні ну.
«Для мене щастя,— каже,— не в худобі,
Для мене щастя — в милій уподобі».
А був плохенький. Хто ж його навражив?
А підхилявсь, ходив, як лин по дну.

Взяв за руку
Свою уподобу,
Відклонився
Й пішов у світ.

Довго
Ішли собі
Двоє...
Ішли під сонечком
І під дощем,
Дорогою
І без дороги,
На згірку
Снідали,
Під горою
Запивали з кринички,
Ночували,
Де доведеться,—
І не було їм пригоди.
Хіба що
Знайшли цуценятко —
Ледаче ледащо:
Лежить на стежечці,
Муре — не муре,

Сіре — не сіре,
А таке, що й не скажеш.

Ну, куди ж його?
Одначе взяли,
Повели з собою.

Під'їло,
Обсушилось,
Ожило собачá,
Бігає, вистрибує,
До хазяїнів осміхається.

Побачило
Серед степу могилу,
Збігло на вершечок
І давай ритися:
Передніми вигрібає,
Задніми відкидає —
Таке працьовите,
Що за живіт од сміху вхопишся.

Ні-ні, та й оглянеться,
Неначе благає:
Та підійдіть же!

Підійшли,
Нахилились.
Бачать — дужка.
За дужку —
Аж під нею казанок.
Отаке собачá!

Виляє хвостиком,
Біжить уперед,
Виводить

На стежку до хутора,
До високого явора,
До мальованих воріт.

А на воротях
Сивоусий господар,
Вийнявши корінькову з рота,
Прегречно запитує:
«Так це вам
Потрібен грунтець
Із хатою,
З випасом,
Із добрими криницями,
З отарами та чабанами?
Візьму недорого:
Отой ваш казанок
На угнутій палиці.
Згода?»

Ще б то не згода!

Живуть
Панами діло —
За добрим собачкою,
Що й хвилини не влежить:
Мотається —
І двір стереже,
І товар завертає.
Та все біжка́!

Тільки іноді
Перекинеться на кульшу,
Викусить блішку,
Лапою
Поправить вивернуте вухо
І — гайда́;

Скільки видно,
Тільки смуга лягає.

Отари плодяться,
Ні вовкам,
Ні ведмедеві
Немає поживи.

Ледве вйткнуться з яру,
Собача,
Як спасівська муха,
В'ється біля самої пащі,
Дзвенить дзвіночком,
Будить пастухів —
І добре,
Як устигнеш
Скотитися в яр
І винести шкуру!
Отаке собача.

Не так затишно
У бога за пазухою,
Як батьковому синові
На хуторі
За невсипущим собачам.
Тільки й клопоту,
Що купці
Застують вікна,
Торгуючи товар,
Розстилають на колінах
Калитки-кендюхи,
Стовпцями
Становлять
Червінчики на столі,
Та цьвохне
П'ятисаженним батогом

Гуртоправ,
Завертаючи отару на шлях,
Та озовуться бубонці
Великого пана,
Що з поклоном
Вітає
Щасливого хазяїна,
Гарну хазяйку,
Поздоровляючи
З тим днем, що сьогодні.

Отаке собача!

«Усе б гаразд, якби не гризь на совісті,
Що від старих ні вісті, ані провісті,
Що в голові нам вівці та воли,
Що ми за ними й пам'яті зійшли.

А дай перо та каламар з полиці:
Запросимо старого на м'ясниці —
Нехай побачить, сива голова,
Що не збулись його гіркі слова!»

А батько все те знав. Уставши рано,
В загони глянув, чи скотині дано,
Двір обійшов, розпорядив людей,
Замки мацнув, узяв кийка з сіней,
За пояс поли підіткнув, на вуха
Кудлатого насунув капелюха
Та й вирушив погожої доби,
Щоб коней не морити до сівби,
Піхо́тою у прохану гостину,
Поглянути, що виткалося сину.

У великому син проживає щасті!
Куди не поглянеш — хліви та обори,

Вівці вовнисті, корови дійчасті,
Криниці широкі, ожереди — як гори,
Амбари від зерна випнули боки,
Захрясли ходами підкати й возовні!

Але батько понуро міряє кроки
І ніби не вірить достаткові-повні,
І мовби якась досада
Насурмлює батькові брови:
«Не ваша тут, діти, рада,
Не ваші вівці й корови,
Бо ви ж
Нещасливі зроду!
Ануте
Покажіть мені
Свою господу,
Всю челядь кличте —
Най подивлюся,
Кому ви завдячні
За ворохи ваші
Пшеничні та ячні».

Обійшов шеренгу двічі,
Подивився пильно в вічі,
Похитав
Головою:
Всі нещасні, як одно.
Не з такого звою
Золоте полотно!

А собачка —
Біс його не взяв —
Сидить на призобці
Та все дзяв та дзяв,
Наїжилось,
Мовби хтозна-яка обида

У нього
На премудрого діда.
Аж поки той
«А здохло б ти!»
Хотів був закричати,
Та й змовк,
Бо зрозумів:
Усе — від собачати,
Бо постеріг,
Що тут одне воно
Вщасливлює усіх.

«Ненадійне ж, сину, у тебе щастя!
Оте собача — не взяла б його трясця —
Або забіжить куди
У чужу господу,
Або візьме та й здохне
Тобі на шкоду —
І зостанешся ти на сухому,
Без худоби,
Без грошей,
Без дому...

Треба, щоб доля
На тебе
Перейшла з собачати!
Дай мені волю:
Я знаю,
Як це зробити,
З чого почати».

«Робіть як знаєте, батьку».

Взяв старий
Собача на оривок,
Не повів — поволік

За клуню,
Ножем
Укоротив йому віку,
Вирізав жилку
Щасливу
З маленького серця,
Дав її
Курці склювати,
А потім,
І курці скрутивши голову,
Подав
У борщі
На обід.

«Їжте, дітки,
Хай щастя
З того кусіки
Перейде на вас
І загніздиться навіки».

Але син одсунувсь од столу,
З лиця змінився,
Очі спустив додолу,
Скривилась невістка,
Мов стала поперек горла їй кістка.

«Що наробили ви, тату!
Осиротили ви нашу хату!
Яке ж то злото,
Що на нім іржа?
Яке ж то щастя —
Щастя з-під ножа?»

Схопила страву,
Виплеснула за город, у канаву,
Воронню на поживу
Долю свою віддала щасливу.

Взяв палицю старий, пішов додому.
Брів під думками, як під голим віттям,
Що все зробив так мудро, а ні в чому
Не догодив,
Не дав порядку дітям.

Хотів оглянутись,
Підняти брови,
Хотів розморщити
Старого лоба,
Та де ж, як ходять у бровах корови,
Коли ж у зморшках
Топчеться худоба,
Тяжкою тінню очі запинає,—
І хто кого пасе,—
Він сам не знає.

1965

ГЕТЬМАНІВНА

1. Заморока

Задалась морока
Парубкові,
Шевчику-підмайстрику сільському:
Закохався — в кого?
В гетьманівну!
В гетьманівну, що ридваном штучним
Проїздила з-за Дніпра у Київ
Із полковником,
Вусатим сторчоглядом...
Як же ту мороку розморочить?
Як йому побачить горду дівчину?

Надокучило
Сидіти
У перехнябленій хижці
З віконцем підсліпим!
Цвіль
Із бабських шкарбанів здмухувать,
Дратву смолити,
Шилом прошиляти,
Слухати, як миші
Ходять у миснику,
Як муха
Гуде у пляшці з-під олії,
Як протяг
Колише кофту над піччю,
Як із діжечки в сінях
Капля каплюща
Одлічує хвилини
Пустопорожнього життя...

Два махальники проїхали на вигін.
Сотник походжає
Коло церкви,
Радиться із панотцем.
У Лейби
Протирають замушені шиби,
Мазальниці горниці домазують,
А сам Лейба
Межи плечі
Випихає п'яниць із корчми
На святешну вулицю,
Де дівчата, хлопці, діди, баби
Понависали на воротях,
Дивляться,
Чи не махають махальники.
Чи не їде
Молода гетьманівна.

Замахалй махальники,
Затопотіли коні,
Закуріло на вигоні!
Аж навдибки підвівся парубок —
Так хотілося
Подивитися на гетьманівну,
Що до Києва з почтом правилась!

Тягся, тягся —
І таки дотягся:
Спіймав
У віконечку погляд —
Подивилась-таки гетьманівна!
Подивилась не просто —
Задержала
Погляд
На одну малесеньку мить,
Мовби щось хотіла сказати.

Та й роздумалась: ет!
Все одно не дадуть
Сердюки, що обабіч гарцюють,
Сторчогляд, що розсівся поруч
І пасе очима навколо...
Ніби щось на серці
Таке було у гетьманівни,
Що тільки йому, шевцю-молодцю,
І сказати б хотіла.

Наче шилом,
Серце йому прокололо
Смутком,
Що в очах її жеврів,
Горем,
Що ніхто не розважить,
Крім нього.

Зажадалось
Визволить красуню
Від тяжкого смутку,
Від полковника, страшного сторчогляда.

Як же ту мороку розморочить?
Як же сторчогляда одурити?

2. Корчма

Тутешні, захожі, проїжджі.
П'ють, розмовляють.

Козак. Ех, була колись горілка! Лейбо! Чи не доливаєш ти часом води?

Лейба. Крий боже! Хіба ж мисляно — воду в горілку мішати!

1-й селянин *(плутаючи язиком)*. Е, нема тієї горілки, що була! Усе геть попереводилось. От хоч би взяти воли...

Козак. Що мені твої воли! Горілка ні к дідьку! Ей, Лейбо!

Лейба. Була б добріша, якби моя воля... Брав би з монастиря: немає горілки над чернечу, ігуменську. А тут бери як не в сотника, так у війська. Нема моїх прав.

2-й селянин *(теж підпилий)*. Ще як наш дід живі були...

Козак. Одчепись ти з своїм дідом!

3-й селянин. Щодо волів, то свята правда ваша. Тепер самі переводчани, а не воли. За батька небіжчика був у нас один. Переступом ходив. А називався Король — роги високо носив. Такий мудрий: що хазяїн знав, те й він знав...

4-й селянин. А що — Лейба правду каже... Я сам робив у сотника піддубчанського при казанах. Було, що й пополам розводили. А потім — по носатці оковитої на стан, для духу.

Лейба. Ось послухайте, що він каже! Це ж сама правда!

Козак. А ти не бери!

Голос *(із кутка)*. За печінки б тебе взяло!

Лейба. Та не галасуйте-бо, скажені! Панночка, гетьманівна вгорі!

Козак. А хіба вона тут?

Лейба. Чогось не побажалось у сотника, у корчму забайдужилось.

Парубок *(що виглядав у вікно)*. Та цитьте ж бо! Бо он віконечко підняла, визирає.

Козак. Хто там визирає?

Парубок. Та гетьманівна ж!

Козак. Уже перелякала?

1-й селянин. А що там у їх за оказія? Не хоче за київського полковниченка?

Лейба. Бог їх святий знає... Я до панства з поклоном, не розпитуюсь.

Козак. Полковник, видно, неприступ. Як гляне, аж мороз поза плечима сипне... А що, довго вони у нас будуть?

Лейба. Поки полковник її переломить. Не хоче панночка їхати — та й квит.

Заходить шевчик.

Шевчик *(з порога)*. Лейбо, гов!

Лейба. А що там таке? Випити?

Шевчик. Та ні...

Лейба. А хіба ти не знаєш, що тут п'ють?

Шевчик. Найміть мене до себе.

Лейба. От тобі й маєш! Колись кландав, щоб найнявся, так не схотів. А тепер сам набиваєшся. Мені вже не треба.

Шевчик. Воду носити. Коней доглядати.

Лейба. Які тепер коні! Тепер, хвалити бога, спокійно. Гетьманські у сотника стоять, козачі поза цариною ходять.

Шевчик. Я на яку завгодно роботу.

Лейба. Колодязь хіба почистити... Можеш?

Шевчик. А то ні?

Лейба. А скільки ж тобі покласти за це?

Шевчик. Як ваша ласка.

Лейба. У мене виторгу мало.

Шевчик. Так хоч і задарма.

Лейба. Задарма?

Шевчик. Атож.

Голос *(із кутка)*. Лейбо! Уточи з півкварти!

Лейба. Зараз!

Шевчик. Так як же?

Лейба. Сідай отам, випий!

Парубок *(од вікна)*. А гарна з біса! Личко кругленьке, як у ніжинських дівчаток, брови тонісінькі, та ще й з придáвцем...

Козак. Ще б то не гарна: її, може, сто мамок ладкало та мамчило.

Парубок. Та й виладкали.

Козак. Гарна, та не для мугирів. Полковниченко київський висватав, он що!

Парубок. Ну й що, що висватав? А як їй не до мислі?

1-й селянин. Навикне.

2-й селянин. Облоскочеться.

Лейба *(підносить шевчикові)*. Ну як, не передумав?

Шевчик. Аніже!

Лейба. А коли ж до роботи?

Шевчик. Хоч би й зараз.

Лейба. Зараз то й зараз. Іди ж у двір, а я незабаром надійду.

Шевчик виходить.

1-й селянин. Отака ловись: уже й до роботи. Що це парубкові подіялось?

2-й селянин. Сам набився ж!

3-й селянин. Дива́!

3. Конов'язі

Щоб вийти на подвір'я, треба перейти чорні сіни, де притхло пахне горілчаними куфами, немазаною долівкою, мишаками, а потім прочинити латані двері, а за ними вже купається в пообідньому сонці, як старовічний рай, Лейбине подвір'я, рудіє зацурана стайня, і вільний степовий вітрець безжурно посвистує в оголених кроквах над кущами бузини, шерхає об сукуватий звід, дуднить у цямрині старого колодязя — там усе тепер нагадує рай, бо зверху ж дивиться віконечко світлиці й щохвилини може виглянути з нього гарна, як ангел, гостя-гетьманівна.

Довго стояв, ждав, чи не вигляне.

Не виглянула!

У стайні багато сухого гною, немало його притоптано й біля конов'язей, покривлених і трухлявих, погризених нетерплячими запаленими кіньми недавніх тривожних часів...

І десь же вони поділися, оті незчисленні вершники-затяжці, ті молоденькі ватаги, що пливли через подвір'я, висідали тут із гарячих сідел для ночівлі або перепочинку-водопою й поспішали знов у небезпечну дорогу — по здобич та по славу. І співали про Січ-матір, і за піснею тією подався кудись і його батько-швець, і з того часу жодної чутки про нього не докотилося до села.

Був би він тоді таким парубком, як тепер, склалося б у нього життя не так буденно та мізерно, не почувався б тепер злиднем перед новопанською старшиною, бо тільки поткнувся б на це подвір'я, дано б йому й коня, й лука з сайдаком, а то й мушкета — іди, доступай слави та кармазинів, осавульства, а то й сотництва,— все тоді було досяжне, аби твоя охота...

Не виглянула!

Не торгували тоді запорожці низовими осетрами та сіллю-білозіркою по Миргородах та Лубнах, не грали в засмальцьовані карти по калантирях, не тягали їх по полкових та сотенних судах за крадіжки та розбої... Якою бурею несло тоді через хутори та села молодецьких поїжджан — усе на захід та на північ, на Чигирин, Переяслав, Київ, і далі — на Умань, Брацлав, Паволоч? А тепер що?

Он сотник під церковним опасанням балакає з панотцем про двори та грунти, про гаї та сіножаті, про ціни на коноплю та про биків у Шльонськ... Усе тепер — як оця мертва вода у засніченому Лейбиному колодязі. Подався б на Січ, так і її вже пригасає слава, і там треба починати з наймита — возити коли не осетрів по ярмарках, то шкури та сіль, і там попихатимуть тобою незгірш, хіба що на все наплюєш і подасися на Самоткань, у гайдамацькі кишла, розбивати татарських та польських купців, одкупляючись од московської сторожі нагарбаним товаром та запобігаючи ласки у кошового потаємними чересами червінців...

Якби не глянула сьогодні так жалібно на шевчика панночка-гетьманівна, то й не знав би, якої собі врадити ради.

Зазирнув у колодязь, пурхнули з нього горобці — мовчить і старий колодязь, наче й він не хоче вже дивитись на цей світ, що настав.

Не виглянула!

Буває — недаремно ж про це в казках мова,— що й королівни примиловують до себе таких простаків, як він.

Неспроста ж так подивилася на нього!

Достоявся, голову задерши, аж поки в'язи заболіли, а тоді присів на цямрину та й...

...та й кинувся:
І як він міг
Дати такого маху!
Узрився
На оте віконце —
І зовсім не туди,
Що єсть іще ж одне,
І з нього
Якраз,
Поклавши підборіддя на сплетені пальці,
Дивиться гетьманівна.

Треба ж похопитись, промовити,
А він,
Як зайшлий,
Сидить і дивиться на небувалу вроду,
Аж серце токоче,
Аж кля́не
У жилах кров.

Та й як
До такої підійдеш?
А як вигукне:
«Відчепися, сльота́!»
Та ще й лясне в долоні,
Викличе
Осавульців із гарапіями?..

Протирає очі
(Коли б не обмарило!),
Так ні ж,
Справді
Киває, кличе
Благущим поглядом:

«Та підійди ж,
Вислухай, що скажу!
Вислухай що скажу!»

Підійшов.

«Ще ближче!
Таке скажу,
Що тільки тобі одному годиться почути:
Любиш мене?»

Насмілився
(Шиб-прошиб!),
Витулив:
«Аякже!»

«Дуже?»
«Дуже-предуже!»
«А як саме?»

Озирнувся,
Шукаючи, до чого б прирівняти.
Так ні до чого ж:
Усе
Бідне, як протоптані постоли.
Здвигнув плечима.

Тоді,
Затулившись рукавчиком
(І з якого рай-зілля
Наситила солодочком свій голос!),
Прошепотіла:
«А на рушник
Станеш зі мною?»

Боже!
Кому сказала!
А що, як на сміх?

«Не думай,
Це не жарти:
Тільки
Тебе одного хочу!»
«До шлюбу, кажеш?
Та як треба —
То хоч в огонь,
Хоч у воду!»

Відслонилася, сміється.
«Коли так,
То й виведемо справу:
Поїдемо
У мою землю,
До батька-неньки —
Згода?»

«Та хоч зараз!..
А чи далеко ж до твоєї землі?»

«Недалечко...
От тільки не схожа вона
На вашу:
Маленька-маленька,
Та зате
Щаслива-щаслива:
Ні голоду, ні холоду,
Ні чуми, ні війни —
Тихо,
Як під голубиними крилами».

«А як же мені,
Великому,
В малесеньку землю?»

«Не бійся:
Кохання все може!

Поспішаймо ж,
Бо вже на вулиці
Пирхають коні,
Сердюки пересвистуються
І мамка моя
Киває з порога.
Їдьмо ж, їдьмо!»

5. У маленький світ

Натовпилось народу на вулиці!

Всі тут: і сотник, і війт, і панотець, і Лейба, і хто в корчмі сидів, а там і з кутків біжать — хто свитку напинає біжачи, хто шапку нагогошує,— старі баби, діди повставали з призоб, видивляються з-під долоні на небувале диво, як страшний насурмлений полковник провадить за руку шевчика-голодранця до ридвана, де з мамкою-туркенею вже сидить на подушках і всім киває привітно гетьманівна. І таки ж видно, що гетьманівна! Паламар, що вже взявся був за канат — дзвонити третю пополудні,— так і застиг із канатом через плече. Не часто на віку трапляється така дивовижа!

Аж ось полковник уклонився чемно сотникові, панотцеві, посполитству, перехрестився на церкву (і з церкви теж, із пресвятого трикутника, немигно дивилось на них всевидюще око), а потім і собі сів у просторий ридван, погонич попустив віжки, вигуляні коні заграли під сердюками — і весь поїзд рушив у далеку дорогу.

«Поїхали, поїхали»,— шелестом пішло по селу, і всі обличчя обернулись на південь, де в золотій хмарці швидко даленів, зменшувався гетьманівський ридван... Уже й вершники навколо нього змалились у мурашок — та й швидко ж несли гетьманські коні! — і за короткий час десь поділись, неначе в землю пішли.

А вони не пішли в землю, а їхали собі цариною, і панночка знайшла шевчикову руку й держалася за неї, вганяючи парубка в рум'янець, бо що подумає полковник, чи не роздумається та не

висадить його серед шляху? Але полковник поводився так, ніби перед ним був не сільський швець-голоколінець, а вже готовий гетьманський зять.

Вже вечоріло, а коні несли й несли ридван — добрих дванадцять миль прослалося позаду, проте, на превелике диво, глянувши в затильне віконце, зовсім близько побачив майбутній гетьманський зять шестикрилий вітряк на вигоні, сідласте ключиння своєї хати, що плавало собі над вишником, мовби вони не їхали, а тупцювали на місці. І ще він побачив над головою величезні колоски пшениці, а грудочку кізяку на дорозі довелося об'їздити, накинути доброго круга, наче то була не грудочка, а гора.

І він зрозумів, що це вони так помалішали й стали дрібніші за мурашок і що це зробило з ним його велике кохання.

Ридван зупинився.

Навколо стало видно як удень (дарма що сонце вже давно спустилося з неба), забриніла музика, забухали барабани, величезний натовп святково вбраних людей заколихався й загукав: «Слава, слава, слава!» Відчинилися дверцята ридвана, полковник подав руку панночці, потім шевчикові й повів їх на ганок високого палацу, де вже стояв старий сивоусий гетьман із гетьманшею. На гетьмані був жовтогарячий квітчастий жупан поверх парчевого кунтуша, застебнутого на дрібненькі золоті гудзики, що двома рядами спускались до атласного малинового пояса слуцької роботи, а на гетьманші — чорна оксамитова широка сукня з вирізом, з якого виглядала тоненька біла кошуля з блакитними шовковими прошвами, вишивана жемчугом та золотом, а поверх неї млисто сяяла низка перел уріянських і горів золотий хрестик на золотому ж ретязьку. Куди там сотникові або й самому полковникові переяславському до таких розкошів!

«Як, пане полковнику, їздилося цього разу? Чи довго нашукували зятя?»

«Ні, ваша ясновельможність, милостивий пан гетьмане, цього разу й до Києва не доїхали».

«Так це не київський полковниченко?»

«Ні, ваша ясновельможність».

«А хто ж цей гарний молодець?»

«Шевчик сільський, ваша ясновельможність. Уподобала його наша панночка».

«Ну, коли панночка уподобала, то й ми уподобаємо,— весело сказав гетьман, віддав булаву гетьманші, і обняв нареченого зятя, і потім промовив до нього: — А тепер почоломкайся з гетьмановою, твоєю доброю тещею».

Шевчик поцілувався і з гетьманшею.

«За тиждень справимо весілля, а там я й клейноди передам новому гетьманові, час уже й мені на теплу лежанку, не вік же булавою руки трудити!..»

І якби ж снилось, а то все правда!

6. Країна Солодких Позіхів

Корчма. У відчинених вікнах — квітучі яблуні, безхмарна блакить. Люди за довгим столом ліниво попивають вино, позіхають. Огрядний винодар куняє за прилавком.

Перший. Винодаре, ей, винодаре?

Другий. Спить.

Перший. Торкніть його, будь ласка.

Винодар *(протирає очі)*. Ух! Та й добре ж я заснув! Кому чого треба?

Перший. Мені.

Винодар. Якого ж?

Перший. Ось якого: з пахощами недостиглої суничкн, пригрітої вранішнім сонцем... а всередині ще холодної від роси.

Винодар. Все?

Перший. Почекай... І щоб була в ньому ясність вечірньої зірки.

Винодар *(подає келих)*. Ось, маєш.

Третій. А тепер мені!

Винодар. А тобі якого?

Третій. Такого, щоб... Ех, не вмію сказати!

Винодар. Як не знаєш, то ось бери цього. Угадав?

Третій. Як у воду дивився!

П'ють.

Винодар. Ну, як новий? Оговтався?

Перший. Ходить.

Другий. Ходить?

Перший. Оце, йдучи сюди, зустрів його... Питається: «Куди ця стежка?» Я кажу: «Сюди».— «А та?» — «І та сюди. У нас,— кажу,— всі стежки сходяться до шинку».

Винодар. А він?

Перший. Обернувся та й пішов геть.

Четвертий. І я його бачив.

Перший. Що ж він тобі сказав?

Четвертий. Спитав, де шевська майстерня. Я йому пояснив, що вона нам ні до чого. Питає: «А де ж старе взуття лагодять?» А я одвітую, що тут такої потреби немає, бо країна в нас маленька й кругла, ніде мандрувати, підошви стирати.

Винодар. А що ж він на те?

Четвертий. Крутнувся та й пішов назад.

Винодар. Як думаєте, вдержиться цей у нас?

Четвертий. Узяли ж цього разу вбогого, така думка, що не захоче до злиднів повертатись.

Винодар. І цей, мабуть, не вдержиться.

Перший. І що їх туди так тягне? Адже ж ніде у їхньому великому дурному світі немає ні тиші такої, ні такого вина, ні такої любої розмови, як у нас.

Другий. Ані таких панянок, як наша гетьманівна. *(Виглядає у вікно).* А чи то не він тиняється ото попід яблунями?

Перший. Він же, не хто.

Винодар. Цитьте! Іде сюди.

Входить шевчик.

Шевчик. Добридень!

Перший. Ласкаво просимо, пане гетьмане!

Шевчик. Який же з мене гетьман?

Перший. Є чутка, що завтра вас проголосять. Старому на-

шому давно хочеться зятя, щоб віддати булаву. Дякувати богові святому, діждав.

Винодар. Може, вип'єте? У вашому великому світі не знайдеться такого вина, як у нас.

Шевчик. А звідки ви знаєте, що там такого немає?

Винодар. Ми, прошу пана, чуємо від тих, що прибувають до нас із вашого великого світу.

Шевчик. А хіба є й окроме мене?

Винодар. Є... тобто були.

Перший *(до винодара)*. А той, позаторішній?

Винодар. Так, так, є один... Але він увесь день спить і дуже гнівається, коли його будять.

Шевчик мовчить. Усі голосно позіхають.

Шевчик. У вас усі тільки те й роблять, що позіхають. І мене позіхи нападають, коли дивлюсь на вас... Чи не на дощ?

Винодар. У нас, хвалити бога, дощів не буває. У нас — вічне літо, завжди ясно.

Четвертий. Як вам подобається у нашому щасливому краю?

Шевчик. Дуже подобалося б, якби не було так нудно. Чому тут усі або сплять, або куняють, або позіхають?

Перший. Тому, що тут всі щасливі.

Другий. Бо нам нема за чим сумувати, нема чого домагатись.

Шевчик. Невже у вас немає ніяких бажань?

Перший. Чому ж? Є. Випити доброго вина, усмак виспатися, солодко позіхнути.

Шевчик. І тільки?

Перший. А хіба цього мало?

Шевчик. А сильні бажання? Чи бувають вони у вас?

Позіхальники зглядаються.

Другий. А справді — чи бувають у нас такі бажання?

Перший. Бувають. От, наприклад, потягтися після позіху.

Четвертий. Це дуже сильне бажання, прошу пана.

Шевчик. А нездійсненні бажання бувають у вас?

Перший. Ми маємо все. У нас — усе здійсненне.

Винодар. Заждіть! У нас таки є одне нездійсненне бажання.

Шевчик. Яке ж то бажання?

Винодар. Забути про ваш великий світ. Оцього тільки ми й не можемо.

Шевчик. Отже, й ви цього не можете?

Винодар. Але, прошу пана, ми не так, як ви. Ми згадуємо про нього тільки з відразою.

Шевчик. Зрозуміло: у нас не поспиш так, як тут.

Винодар. Ми щасливі, безмежно щасливі, але не можемо існувати без вашого великого світу. Без нього нашої щасливої країни давно б уже не було. Ми мусимо віддавати наших дівчат за вас, великих людей, бо ми самі не розмножуємось.

Шевчик. От тобі й маєш! А чому ж ви самі не одружуєтеся з вашими гарними панночками?

Перший. Ми не одружуємось тому, що ми й так щасливі.

Шевчик. І не закохуєтесь?

Перший. Якби ми закохувались, ми б не були щасливі.

Винодар. Закохуються, прошу пана, тільки нещасливі люди у вашому великому світі. Бо їм доводиться шукати абиякого щастя.

Шевчик. Я не знав, що можна так нудьгувати, поки не опинився серед щасливих людей.

Винодар. А ви скуштуйте нашого вина. У нас є всяке, якого може тільки заманутися щасливій людині. Адже тепер і ви щасливий.

Перший. Якого б ви хотіли, замовляйте!

Шевчик. Горілки.

Всі мовчать.

В и н о д а р. Горілки у нас не буває, прошу пана.

Ш е в ч и к. А хвастали, що все є.

В и н о д а р. Горілка, прошу пана, тільки для нещасливих людей. Щасливі не п'ють горілки.

Ш е в ч и к. А може, я нещасливий.

В и н о д а р. Нещасливий? У нас? Це неможливо.

Д р у г и й. Ви просто не звикли ще до справжнього щастя.

Т р е т і й. Після тих злиднів, у яких жили досі.

П е р ш и й. Ви щасливі, повірте нам!

Ш е в ч и к *(до винодара)*. Так немає горілки?

Винодар розводить руками.

Ш е в ч и к. Тоді — прощайте. *(Виходить)*.

П е р ш и й. І цей не вдержиться у нас.

В и н о д а р. Що ж, ми нікого не силуємо. Хай вертається до своїх злиднів.

Д р у г и й. Панночки шкода.

Т р е т і й. У нас, хвалити бога, щаслива країна: позіхне раз, другий — та й забуде про своє горе.

Ч е т в е р т и й. А так...

Позіхають. Дехто спить. Тиша.

7. Р о з м о р о к а

Розплющив очі —
Отуди к дідьку!
Все, як було,— колодязь, подвір'я, стайня,
А він
Отак і проспав на своїй цямрині,
Не дочекавшись, поки
Віконечко
Відсунеться вгорі.

Де ж панночка?
Де Лейба?
З чого б то
Корчма опорожніла,
Наче виссав бик?

Перейшов сіни,
Аж люди
Всі на вулиці —
Стовпились, дивляться
На гетьманський ридван,
На сердюків, що гарцюють,
На полковника,
Що веде гетьманівну по сходах,
На Лейбу, що клінно-уклінно
Проводжає небувалих постояльців,
Зажмакавши
Червінчика в руці.

Хоч би раз
На парубка
Оглянулась, горда!
Підібрала подолки, здіймаючись
На приступку,
Потім на другу,
Гарненько умостилась на подушках,
Кивнула полковникові,
А той одкивнув сердюкам —
І поїзд рушив,
І тільки курява
Завихрилась услід.

І добре:
Не мотатися блохою в чужій холоші!
От тільки після марення
Нудко на душі,
Як волосину проковтнув.

Не так доїжно
У цьому світі,
Як у Країні Солодких Позіхів,
Та зате ж
Тут справжнє небо,
І справжнє сонце,
І всі стежки-шляхи не сходяться докупи,
Як товар до обори,
А розлітаються куди кому треба —
На Київ і за Київ,
На Чигирин і за Чигирин,
На Січ і поза Січ,
І жоден
Не вертається назад.

Хвіртка
Так і стоїть наопашки.
Повно
У дворищі
Польового леготу.
А в хаті — той самий затишок:
Ті самі мухи
З розгону б'ються в райдужні шиби,
Ті самі й миші гуляють у миснику,
І в сінях
Капля каплюща
Розлічує хвилини
Чудного життя.

Під лавою —
Бабині недотоптанці, дідові обшиванки,
Ага, давай сюди,
Посоюзимо на совість!
Парубочі з підківками —
І до них дійде ряд!
І пришви,

Для однієї,
Що живе не в Країні Солодких Позіхів
І їздить не в ридвані з полковником,
А щоранку
Пішки
Проходить повз ворота,
Слід босих ніг
Покидаючи не на шляху,
А в серці молодика.

Не впалося
Вийти на сотника,
Не судилося старшувати над меншими!
І хто знає,
Якщо доведеться зцокатись,
Чиє розіб'ється —
Твоє чи не твоє,
І які будуть недобори,
І які перебори —
Хай буде, як буде —
Коробом сонце,
Ситом дощ!

1965

ЗАВОЙОВНИК

(На східний мотив)

1

В очах ізранку темно. Що за знак?
І та нудьга на серці, той же смак
Заліза в роті, і така ж задишка,
І борошняна вагота повік,
Як в чорний день, коли кинджалом знишка
Найближчий друг його дерзнув у бік.

Ні, неможливо, щоб він так постарів!
Адже ж півсвіту полум'ям пожарів
Він висвітлив — і в сяйві перемог
Поверх народів сів на трон, як бог!
І от тепер, коли за день-годину
Він і на другу світу половину
Метнути мав волосяний аркан,
Все гасне в мозку, і від давніх ран
Він хилиться, і сил немає в нього
Ступити в ківш стремена золотого.

2

«Смерть?
Ні!
Не тепер!
Потім!
Прибери до дідька свій серп!
Дай
Мені
Ще день!
Два!

Місяць!
Рік!
Адже на світі
Ще стільки
Несплюндрованих хат,
Нестоптаних нив,
Нескаламучених рік!

3

Стопро́клята зрадливице-фортуно,
Що славила мене тисячолунно,
Що стільки міст, де людський зойк і плач,
Мені на ключку кидала, як м'яч,
Щасливі кості підсувала в руку,—
Тепер, мов кат, береш мене на муку!
Від стріл твоїх, як від отруйних жал,
Мого життя розжарений кинджал
От-от сховається в старі, затерті,
Ненависні, холодні піхви смерті!»

4

Відіпнулася
Важка китчаста запона,
Худий
Лікар-франк,
Протираючи очі,
Дивиться з порога,
А за ним —
Беки, еміри, тисяцькі
Жадібно
Витріщилися
На муки Джагангіра.

5

Зіперсь на лікоть і поволі звів
Низьке чоло, на слуг і вояків
Оглянувся, на їх убір і зброю,
І впав на килим, звісившись рукою.
І всі жахнулись, виюрмились геть,
І, мовби скинуті з крутих бескеть
Високого, як божий трон, Паміру,
В падінні втративши надію й віру,
Розчавлені побаченим, у двір
Зібралися.
«Будь-що, а Джагангір
Повинен жити! Поки батька маєм,
Панами будем над землею й раєм!»

6

«Що з того лікаря!
Кличте
Характерника,
Що знає
Всі еліксири Вавілона й Каракорума!»
Шатнулись.
Привели.
Досягнув із-за плеча
Торбу з травами.
Заспокоює:
«Маю
І від старості ліки!
Ось!
Тут!»
Погладжує торбу.
«А звідки ти маєш їх?»
«Від батька».
«А скільки

Жив
Твій батько?»
«Тридцять
І один...»
«Проженіть шахрая!
Повісьте!
Втопіть!..
А все ж таки — що робити?»

7

«Ось що!»

І вийшов наперед старий емір.
«В моїм краю (і на верхів'я гір
Він показав) є люди, що від бога
Їм нескінченна життьова дорога
Дарована. І, як не дивно, це
Не шахи й не князі. Їм у лице
Не дихає війна, не світить слава,
І кущик овечок — вся їх держава.
Ми схопимо, приведемо в намет
Найстаршого, хай скаже, в чім секрет
Незламного здоров'я, довгих років,
Від зіль яких, від вод яких потоків».

8

І от із гір старого пастуха
Приведено. Хоч і яка лиха
Йому вкривала кожушина плечі
І зморшки краяли чоло старечі,
Він легко йшов ходою юнака
І став перед вождем. І синь така
Була в очах у нього, що в наметі
Розвиднілось.

9

«Скажи, убогий, де ті
Цілющі ліки, що вам довжать вік?
І скільки ти прожив? Чи знаєш лік?»
«По цих жнивах сто сімдесятий піде».
«Сто сімдесятий! Що ж ти п'єш?»
«Та ніде
Подіти правду: часом п'ю й вино».
«А що ж їси?»
«А їм щодня одно:
Що бог подасть».
«О милосердний боже!
Де ж справедливість? Той, хто вміє й може
Втішатися добром твоїм, як я,
Чиє гримить у всесвіті ім'я
І навіває страх на всі народи,
В чиїй руці всі втіхи й насолоди,—
Той падає на півдорозі в прах!
А ці раби, ці мешканці катраг,
Ці збирачі недоїдків охлялі
Втішатимуться всесвітом і далі!

10

Та ні, я бачу, що ти свій секрет
Приховуєш... Виходьте наперед,
Кати, печіть його, аж поки скаже!
А як не скаже, хай раніше ляже
За мене в гроб!»

11

«Чекай! — сказав старий.—
Ось мій секрет!»
І свій терновий кий

Простяг, і торбу зняв з плеча худого
Й подав великому.
Та всі круг нього
Схитнулися, побачивши той дар.
І всі еміри, що були в наметі,
Розгнівані, гукнули: «Годен смерті!
Не тільки смерті, а найгірших кар
За цю нечувану — всім нам — образу!»

Вже й кат наблизився, ждучи наказу.

12

Але хан
Скинув бровою —
І слуги
Відтрутили ката з закачаними рукавами,
Розіпхнули
Натовп,
І старий,
Підібравши палицю й торбу,
Пішов
Із намету,
Мовби широкою борозною,
На свої поля-пасовиська.

13

Услід йому дивились кремезні
Воя́ки, слуги, звівся й хан на ложі...
І всі були так достеменно схожі
На тих птахів, що в чорній борозні
Слідкують за ходою хлібороба,
Ждучи поживи для хапкого дзьоба.

14

«Шукав я раю в затінку мечів,
Столиці взяті сотнями лічив,
Світ попелом сухим сповняв, як урну,
Курив пила́ми в самий вид Сатурну,
Щодня конем переступав гроби,
Крутив саморуч колесо Судьби,
А нині бачу, що не те робив я,
Що, все схопивши, тільки прах схопив я,
Що той пастух серед гірських отар —
Щасливіший за мене володар».

1967

ПАНОВЕ ПАЦЮКИ

«Привіт вам, високошановне панство!
Проходьте,
Розташовуйтесь!
Вас давно
Ждуть
Ваші друзі!»

І от одне по одному
У строї великодньому,
Поважно, гордовито,
Покректуючи сито,
Хвости врочисто тягнучи,
Аплодисментів прагнучи,
Зібрались на помості
Вельмишановні гості.

Слово бере
Президент Підземних Штатів.
(Але що ж це?
Жодного кінооператора,
Ані плохенького журналіста!
Де вони?
А!
Стовпились угорі,
Увічнюють *свого* президента з його сенаторами,
Обіляють їх
Сяйвом своїх юпітерів!
Хай:
Може, й справді це їм потрібніше).
О, які бурхливі оплески
Стрясають льох!

Яким захопленням
Виблискують
Очі-намистинки
Хвостатих патріотів,
Коли їхній президент,
Піднявши рильце до стелі,
Виголошує
Подяку всевишньому
За той благословенний день,
Коли перші хвостаті конквістадори
Висадились
У цьому
Пацючому Ханаані!

«Кораблик плив собі та плив
У морі штормовому,
Кораблик плив собі та й плив
Все далі й далі від дому.

Матроси тупали вгорі,
Всі сходинки послизли...
А ми — ми сало й сухарі
Спокійно в затишку гризли.

На шмаття рвало такелаж,
Тріщали в гніздах щогли.
Було і нам не з медом — аж
Всі хутречка одвологли...

Тоді й родилося святе
Пацюче славне гасло те,
Що в нас перейняли
Всі завойовники його:
На Захід,
На Захід,
На Захід, гей-го,
Несіть нас, високі вали!

Гей-го! Це гасло тих, кому
За звичку шал стихій,
Хто на руїнах, у диму
Підносить прапор свій.

Хіба й у них не той, що в нас,
На все чуже неситий лас?
Хіба не так вони, як ми,
У цей Новітній Світ,
В його комори й закроми
Проточували хід?

Хай труять нас, печуть огнем,
Заманюють у пастку —
Однаково: ми заберем
Свою законну частку.

Чи зерно в склепі, чи мука —
Годиться все для пацюка!
Ми всюди, всюди вхожі,
Бо й ми створіння божі!

На нас віддавна злі за те
Вожді людського клану,
Що військо в нас (хоч не святе)
Воює без обману.

Замилить очі — тут вони
Дадуть і дідьку фори.
Для них ми, бачте, гризуни,
Грабіжники комори.

А що в коморі тій? Хіба
Не те, що відібрали
В народу чорного, раба
Їх білі генерали?

На десять заповідей їх
Яка це зла пародія!
Який же це, даруйте, гріх,
Що злодій краде в злодія?

Ха!
Нема гріха,
Де злодій краде в злодія!

Коли до цих зелених нив,
До світлих водотеч
Уперше їхній клан приплив
І взяв усе під меч,
Іще тоді отверз уста
Їх побратим святий:
Введи поганця до хреста,
А потім — хоч і вбий:
Щоб він у пекло не попав,
Ти в рай його відразу справ!

Нам кажуть: хтось... із нас... колись...
У Гарлемі (чи де)
В колисці хлопчика загриз —
І з того часу слава скрізь
Про нас погана йде.
Можливо, й трапилося так,
Що з голоду скривився смак
В якого пацюка,
Та хто ж його осудить, хто?
Адже була дитина то
Не наша, а людська.

А ті, що там ревуть «віват»,
Що вірять в рай і вірять в ад
І в тисячах церков
Засуджують кривавий гріх,—

Адже вони з дітей своїх,
Із людських точать кров.

Їх автоматами січуть,
Напалмом зрадницьки печуть,
Терзають їх тіла —
І це не голод, як у нас,
А щоб ріка дзвінка весь час
У сейфи їм текла.

На десять заповідей їх
Яка це зла пародія!
Який же це, даруйте, гріх,
Що злодій краде в злодія?

Ха!
Нема гріха,
Де злодій краде в злодія!

Таж ми,
Пацюки,—
Просто ангели,
Коли порівняти
З тими,
Що вгорі
Саме підносять келихи
За здоров'я *свого* президента!
Що ж вони славлять
Тостами?
Християнську цивілізацію?
Культуру?
Мистецтво?

Щодо мистецтва, то воно
Нам дороге давно й давно!

Хіба в далекому Гаммельні,
Принаджені дударем,
Не наші прадіди з каменя
В глибокий шурхнули Рейн?

А ті, що там тепер танцюють,
Не дударя, напевне, чують,
А справжню музику, що їх
Із закривавленого аду
Зове в свою високу владу,
До незаплямлених утіх.

Яких мелодій світ їх повен,
Яких небесних чарувань!
Хіба не Моцарт, не Бетховен
Їх надихають: іншим стань!

Забудь, забудь жадобу й злобу,
Знов поверни собі подобу
Свою, людську! І що ж на те?
Чи хоч один піддався чарам?

Овва! Даремно яничарам
Ви ті розкоші даєте!

Тепер ви бачите, пановс,
Оскільки людяніші ми,
Ніж плем'я навісноголовс,
Що прозивається людьми!

Хіба ватазі нашій голій
Не слід було б уже давно
Забрати з рук у них стерно
І видратись на Капітолій,
Віддавши їм цей льох, це дно?»

1969

З поезії народів СРСР

ПЕРЕКЛАДИ

З АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Нізамі
(1141—1203)

НУШІРВАН НА ПОЛЮВАННІ

Полюючи, мисливці Нушірвана
Поволі віддалились від султана.

Один візир зостався біля нього,
Один лише візир — і більш нікого.

Побачив шах село в степу й озерце.
Село пусте, як ворогове серце.

Дві курки там ходило серед шляху,
Так тісно йшли, як стало в серці шаху.

Шах запитав: «Про що вони говорять?
Про що так палко й недоладно спорять?»

На те візир: «О всемогутній шаху!
Скажу про все, хоч, може, й не без страху.

Ті курки дві — то не звичайні птáхи,
Що пробують свій голос, то дві свахи.

Вони про шлюб говорять і про віно,
Що завтра треба дати неодмінно.

Одна мовляє: «Те сільце даєш ти,
Зубожене, спустошене до решти?»

А друга каже: «Ти хіба забула,
Які податки шах бере з аула?

Якби не брав він, я була б заможна,
Тоді б тобі й сто тисяч дати можна!»

Почувши байку про пташину долю,
Шах застогнав і охнув, як від болю.

І, прикусивши палець, мовив тихо:
«Це справді гніт, від нього й курям лихо.

Чи й далі я гнобитиму країну,
Не думавши про смерть і домовину?

Чи й далі я чинитиму сваволю?
Глянь сам, що робиш, глянь на бідних долю!

Чи й далі буду я людей гнітити
І безневинну кров щоденно лити?..»

З ПОЕЗІЇ ГРЕКІВ ПРИАЗОВ'Я

Л. Кир'яков

ДУМА

Вірю я, що цілий світ
Заживе в єднанні й мирі.
О прикмети дружби щирі!
Ви мені — як сонця схід.

Хто гукнув би сонцю: «Стій!»
Ти, загарбнику неситий,
Що так прагнеш погасити
Золоту зорю надій!

Чи й тепер тобі не чуть,
Як ідуть полки могутні,
Як у світлі дні майбутні
Комуністи нас ведуть?

ДРУЖИНІ

Як завітала в Сартану,
Ти мови нашої не знала.
Мене ти щиро покохала,
Ми стріли вдвох тоді весну.

Тепер воді не розвести
Два серця — грека й українки.
Ми в них без тіні, без хмаринки
Кохання мусим пронести.

У тебе серце — мов кришталь,
Що жодна фальш не затемнила,
А для душі твоєї, мила,
Найкращих слів мені не жаль.

Так швидко линуть наші дні!
Вже тридцять років ти зі мною,
А все здається, що й зимою
Ми живемо, як навесні.

Бо сонцем гріє нам серця
Кохання наше невгасиме.
Воно, я вірю, нас вестиме —
Таке ж прекрасне — до кінця.

СПОГАД

Завірюха виє,
Заміта доріжку.
Втомлений у хаті
Сплю на теплім ліжку.

І зненацька бачу
Свою неню добру,
Що мені дбайливо
Поправляє ковдру.

Все пильнує, дбає,
Щоб не прохолов я,
Так вона боїться
За моє здоров'я.

«Я вже виріс, мамо,
В мене сніг в волоссі».

«А для мене,— чую,—
Ти дитина й досі...»

...Ти давно заснула,
Нене моя, нене...
Але руки добрі
Завжди коло мене.

ПАТРІОТ

Примеркнув день, і сонця вид затьмарився кіптюгою.
В цей день багато хто сконав, поліг на полі бою.

Пройшла тут битва, як жнива, і труп лежав на трупі,
І Кустандин упав з коня й поліг з усіма вкупі.

Упав і стогне палікар, поранений, ще й дуже.
Пташки співають, летячи, до всього їм байдуже.

І лиш одна сказала: «Встань! Чому лежиш, вояче?
Всі дома дивляться на шлях, чи Кустандин не скаче!»

«Не встану, ні! Земля мене назавжди полонила!
Але прошу тебе, спустись, розкинь маленькі крила!

На них я хочу кілька слів — хоч кров'ю — написати,
Хай прочитає дома їх моя сердешна мати!

Та не обмовся їй, гляди, що я без ніг зостався!
Скажи, що син її в похід із друзями подався,

Що б'є безстрашно ворогів, що ніколи писати,
Що, тільки визволивши край, він вернеться до хати».

Сказав і змовк, знепритомнів, безживні руки склавши,
Навік заснув, як немовля, до матері припавши.

ТРИДЕННИЙ ЖЕНИХ

Як копав старий криницю під горою кам'яною,
Все журився, й гірко плакав, і балакав сам з собою.

Хто зна, що його гнітило, що слізьми його вмивало
В літній день, коли навколо все квітчалось і співало.

Та було йому, одначе, за журбою не до того,
Все на шлях дивився — й знову бравсь до заступа важкого.

Молодець тим шляхом їхав, біля нього зупинився.
І старий його побачив, і здригнув, і розхилився.

«Що копаєш? — той питає.— І чому так гірко плачеш?»
«Плачу тим, що сльози ллються, а копаю те, що бачиш.

Мав я сина-палікара, заручився він — і три дні
Тільки й вижив коло мене, як заграли труби мідні.

У похід подався на місяць, а вже десять літ минає,
Як ждемо його, як серце в нас болить і пониває».

Ці слова почувши, вершник зсів з коня й до діда кинувсь.
«Придивись до мене, батьку, я твій син, я Кустандинус!»

Враз ожив старий, радіє, обійнять його спішиться...
«Де ж матуся? — син питає.— Де, скажи, моя Калиця?»

«Мати тужить у домівці, а Калицю вкрали люди!»
«Хто ж украв її, нещасну? Де й коли весілля буде?»

«Як прудкий у тебе коник, завчасу туди доскачеш!
Тут вона, в селі сусіднім, сам тих злодіїв побачиш!»

Син торкнувся до стремена, вже й в сіделечку легкому.
Крикнув батько: «Не барися ж! Ми ждемо тебе додому!»

Ще гукнув: «Щасливо!» Скоро син сховався за горою.
Тільки пил устав та вітер засвистів услід герою.

Кустандин скакав недовго... Ось той двір і та світлиця.
Пирхнув коник — і почула тее пирхання Калиця.

І сказала молодому: «Це — мій гака, я впізнала!»
І з-за столу вийшла, й радість їй у серденьку заграла.

І з надією Калиця до коханця поспішила.
«Десять літ тебе я ждала, одного тебе любила!

Тож рятуй мене, коханий!» Кустандин схилився нижче,
Підхопив її, як пташку, посадив до себе ближче.

Кінь рвонув і геть поніс їх, тільки шабля збоку блисла,
І над слідом їх гарячим сива курява повисла.

ЛИЖІ

1

В сорок першому... У грудні...
Снігу — хоч пливи...
Ми по всіх шляхах фашистів
Гнали від Москви.

Ми ввійшли в одну слобідку.
Ні душі ніде.
Тільки комини чорніють
Та пурга гуде.

І в пустелі тій холодній
Раптом бачу я:
Крекчучи, несе назустріч
Пару лиж хлоп'я.

Та й звертається: «Візьміть їх
Із собою, дядь!

Легше буде вам на лижах
Фріців доганять!

А коли,— розмислив хлопець,—
Вернетесь назад,
Ви мені занесете їх,
От і буде лад!»

«Добре!» — мовив я — і лижі
Прив'язав до ніг,
І замерзлі рученята
Стиснув у своїх.

І вперед пішов я шляхом,
А коли спинявсь,
Бачив хлопця та бабусю,
Що хрестила нас.

В сорок другому весною,
Ледве сніг зійшов,
Був у діда я, що звався
Федір Бочаров.

На прощання попросив я,
Щоб сховав дідусь
Пару лиж моїх, аж поки
Я з війни вернусь.

2

Вернулися ми переможно додому
І зразу ж до діла взялись.
І часто мене турбувало те слово,
Що хлопцеві дав я колись.

І от опинився я в селах знайомих,
І хату знайому знайшов...

Постукав і жду... Та чомусь не виходить
До мене старий Бочаров.

Стріває мене молодиця на хвіртці,
Дочка Бочарова. Її
Питаю про діда. «Немає вже діда!»
І в серце шпигнуло мені.

«Чи цілі ті лижі, що тут я покинув,
Проходячи в роки війни?»
«Ті лижі цілісінькі,— чую від неї,—
Лежать на горищі вони.

Про них, і вмираючи, думав мій батько
І так наказав берегти,
Щоб міг їх одержати воїн знайомий,
Коли закінчаться фронти».

З подякою взяв я у руки тремтячі
Ті лижі у неї, а там
І хлопця знайшов... «Чи пригадуєш лижі,
Що ти їх бійцеві віддав?»

Відразу ті лижі пізнав він — і люди
В селі дивувались, коли
Побачили двох, що стояли в обнімку
І вдержати сліз не могли.

3

Ідучи з села, частенько
Я спостерігав,
Як з онуками укупі
Друг мені махав.

А. Шапурма

БЕЗЩАСНА НЕВІСТКА

На сина старшого свого наполягала мати:
«Як женишся, візьми таку, що вміє працювати,

Що гарне віно привезе — та ще й дарів немало,
Щоб у дворі і в хаті в нас іще красніше стало».

Але не те надумав син: припало до вподоби
Йому убогеє дівча без віна, без худоби.

Зате до праці похватне, проворне, роботяще,
А вродою на все село, на цілий світ найкраще.

Як усміхнеться, все навкруг одразу променіє,
А хто в лице їй позирне, тому в очах темніє.

Але свекруха їй услід сичить, як відьма клята:
Що де не станеться, за все невістка винувата.

Не мириться стара, ніяк погодитись не може,
Що у її багацький дім таке харпацтво вхоже.

Минуло скількись там часу, вже осінь наближає.
В далекий степ свого синка багачка виряджає.

Наклала всякої їди: горіхів, меду, сала.
І птичого, якби могла, то б молока дістала!

Він буде з наймитом, не сам, чорноземлю орати,
Не менше тижня у степу днювати й ночувати.

А дома знову що не день, то сварка безнастанна.
Від того галасу злягла невістка безталанна.

Свекруха зозла їй в обід солоного підносить.
А та лежить, уся горить і тільки пити просить.

Лежить у ліжку, не встає, все тіло їй гаряче,
Від спраги стогне день і ніч, зове її та плаче:

«Ой мамо, мамочко моя, кохана, добра нене,
Ой дай напитись, бо пече всередині у мене!»

«Така свекрусі шана, га? Чи я тобі служниця?
Як хочеш пити, попроси, хай принесе зовиця!»

«Сестричко мила, дорога! Якщо мене ти любиш,
То, певно, пити подаси, життя мого не згубиш!»

«Я й подала б, але боюсь, щоб мати не дізнала!
Ти б краще діверка свого малого погукала!»

«Ой братику мій дорогий, якщо мене ти любиш,
То, певно, пити подаси, життя мого не згубиш!»

А дівер — босеє хлоп'я — несе до брата звістку,
Що от така біда прийшла на тіточку-невістку.

На коника спадає брат і, як метелик, лине,
І лине, й скаче по степу в село, де мила гине.

Вбігає в хату, нахилився до бідної калиці.
«Чого ти хочеш?» І вона йому хрипить: «Водиці!»

Сердешна й гласу не зведе, шепоче тихше й тихше.
Уже й не дивиться, мовчить і тільки важко дише.

Побіг у сіни, аж стоїть угору дном макітра.
Він до колодязя, аж там хтось поховав і відра.

Вернувсь у хату, подивився — і серце обімліло!
Не стало милої, лежить саме безживне тіло.

Із болем виточився надвір і там на матір глянув.
Стояв, ковтаючи свій плач, душею й серцем в'янув.

А мати з радощів у дім побігла скільки духу —
І дім здвигнувсь, і похилився, і привалив свекруху.

З ГРУЗИНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

О. Абашелі

(1884—1954)

МІЙ ДІД

В небо він вірив, у богове око недремне,
Землю всеплідну і зміни небесні любив.
Мудрий він був, як дубове коріння підземне,
Але душею твердіший від рідних дубів.

Сина зв'ялила хвороба, улюблену парість,
Смерті непрохана тінь затемнила вікно.
Брови насупивши, він загримів: «Я постарівсь,
Черга — моя! Так у світі ведеться давно!»

Потім роззувся й, вірьовкою стан свій обвивши,
Божій іконі насмілився в обличчя гукнуть:
«Я вже старий, я на попіл згорів, о всевишній!
Синові хочеться жить, я ж готовий у путь!»

І на коліна спустився, палаючу свічку
Стиснув між пальцями, гордих не стримавши сліз.
Ангелу вогнища пообіцяв він ягничку,
Богові в жертву освячений хлібець приніс.

Тільки не зміг прихилити молитвою бога,
Щедрим дарунком його підкупити не зміг.
Сталося те, що навік здивувало старого:
Батько сконав мій, а дід пережив, як на сміх.

Стежку до церкви забув він з тієї години,
Небо невірне прокляв, не молився на зорі,
Кривди всевишньому він не простив до кончини
І від причастя відмовився на смертнім одрі.

Ця боротьба не була для старого легкою:
Знав-бо — на муки страшні прирікає себе.
Як не вражатись величним геройством двобою
Ратая вбогого з богом землі і небес!

Часто я думаю: що мені з вірша такого,
Як не зуміє він в серці роздмухати знов
Пал той, що діда мого підіймав проти бога
Й дав йому силу Христову відринути кров!

М. Тихонов

(1896—1979)

НА КОРДОНІ

Викочує на берег
Колоду вал морський,
Обшарпані аскери
Беруться за гаки,
Вчепилися — ану-бо!
Щасливий чути сміх.
І офіцер з халупи
Милується на них.

Пантофлі начепивши,
Поважних літ скелет
До бога лізе ближче
На ветхий мінарет.
Він тільки позавчора
Приїхав з-за горба
З того села у горах,
Що зветься Анкара.

Картина ідилічна!
Та руки кістяка
Бінокль наводять звично
Останнього зразка.
Туди, сюди направить
Поверх кущів густих,
Він бачить лиця навіть
Радянських вартових.

І, щоб напевне знати,
Що там немає військ,
Усі колгоспні хати
Він пильно обдививсь.
Чалму поправив білу
І заклик свій почав:
У Лоуренса Біллі
Ухватку перейняв.

А потім сяде янкі
Край моря на піску,
аскерам в філіжанки
Націдить коньяку.
І п'яний, щедрий з біса
Відразу, на скаку
Їм віддає Тбілісі,
Їм віддає Баку.

І слухають химерні
Чаклунські речі ті
Обшарпані аскери,
Від голоду худі.
І потім цілим взводом
Несуть його в село,
Неначе ту колоду,
Що море принесло.

П. Васильєв

(1910—1937)

ВЕРБЛЮД

Захлипуючи піну слюдяну,
Він слухає, буремний, кочовничий,
Осатанілий хуги свист — і звичний
Сквар туркестанський, клонячи до сну,
В його важкому погляді не вичах.

Приречений безмежжям солонців
Таскать жінок серед своїх горбів,
Вдихати вогнищ полиневий запах,
Стелити слід примхливий на піску
Й носити брязкалець пусту тоску
На обережних, пелехатих лапах.

Але пригляньсь: в очах його туман —
Задума й велич довгої дороги...
Чого він жде від обширів розлогих,
Постарілий, похмурий богдихан?

Про що гадає він, надбрів'я стягши туго?
Яких він Мекк, старий, толочив пил?
Цвіте бур'ян. І все ширяють круга
Чотири яструби над плитами могил.

На лицях мідь карбованого жару,
Пустельним килимом розіслана трава,
І сонцем спалена нескорена Хіва,
І шелестять у Бухарі базари.

Хапка рука, сувора мудрість мулл,—
І от прорізав міста млистий мул

Ущерблений півмісяць мінаретів
Крізь решето вогнів і тіней сплетів.

Немеркнуча, пробита вітром синь
Глухих озер. І пряний холод динь,
І щит владик, і грім ударів мірних
Гаремним танцям, смерті, пісні в такт,
І на жердинах високо в містах
Стирчать одтяті голови невірних.

Проказа на запалених лобах,
І йшла кіннота,
В пішій пробивалася колоні,—
Відстебнуті, стьобали по горбах
На всім скаку важкі стрічки патронні.

Безсонна хтивість деспотів Хіви,
Прошелестять у Бухарі базари...
Та на бугристій кучмі голови
Лежать важкі долоні комісара.

Наказ. Похід. І стуком кулемет
На бездоріжжі розвідок кошмарнім
Серед барвистих войовничих марень
Клинка басмацького шукає злет.

Намети. Місяць. Постріли. І знову
Лиш вартових уставну чуть відмову.
Йшли, падали і знов рівняли крок,
В чохли сховавши прапори, безсонні
Несли штики в строю червоних рот
З червонозорим співом батальйонів.

...Стоїть, важкий свій погляд обернув
І дивиться на світ, врочистий, строгий,
Розплутуючи давні ті дороги,
Що сам колись у вузол затягнув.

З таджицької народної поезії

РОЗЛУКА

Ой які далекі далі!
Глянеш тільки — й засмутишся.
Річці, що з очей стікає,
Не скомандуєш: притишся.
Що ж нам діяти? Це долі
Так завгодно, що тебе я
Чую тільки, як напишеш,
Бачу тільки, як приснишся.

ТУГА

Коса в тебе в'ється, як чорна змія.
Під серцем звивається туга моя.
Два рази на решеті світ проточи —
Такого сумного не знайдеш, як я.

НІЧ

Вже минула половина ночі,
а тебе немає.
Може, вовк напав чи барс наскочив,
що тебе немає?
Ой не вовк напав, не барс наскочив:
Мабуть, в інші дивишся ти очі,
що тебе немає.

ТУГА ЗА БАТЬКІВЩИНОЮ

Я твій пісок, о рідний краю,
З найкращим цукром не зрівняю!
Я стільки горя в серці маю,
Що плачу на твоїм порозі.

Як той Меджнун, я зажурився,
Між двох потоків опинився.
Скажи, де я з дороги збився?
Я плачу на твоїм порозі.

Весніє, час орати в полі.
З господньої святої волі
Я не діждав для себе волі —
І плачу на твоїм порозі.

Чужинець, я попав за грати,
Ні з ким не смію розмовляти,
Працюю в сильного без плати —
І плачу на твоїм порозі.

ПРОЛІСКА

Весна весела настає,
Роботу ратаю дає,
Вінок закоханому в'є,
Весна квітуча настає.

Ой здрастуй, здрастуй, веснонько!
Ой проліско, ой первістко!

Це ж новоріччя, і тюльпан
До сонця усміхається,
До чангу й бубна соловей
У лузі прислухається.

Усі птахи — у небесах,
Літають де захочуть,
І серце-птах у мене теж
На волю вириває́ться.

Ой здрастуй, здрастуй, веснонько!
Ой проліско, ой первістко!

Прибавляється водички.
На моїм вікні — дві птички.
Першу в клітку зачиню,
Другій двері відчиню,
Одвернуся від вогню,
На поличку гляну.

Шила дівчина рушник,
А сивий дід — черевик.
Голка уломилася,
Скіпка пригодилася.

Ой проліско, ой первістко!

Пролісочка підросла
Та й до мене підійшла.

Ой проліско, ой первістко!

Попід двері нишком зазирнула:
Там бабуся миску нагорнула.

Я не старець, я не гнуся,
Я з пшона твого сміюся!
Ти насип у миску злота,
Я з дочкою поберуся!

Ой проліско, ой первістко.

Саїдо *

* *
*

Пішли достойники, запав за ними й слух!
Де співи чулися, тепер дзижчання мух.

Садочок мрій моїх замкнула варта строга.
Як досягти гілля, де й хід давно заглух?

Серця самітників не знають упокою,
І в райських кущах їм щодня немало скрух.

Забув про свята я, відстав від новоріччя.
Лише надіями тримається мій дух.

Всі двері замкнено в достойників високих...
Що ж плакать, Саїдо, як ні душі навкруг!

БЕЗДОМНИЙ

Бурлака я, лише в коліна
Я можу голову сховати,
А замість підстилки у мене
Є тільки слід чужої мати.
Для мене небо завжди чорне,
Як дно посудини з сурмою,
Але я можу тільки пилом
Ослаблі очі лікувати.

---

* Саїдо Насафі — видатний таджицький поет XVII ст., жив у Бухарі, працював ткачем.

Щодня верчуся й не присяду
Заради зернятка малого.
На голові чалма — як жорно,
Що й голови вже не підняти.
Мені в обід дарує небо
Все тільки голі костомахи,
А тінь у спеку тільки птиця,
Швидка Хумо дає без плати.
Став немічним я, безпорадним,
Знесилився без допомоги;
Кийок завтовшки з волосину
Мені поміг би знову встати.
Я вже не можу залучити
В мої тенета сарну-мрію,
Бо ні руками, ні арканом
Її не годен я дістати.
Коли дихне весняний легіт,
Стає із пуп'янка троянда,
А в мене легіт пахне снігом
І пробиває наскрізь лати.
Нагадує моя ночівля
Раптову бульбу на калюжі,
Бо повно вітру та вологи
По всіх кутках моєї хати.
З дороги, де полову носять,
Мені ні зернятка не впало,
Судилось у млині чужому
Мені самому зерном стати.
Оберігають сад веселий
Тернові колючки на стінах;
І я, як вія біля ока,
Весь вік засуджений стояти.
Моє перо таке ж могутнє,
Як патериця у Мойсея,—
Воно драконом лютим стане
В моїй руці у день відплати.

У Бухарі щоденну спрагу
Воно гамує тільки кров'ю.
Ти Кербелою стало, місто,
І ждеш тепер нової страти.
О Саїдо, забудь назавжди
Свої слова про ненаситних,
Бо й ті, з ким дружбу ти зав'яжеш,
Тебе не схочуть упізнати!

ПОЕМА ПРО ЗВІРІВ

Тепер про звірів я розпочинаю мову,
Щоб вас потішити й прогнать нудьгу зимову.

Я вийшов якось-то із хати навесні,
На поле глянути схотілося мені.

Дивлюсь — над ніркою сидить маленька мишка
І так балакає сама до себе знишка:

Миша

Багато ласощів зібрала я в норі.
Тут просо й джугара, горох і сухарі,

Все, що в крамниці є, і сушене, й печене.
Спасибі крамарю, що так подбав про мене!

Рік Миші — добрий рік: хто народився в нім,
Уславиться, як я, й заволодіє всім.

Коли візьмуся я кришить зубами глину,
І камінь проситься: помилуй, бо загину!

Не з простих я мишей, а з ханської сім'ї.
Дивуйся, всесвіте, на доблесті мої!

З'являється к і т.

Та поки предками хвалилась недотепа,
На неї хижий кіт упав, мов камінь з неба.

Лежить, оглушена, біля хижацьких лап.
«Це ти тут хвалишся, що всіх перемогла б?

Забула, хто ти є? Хоч би мене встидалась!
Від предків-хвастиків ти хвастощів набралась.

А хто ж були вони? Нікчемні кажани!
Така вже стать у вас, куди не поверни.

Ти в хатах нишпориш та риєш нори-ями,
Кутки засмічуєш бридкими мишаками,

Де є хоч зернятко, береш його на зуб,
Ходи проточуєш до борошна та круп.

А глянь сюди лишень, похлібця крамарева,
Чи не нагадує тобі мій образ лева?

Хай пташка спробує пролине поблизу:
Махну я лапою — і вже вона внизу.

А в хазяїв своїх я у такій пошані,
Що завжди за столом сиджу при частуванні».

З'являється с о б а к а.

Коли до сірого це хвастання дійшло,
Той гавкнув на весь двір: «Ей, бабське помело!

Ти всюди вієшся, як дим, перед очима,
За двері вигнаний, пролазиш під дверима.

Коли ти черева чим ласим не наб'єш,
На стрісі кавкаєш, нам спати не даєш.

Адже звичайності вам ні в кого навчитись,
Бо ваші й матінки завикли волочитись.

Коли горілого мені хто хлібця дасть,
Ти з пащі вихопиш та й на драбину — шасть!

І споживаєш сам мою убогу плату
За те, що цілу ніч вартую двір і хату.

Там, де я гавкаю, не треба до дверей
На варту ставити озброєних людей.

І що ж дає мені висока ця посада?
Частенько й кісточці душа буває рада».

З'являється в і в ц я.

Почувши слово те, здригнулася вівця,
Бо пройняло воно їй душу до живця.

Траву, що в рот була зажмакала, пустила,
До пса підсунулась — і мов рядном накрила:

«Паскудний здирщику, бреши — та й міру знай,
І на кістки мої не дуже уповай!

В різниці кров лизать — оце ти тільки й знаєш!
Чи не від гицеля тут захистку шукаєш?

Нищоти сірої мучителю гризький!
Щоб обнести рукав, ти лізеш і під кий.

Всю ніч ти гавкаєш біля свого порога,
І в сні пече тебе за панський дім тривога.

Мене ж — удосвіта — вигонять із хліва
Туди, де росяна хвилюється трава.

Як візьме ніж різник і пустить кров із мене,
Все стане в рундуку багряне, аж вогненне.

Парують нутрощі сріблясті в казані —
І хто за добрий лій не дякує мені?»

З'являється вовк.

Коли долинула в пустелю суперечка
І вовк почув слова, що мовила овечка,

Він так їй одказав: «Чим хвалишся, дурне?
Який у м'ясі смак, ти запитай мене.

Коли на вигоні відстанеш від отари,
Чи не мені пастух тоді жадає кари?

Я теж люблю лойок. Мовчи й не задавайсь:
Не мавши пазурів, на честь не сподівайсь.

Діла ясні мої, як на бенкеті свічка,
З людьми балакати — не хижакова звичка.

Не знаю вже чому, але в країні цій
Радіють, як у сні побачать образ мій.

Бика, що землю цю підтримує зісподу,
Я б миттю розірвав, якби дали нагоду».

З'являється бик.

Коли слова його дійшли до вух бика,
Той люто заревів: «Нецното! Чи така

У тебе річ була, як ми зійшлись у пущі?
Удруге перевір, коли забув, хто дужчий!

Хоч вовк ти, а в ділах — із слабаків слабак.
Ще, видно, мало чув ти гавкання собак.

Хитрун, до чабанів то сяк, то так підходиш
І мир украдений на розмир переводиш.

А я очей своїх не зводжу від землі
І шкоди не роблю ні в полі, ні в селі.

Ми — працьовитий рід, у ярмах вік вікуєм
І молоком своїм людських дітей годуєм.

Ми здавна рід ведем, ровесник наш — Адам,
І земледержець-бик найближчий родич нам».

З'являється в е р б л ю д.

«Телятко ти! — озвавсь верблюд на річ бикову.—
Вікуєш, голову встромивши у полову.

І предки всі твої були такі ж, як сам.
Ти очі зважився замилювати нам?

На клуби глянь свої, на довжелезну смугу:
Хіба забув про бич, про пастухову пугу?

Тебе налигує за роги та за лоб
І до ріллі веде, мов шибеника, хлоп.

А я колючку їм, несу, що накладають,
І вожаї мені в путі не набридають.

Стаю навколішки, все знову до кінця,
Волосяницею подібний до ченця».

З'являється черепаха.

Коли долинула до черепахи річ,
Прикабутала й та з своїх вогких поріч.

Окута каменем, у панцирі твердому,
Поклавши загодя не вважити нікому,

Підлізла нищечком і полум'ям із уст
Громаду опекла. «Ти, бісів легковузд!

Чи не приснилася тобі, бува, макуха
І як в олійниці з биком ти ходиш круга?

Таке наскребище, горбату гидь таку,
Їй-право, бачу я уперше на віку.

Харчиш під ношею, ідеш, як п'яний в танці,
Старою бабою встаєш на ноги вранці.

Ех, дати б каменем тобі у зуби так,
Щоб ти запам'ятав, який у ньому смак!

Що звуть верблюдами всіх боязких, ти знаєш.
Бо сам погонича із ока не спускаєш.

Що бідно я живу, про це відомо всім,
Так само, як про те, що я земельку їм.

Я перевершую під панциром смиренним
Усіх подвижників постом сорокаденним.

Під сонцем-прапором у спеку будь-яку
Моєму тілові не треба холодку».

З'являється їжак.

Від мови гордої всі жала їжакові
Повстали, ворога подряпати готові.

Підліз тихесенько до гурту, мов черв'як,
Підсів близесенько і обізвався так:

«Звідкіль набралася зухвалості й гордині?
Ти схожа на читця з ослінчиком на спині.

Хитруха! Тим-то ти й зарічана така,
Що встряла в бесіду з-під віка сундука.

Своєю міскою ти й селюка не знадиш,
Ні злидням, ні майстрам нічим ти не зарадиш.

А як ти вдягнута! Що в тебе за халат!
Брудний, пожмаканий од голови до п'ят.

Ти й виглядом своїм усіх роздратувала.
Іди ж мерщій туди, звідкіль примандрувала!

Щодня вдягаючи колючий свій убір,
Своєю вродою я тішу людям зір.

Усе я шию сам, до всього я дотепа,
І чим я не хаджі, коли вберусь як треба?

І в ночі місячні на власних колючках
Хроплю я солодко, немов на подушках».

Приходить л и с.

Цю самохвальну річ у скотищі почуто.
Вилазить лис, хвостом б'ючи у боки люто,

Гукаючи: «А що, не пізнаєш мене?
Набридло слухати патякання дурне!

Надувся, наче дід, що в торг несе тернину.
Враз димом схопишся, як іскорку підкину!

Ночами шастаєш, вовтузишся до дня,
Лякаючи моє найменше лисеня.

Я носа втну тобі, страховиську бридкому,
Щоб більш дурницями не докучав нікому.

Я вже не перший рік живу в цьому краю,
Але свій захисток я від усіх таю.

Коли мій кожушок виблискує на сонці,
І молоде й старе за мною йде в погонці.

І що зима мені! Як холод настає,
Кохана горнеться у хутречко моє.

Я скрізь викручуюсь. Ні ловчий, ні собаки
Мені, кмітливому, забить не можуть баки».

З'являється заєць.

За день набігавшись, був заєць задрімав,
Та враз прокинувся — і так на те сказав:

«Якби хоч крихітка була у тебе тями.
Ти б у своїй норі сидів ночами й днями.

Так ні ж: опівночі ти крадешся до хат,
Очима світячи, вистежуєш курчат.

В селі живцем тебе облуплюють, прояву,
А тушку кидають собакам у канаву.

А я — не кожному даюся бідняку,
За мене б, може, й пан дав ціну будь-яку,

Бо заячий лойок — від ревматизму ліки:
Як добре витрешся, минеться біль навіки.

А як приручить хто і візьме зайця в дім,
Він і людське житло вважатиме своїм».

З'являється мавпа.

Почувши річ того, хто полюбляє скоки,
«Стій! — мавпа крикнула, аж заходили боки

Від нестяму.— Хвастун! Він людям, бачте, друг!
Та щось ніхто твоїх не відзначав заслуг.

Як миша без хвоста, в очах мені маячиш,
Як цапеня дурне, ти де попало скачеш.

Коли б сідло тобі, я б їздити могла,
Бо проти мене ти не кращий за осла.

Підводь же голову, прочумайся, прочнися,
На руки глянь мої, на ноги подивися!

Немало спільного у мене є з людьми,
Бо з кодла їхнього свій рід ведем і ми.

У горах Індії ми мешкаємо здавна.
Сама ж із франків я і як штукарка славна.

Люблю найбільше я рослинність лісову —
І там, як садівник, у затінку живу.

Збираю овочі, з гілля густого звислі,
І розкладаю в ряд — гіркі, солодкі, кислі».

З'являється газель.

І азель прийшла — і так їй каже віч у віч:
«Щоб у людини хвіст — це справді дивна річ!

Навіщо хвалишся, що до людей подібна?
Без мозку кісточка нікому не потрібна.

Що з того, що колись ти між людей жила?
Ти ж до циган тоді в попихачки пішла.

Такі ти коники на людях виробляла,
Що юрма хлопчаків у захваті плескала.

То дудник, то жебрак, то ти пастух сільський,
То йдеш, як осавул, спираючись на кий.

Хоч людським образ мій назвати неможливо,
Зате краса моя — для всього світу диво.

Очима сяяти я вмію, як Лейлі,
Моїх Меджнунів теж виснажують жалі.

Коли в бігу мигтять мої швидкі копитця,
Спіймає облизня й небесна блискавиця».

З'являється тигр.

Тут де не взявся тигр. Із комишів густих
Зненацька вискочив і вродницю настиг.

«Ага, злякалася зубів моїх? Зі мною
Не дуже вихваляйсь дівочою красою!

Є лас у багатьох на тельбухи твої.
Хай ними ласують лише в моїй сім'ї.

Як часом тінь орла тебе торкне, невдаху,
Ти, як мале курча, вся трусишся від жаху.

Признатися, кортить мені сьогодні знов —
Аж слина котиться — твоя гаряча кров,

Коли, розгнівавшись, хвостом об землю вдарю,
Я прахом і піском небесний вид захмарю.

Шмагну я лапою — й синіє висота,
І Білий Шлях у ній — це слід мого хвоста».

З'являється с л о н.

До нього слон ступив, розгойданий злобою;
Зубами клацнули, мов сходячись до бою.

Прищулив вуха слон, хвіст напрутив, мов кий.
Трах в землю хоботом! «Послухай, ти, рябий!

Чи лапа з кігтями нозі слоновій рівня?
Чи може курки дзьоб ушкодить гребінь півня?

Не заривайся ж, ей! Багато шкур твоїх
Слугує дервішам за підстилку до ніг.

Чи ще не пробував слонової потуги?
Такі, як ти, мені годяться тільки в слуги.

В бою під прапором я сам веду перед.
Зарука перемог — високий мій хребет.

Про мене сказано: ходячий трон султана.
Для пишних свят мені така статура дана.

Я в самоцвітах весь, як у ясній броні,
А бивні золотом оздоблено мені.

Хай покладуть мені хоч гору Каф на спину,
Я понесу її так легко, як стеблину.

Мов келеп, хобот мій вороже військо б'є,
Списами шерсть моя на ворога встає.

Я старший від усіх, я вже тисячорічний,
І, коли хочете, кажіть про мене: вічний.

Ніхто й до голови моєї не сягне.
Я справжній велетень, так і зовіть мене».

З'являється носоріг.

Це вчувши, носоріг підсунувсь до слона,
Звів брови, зморщився, і рогом стусана

Йому під ребра дав, і рикнув нетерпляче:
«Уїлося мені це хвастання слоняче!

Підсліпий легкобит, що знай жере за трьох!
Хіба не чув, який на вас буває дох?

Хвалився хоботом, що от — прикраса ловка:
До носа довгого причеплена вірьовка.

Ти нею, мов пером, щось пишеш по землі,
Вчиш грамоти раба, що в тебе на сідлі.

Твій хобот бачиться й на дворищі сільському,
Коли через дувал сягаєш по солому.

Та як від хобота хвоста я відрізню?
Скажи, яким кінцем їси свою пашню?

Пора, пора мені, потворо товстонога,
Твоєю юшкою почервонити рога!

Я проти ворога заслоною встаю,
Я воїнам своїм одваги піддаю.

Старим і молодим я друг на полі бою,
І не боюся стріл, що мчать над головою.

Буває, що мій ріг і келихом стає,
І цілий караван із нього часом п'є.

І дивну люд йому приписує властивість:
В китайських воїнів вселяти полохливість».

З'являється л е в.

Прибігши з засідки, йому відмовив лев:
«Ще в тебе цілий ріг? Ей, припини свій рев!

До всіх чіпляєшся, віддав би всіх на витлум,
Бо ти в пустелі зріс таким великим бидлом.

Звідкіль, опудало, у тебе чвань така?
Не геть-то більший ти від простого бика.

Твоєму голосу й сім'я твоя не рада,
Твоїх речей пустих не слухає громада...

Чужою здобиччю ніколи я не жив
І падлом щелепів ні разу не сквернив.

У хащі, де тулюсь і де живу завсіди,
Не знають голоду мої брати й сусіди.

Від погляду мого проймає звіра страх,
Для мене й велетні не кращі за комах».

З'являється м у р а ш к а.

Шукаючи зерна, повз них мурашка саме
Повзла та й мовила: «Сьогоднішній Рустаме!

Ти, може, дещо чув про злагоду, що всіх
Комах об'єднує? Тож не бери на сміх,

Що ми дрібні! Ніщо нам ваші зуби й шкури,
Бо й діти в нас усі левиної натури.

Вони й кудлатому, як схочуть, носа втруть!
Привільніше, ніж ви, мої брати живуть.

Це ж пращурка моя, дбайливиця безсонна,
Стегенцем сарани гостила Соломона —

І скромним подвигом уславилася так,
Як не уславлювавсь озброєний вояк.

* * *

І всім ніяково від слів її зробилось,
І товариство все їй низько поклонилось.

Перепросилися, і грізний лев затих,
І звада відійшла, і мир прийшов до них.

* * *

Цей список, Саїдо, за два-три дні скінчив ти,
Коли під владою Абдулазіза жив ти.

А рік був тисяча дев'ятдесят один
Утечі славної, священних роковин.

О ви, читці мої, малі й великі люди!
Як прочитаєте цю повість без огуди,

То, поки житиму, спогадуйте мене,
А вмру — хоч поминком порадуйте мене.

Ділшод Барно *

* *
*

Що я в цьому гіркому світі бачу?
Самі нещастя розмаїті бачу.

На всіх обличчях під серпанком очі
Щодня сльозами вщерть налиті бачу.

Під шаблею тирана Умархана
Я всіх красунь серця розбиті бачу.

* *
*

Чому народ наш так живе убого?
Чом ні їства, ні захисту ні в кого?

Що хлоп для всіх і сіє, і молотить,
А не буває й зернятка у нього.

Весь Істравшан у нас — як сад розкішний,
Але не родить нам той сад нічого.

Узвишшя Тал і Муг — окраса міста.
Але кому, кому ж утіха з того?

Жінки, дівчата день і ніч нудьгують,
По закутках, де темно та волого.

Співала б я, Ділшод, та де в неволі
Візьму я слова й голосу дзвінкого?

---

* Ділшод Барно (1800—1907) — таджицька поетеса. Про неї мало що було відомо аж до 1966 року, коли в Ура-Тюбе знайшли рукопис із її віршами та спогадами.

О ВЧЕНІ ШАНОВНІ

О вчені шановні! Де ж слово те —
господнє святе? Що сталось?
Чому про різнії викрути
ви річ ведете? Що сталось?
Зодягнені, розбещені юрмища
в азартні вкидаються ігри.
А як же торба та палиця?
Чи це вам пусте? Що сталось?
П'єте, гуляєте в затишку,
а молитесь тільки на людях.
Чом рук до неба не тягнете?
І сліз не ллєте? Що сталось?
Судом як хочете крутите,
хоч стільки раз присягали,
Що радо за правду-матінку
й життя віддасте,— що сталось?
Щоденно людей навчаєте,
як жити по-божому, чесно,
Самі ж давненько вже й думати
забули про те — що сталось?
У пошуках правди тисяча
у нас питань назбиралось.
Озвіться ж! Ми ждем на відповідь,
а ви мовчите — що сталось?

ПОМСТА

Поете! хай живить твоє натхнення помста!
Хай змиє гноблення ріка на ймення Помста!

Хіба подобає тирана прославлять?
Йому подобає удар кетменя — помста!

Як хочеш бути в нас ученим солов'єм,
Хай буде птахові найперше вчення — помста.

Коли між квітами гримить співець весни,
В тім співі чується одне знамення — помста.

Щодня нам речники говорять про любов,
А в серці всесвіту — не всепрощення, помста.

Що б не покинув нам у спадщину мудрець,
. . . . . .*

О НЕБО

О небо, доки на світі така неправда триватиме?
І доки нам вітру свіжого оцей Коканд не пускатиме?

І доки пилом та чадом від нас у всесвіт нестиме?
Коли наш край нещасливий схід сонця в себе вітатиме?

Коли ж то жінка зажурена людським ім'ям назоветься?
І вийде з двору, й неволі ніколи більше не знатиме?

Вона ж і квола, й безправна, та ж образ людський у неї!
Коли ж і вона живою своїх жадань досягатиме?

Навколо мене — дівчата, вони зійшлись по науку.
Коли ж наука нарешті плоди їм добрі даватиме?

О небо дай добру звістку

---

* Відсутні в пошкодженому рукописі віршовані рядки позначено крапками в таджицькому виданні творів Ділшод Барно (вид-во «Ирфон», 1970, Душанбе).

Карім Девона *

ДО НЕБА

Чому, о небо, стільки зла
ти у собі таїш-ховаєш?
Чому нам сотнями тернин
щоденно груди розриваєш?

Від тебе гніт, від тебе глум,
від тебе горе й люті муки!
На всякі підступи ідеш,
аби скувать нам ноги й руки!

МОЯ ДОЛЯ

Судилося щастя зазнати —
Просить біля кожної хати!
Сто скарг у пазусі в мене —
Й не знаю, кому їх подати.

Дав бог мені долю хорошу —
Тинятись у дощ і в порошу
Та ще й (помилково, напевне)
Старого осла-міхоношу.

Безумним Карімом я звуся,
З нуждою щоденно дружуся

---

* Карім Девона (Карім Безумний, 1878—1918) — напівлегендарний таджицький поет, селянин-горець. Його пісні, вірші, що збереглися в пам'яті земляків, опубліковані в 50-х рр., стали відомі далеко за межами його батьківщини.

І, наче сова перелітна,
В ровах та проваллях тулюся.

В кущах-колючках самотію,
Як птах, і зернині радію,
І скільки не плачу, нічого
Я горю своєму не вдію.

Є В МЕНЕ ЯЗИК

Є в мене язик, але мови немає!
Є горе — й ніхто про те горе не знає!

О друзі, є в мене здоров'я і ноги,
Але підвестися немає спромоги.

Крім пісні, що склав я у журну годину,
Ніякого сліду я в горах не кину.

Бродяга й бурлака, живу я убого,
Але не боюся нікого й нічого.

Два ока, два вуха та руки в додаток —
Це все, що я маю, це весь мій достаток.

Я радо й куцину рядняну вдягаю,
Бо часом, бува, й шароварів не маю.

Я чую: вклонися, подякуй, ледащо!
О люди! Кому ж мені дякувать? За що?

ХІБА Ж ЦЕ ГРІХ?

Дві брови, як два молодика,
Полонили серце юнака.

Якби знав я хоч твоє ім'я,
Розпитав я, звідки і чия?

Крім пісень моїх, нема путі,
Щоб знайти тебе на висоті.

Ці часи — мов стріли та ножі:
Я — бідняк, ти — в чорній паранджі.

Кажуть, гріх поглянути в лице,
Кажуть, гріх промовити слівце.

Ей, суддя! Чому не нам, а вам
Відпускає всі гріхи іслам?

ЛЕГІТ З КУГІСТАНУ

Хвилює вітерець пшеницю врожаїсту.
Чужий, блукаю я, тиняюся по місту.

Тут все чуже мені, і туга серце тисне,
І небо, як ланцюг, над головою висне.

О мамо, де ти, де? Явись моєму оку!
Ти — наче молодик над берегом потоку!

Ти сяєш скрізь мені, де не піду, не стану!
Твоїм теплом пропах і легіт з Кугістану!

МУЛЛИ-ДУРИСВІТИ

Мулла Сафар — чаклун, відьмак,
Мумін — шахрай, старий ішак.
А хто ж Ашкар Махмадалі?
Це багатій на весь кишлак.

Встає удосвіта імам,
Його побачиш тут і там:
Йому б чуже лічить добро!
А про своє він знає сам.

Ти сатана, ти з гадів гад,
Ти за копійку вмерти рад,
З чужої праці, паразит,
Нажив і сад, і виноград!

Від різних ласощів, потрав,
Товстий, гладкий, як бочка, став!
А щодо вдів і до сиріт...
Про них ти, мабуть, не чував.

Як піде пошесть між людьми,
Даєш ти чари — чули ми!
Такому б вічно ішаком
Служить у Смерті, у Чуми!

ЛИХВАР

На чотири кишлаки
Грають сурми, сопілки:
Це наш дядечко-лихвар
Шлюб готує для дочки.

Срібла, золота нагріб
Ще й вином пропах, як чіп.
Каже: донечку віддам,
Щоб не їла батьків хліб!

МОЄ ІМ'Я — КАРІМ

Сяк-так живу я, хоч мені нічого доля не дала!
У того корж, у цього шмат, а в мене крихітка мала.

Нестатки, голод день у день терпіть судилося мені,
Щоб у розкошах жить могли багач, баришник та мулла.

Як птах, що зернятка шука, я все мотаюся, спішу,
Бо я у злиднях народився, бо я не маю ні стебла.

У птаха кожного, проте, є хоч малесеньке гніздо,
А в мене — хижка, що давно свій вік непевний віджила.

Я не безумець-девона, у мене єсть ім'я — Карім!
Недоля проклята мене до божевілля довела!

ДО ШАХА

До неба рветься мій стогін, сльоза за сльозою кане.
Від них болотом солоним зробилось поле тюльпанне.

Твоя твердиня гнітюча розсиплеться пилом і прахом!
Бо плач мій дощем-грозою над нею негадано гряне.

Сиджу папугою в клітці, а бачу лиш горе навколо.
О віку мій, о моя клітко, о мій бездонний зіндане! *

Та доки ж на учті в тебе меди та ласощі будуть,
А в мене — чорний окраєць, моє їство безталанне?

Гуляй, утішайся, враже, сьогодні твоя година,
Та прийде Завтра — і завтра моя година настане!

Списи, солдати, рушниці... темниці є в тебе, о шаху!
Мій стогін, мій плач для мене стрілою й кулею стане!

Не бійсь, Девона, що можеш ти голову втратить сьогодні!
В крові купаючись, мовлю: настане мій час, настане!

---

* Зіндан — яма, темниця для засуджених.

Мірзо Турсун-заде

(1911—1977)

В. І. ЛЕНІНУ

У темряві ти путь собі проклав
І чéрвоно над світом запалав.

Тебе потоки й бескиди спиняли —
Ти перетнув їх, зрушив, розламав.

Щоб досягнути берега надії,
Ти небезпеки й злигодні здолав.

У морі бід носило човен людства —
Його ти в гавань добру скерував.

Тебе закрить хотіла хмара чорна —
Ти громом став і хмару розметав.

Усі краплини, що були навколо,
Ти об'єднав і океаном став.

Герой небачений, віддав ти душу —
І душі всіх собі завоював.

Насильники, що нас пекли-палили,
Самі себе нарешті спопелили.

Хто людству яму на шляху копав,
Сам, спотикнувшись, у ту яму впав.

О Леніне, ти став нам серцем серця
І будеш з нами, поки серце б'ється!

Ти ласкою затьмив зірки й сонця —
І житимеш у світі без кінця!

Хабіб Юсуфі

(1916—1945)

ДО БАТЬКІВЩИНИ

Ти серце просиш, Батьківщино?
Його я з радістю віддам!
Нехай любов моя до тебе
Живе й росте з його биттям!

Воно ж, ти знаєш, ні хвилини
Без тебе вижити не може:
Звило гніздечко, як мурашка,
Поміж густим твоїм гіллям.

Така ласкава в тебе вдача,
Що стала ти у цілім світі
І найдорожча, і найближча,
І люба всім трудівникам.

Усе, чому радіє серце,
І чим живе воно, чим пишне,—
В тобі одній: пошлеш у пекло —
Лиш накажи, і буде там.

Навіщо серце в мене в грудях?
Бо в мене в грудях оселилась
Така любов до тебе, люба,
Яку не висловить словам.

Вона, як полум'я, солому
Моїх печалей підпалила —
І знов весна прийшла у серце
Й поклала край осіннім дням.

О, як щодня радіє серце
В твоїх обіймах буйноплідних,
Мов серед тисяч перелесниць,
Принадних серцю і очам.

А де узять йому терпіння,
Коли дихне на тебе ворог?
Воно його готове вибить
З яких завгодно нір і ям.

Воно не журиться Меджнуном,
Воно від хмелю праці п'яне,
Лайлі з ним поруч, від розлуки
Воно не рветься пополам.

Бери ж його, я з ним готовий
Тобі віддати душу й тіло,
Щоб дорівнятися героям,
Твоїм уславленим синам!

Мумін Қаноат

ВІТАЮ ВАС, КАРПАТИ

Я вас вітаю, верхівлі! Ви кращі за всіх красунь!
Я вас вітаю, Карпати, і вашу нескорену юнь!

Ви — велич сама, тож із ким я насмілюся вас порівняти?
Ви — мужні, та чом же так ясно мені пригадалася мати?

Це, мабуть, тому, що в долинах усюди мене зустріча
З могутніми буками поряд незмінно зелена арча.

Дарма що сиві ці буки, жадання в них молодечі.
Ласкаво гілля нахиляють до підросту, до малечі.

Я вибрав найменшого бука й тихесенько мовив: «Ходім,
Будь гостем, товаришем любим у нашім краю кам'янім!

Тебе на узвишші, де сонце так рано встає, посаджу я!
Коли ж тобі твердо там буде, то в серце своє посаджу я!»

Затанцював він під вітром, заколихалось гілля,
Зрадів він так, як радіє, ровесника стрівши, маля,—

І тут, златоуст без'язикий, щось мовив крізь листя зелене,
І так розтовкмачив ту мову супутник, що був коло мене:

«Він згоден, якщо ти здолаєш цей ліс із корінням-гіллям
Собі навалити на плечі, як предок твій дужий Рустам!

Бо винести він не зможе з карпатським лісом розлуки:
Всихають без рідного грунту з весни пересаджені буки...»

О, як же вас люблять, Карпати, замріяні ваші сини!
Любов їх і вірність над вами — як вічне проміння весни!

З ТУРКМЕНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Махтумкулі

(XVIII ст.)

НЕ ЖДИ ШАНОБИ ВІД ЛЮДЕЙ

Чи ти прославлений емір, чи ти візир — дарма:
Не жди шаноби від людей, як не нажив ума.

Найкраще той веде діла, не боячись біди,
Хто в дружбі з мудрими живе й пораду їх прийма.

Як хочеш вільно з джерела на цьому світі пить,
Дивись далеко наперед, будь добрий з усіма.

Тепер гендляр, а завтра пан і навісний візир —
Народу зверхники такі набридли, як чума.

Довічним бекам передай привіт Махтумкулі!
Настане час, і згасне день, і всіх поглине тьма.

ПОВИНЕН

Найвищий духом той, хто всім нещасним друг.
Широкогрудим він і мудрим буть повинен.
Як ворон, сторожко він дивиться навкруг
І вміти прозирать у саму суть повинен.

Немовби грізний тигр, іде він у поля,
Неначе хитрий лис, він знає, де петля,

І непохитний він, і певний, як земля,
І все, що думає, він осягнуть повинен.

Коли є заміри в джигіта в голові,
Переростуть вони у подвиги нові;
Він знає всі стежки — і прості, і криві.
Де треба, й на криву він повернуть повинен.

Потрібен добрий кінь, щоб ворога догнать,
Щоб настрашить його й живим у руки взять.
Щоб славні подвиги джигітові звершать,
Він двадцять-тридцять літ перегорнуть повинен.

Як беркут промітний, що б'є із висоти,
Зуміє душу він і рід свій зберегти.
Хто хоче, щоб його прийняв він у брати,
Той мати сміливість і вовчу лють повинен.

Коли, Махтумкулі, в жорстокому бою
Одважний не щадить червону кров свою,—
Хваткою мавпою чи вепром у гаю
Із ворогом своїм він завжди буть повинен.

БАТЬКО

У шість десятків літ, в Новруз *, у рік Дракона
Прийшла до батька смерть, як лезо до стебла,
Що зроду перед ним людина безборонна,—
Прийшла й канат життя йому перетяла.

Багатства світові були йому нелюбі,
Не вабили його розкоші, втіхи грубі,

---

* Новруз — свято Нового року.

Усе життя своє він проходив у руб'ї,
Душею прагнучи небесного житла.

На світі, він казав, усе короткочасне.
Щодня, було, постить і цілу ніч не засне.
Де відданість горить — і віра там не гасне.
З ним дружба кожному б спасенною була.

Коли не бачу я, волію й не гадати.
Той цілі досягне, хто вміє ниць лежати.
У головах йому стоять довічні чати
Із ангелів святих і темних духів зла.

Я бачив сонмища шиковані еренів,
І батька упізнав мій зір серед чільтенів *:
Із світу нашого, що в пагубі знужденнів,
Давно тропу до них його душа знайшла.

Чому над іменем і смерть сама безсила,
Людина тайни ще цієї не відкрила.
Душа його в раю, а прах його могила
В обіймі за́тишні навіки узяла.

Махтумкулі, думок не відкривай нікому.
Зустрінеш гідного — служи йому у всьому!
Хто другом батька був у обширі земному,
У судний день того окриє райська мла.

---

* Ерени, чільтени — міфічні істоти, які допомагають людям у нещасті.

ЗМІСТ

Всесвіт у краплині. *Микола Ільницький* 5

ПОЕЗІЇ

Степ 23
Літо 24
Ріка вмирає 25
Возовиця 25
Полин 26
В дорозі 27
«Сірою смоляною сосною...» 28
Майстер 29
Робін Гуд 29
У Святих Горах 31
Весна 1930 33
1442 км Турксибу 34
Стара Бухара 35
Ескі Бухара 36
П'ятнадцять років 37
Пригода в горах 38
З бухарського зошита
1. На мосту 40
2. Місто поетів 41
3. Світанок 42
Весняне 43
Колос 44
«Знов настигають весняні ключі...» 47
Цвіркун 48
Діти 48
Самара 49
Ніч 50
Ранок 51
Перша весняна блакить 51
Після грози 52
Лука 52
Спарта 53
Віллі О'Неллі 54
Червень 1941 55
На Одері 56

Вілла 57
Весна 1945 59
Солдат 60
Льотчик 62
Суховій 63
Старший 63
Тінь од хмаринки 65
Спека 65
Жайворон 66
Шлях 67
Чабан 68
Осінь 70
1919 70
Перед жнивами 71
Схилився день 72
Перший сніг 72
Перед античною статуєю 73
Осіннє 73
Стара-стара 75
Ткаля 76
Греція 77
Товстуни 78
Весніє 79
Наклепники *(На східний мотив)* 80
Індійська казка 80
Ленін 81
Мисливці 82
Юність 83
Далеко в горах 83
Деревце 84
Долина 85
Нуг 85
Місто молодості 87
Дві гави *(На східний мотив)* 87
Насінинка 89
Ваговоз 90
Крихта 91
Сусід 92
Розсада 93
Їх імена відомі всім 94
Середоліття 95
Верховіття 96
Полудень 97
З щоденника *(Ранок)* 97
Черепочок 98

Ліхтарик *(На індійський мотив)* 99
Голос Робсона 100
Древньої Гани майстри 101
Ілля 101
У цім краю 102
Солдат колоніальних військ 104
Рим 104
«Стара стерня» 105
Телесики 105
«Все повикопувано, все узято» 106
Журавлі Хіросіми 106
Епіграма 108
Шах і селянин *(За У. Зоконі)* 108
Учений і перевізник *(За Дж. Румі)* 109
Художник 110
Майк Йогансен 111
Перед світом 111
Окидь 112
Феодосія 112
Серце 114
Стежка 114
Дядина 116
Двадцяті роки 118
Планета 119
Вишні 120
Прапори 121
Рудакі 121
Скарб 122
Серце Бернса 122
З Книги Царств 123
Леви 124
Сучасність 125
Пам'яті Максима Рильського 125
Мати-осінь 126
Чорнотроп 127
Сніг 129
Зима 130
Хайям 130
Слово 132
Крапля 132
Брати 133
Совість 134
Обрій 135
«Ходить серед натовпу» 136
Дуби 137

Людина 137
«Вали морські — їм рідна вся планета...» 138
Гафіз 139
Калиновий сік 140
Вишгород 141
«Скрізь є принади...» 144
Син Африки 144
Климентій 146
Кітс 148
Наркоми 148
Лісоруб 149
Планета убивць 150
Байдужість 151
Плач Ярославни 151
«Будівничі, верхолази...» 152
Краса 153
Діти плачуть 153
Подруги 154
Хотам *(За Сааді)* 155
Я пробирався яром *(За Імру-уль-кайсом)* 156
Мій кінь *(За Імру-уль-кайсом)* 156

ПОЕМИ

Шукачі 157
Хата 165
Камболет *(На адигейський народний мотив)* . . . 182
Перша весна *(Уривок)* 201
Біля криниці 205
Оповідання негра 211
Гора *(Памірська легенда)* 215
Санька 220
Дівчинка йде по землі 224
Біля Брами 230
Щастя 235
Гетьманівна 244
Завойовник *(На східний мотив)* 264
Панове пацюки 271

З ПОЕЗІЇ НАРОДІВ СРСР

ПЕРЕКЛАДИ

З АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Нізамі

Нушірван на полюванні 277

З ПОЕЗІЇ ГРЕКІВ ПРИАЗОВ'Я

Л. Кир'яков
Дума 279
Дружині 279
Спогад 280
Патріот 281
Триденний жених 282
Лижі 283

А. Шапурма
Безщасна невістка 286

З ГРУЗИНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

О. Абашелі
Мій дід 289

З РОСІЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

М. Тихонов
На кордоні 291

П. Васильев
Верблюд 293

З ТАДЖИЦЬКОЇ ПОЕЗІЇ

З ТАДЖИЦЬКОЇ НАРОДНОЇ ПОЕЗІЇ

Розлука 295
Туга 295
Ніч 295
Туга за Батьківщиною 296
Проліска 296

Саїдо
«Пішли достойники, запав за ними й слух!» . . . 298
Бездомний 298
Поема про звірів 300

Ділшод Барно
«Що я в цьому гіркому світі бачу?» 314
«Чому народ наш так живе убого?» 314
О вчені шановні 315
Помста 315
О небо 316

Карім Девона
До неба 317
Моя доля 317

Є в мене язик 318
Хіба ж це гріх? 319
Легіт з Кугістану 319
Мулли-дурисвіти 320
Лихвар 320
Моє ім'я — Карім 321
До шаха 321

З ТАДЖИЦЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Мірзо Турсун-заде
В. І. Леніну 323

Хабіб Юсуфі
До Батьківщини 324

Мумін Каноат
Вітаю вас, Карпати 326

З ТУРКМЕНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Махтумкулі
Не жди шаноби від людей 327
Повинен 327
Батько 328

Василий Александрович Мысык

ПРОИЗВЕДЕНИЯ В ДВУХ ТОМАХ

Том первый

Стихотворения

Киев, издательство
художественной литературы
«Днипро», 1983

(На украинском языке)

Редактор *Л. С. Малахова*
Художник *Є. Ф. Сендзюк*
Художній редактор *В. С. Мітченко*
Технічний редактор *Б. С. Грінберг*
Коректор *Л. Г. Лященко*

Інформ. бланк № 2065

Здано до складання 12.01.82.
Підписано до друку 19.04.83. БФ 51011.
Формат 70×108 1/32. Папір тифдручний.
Гарнітура літературна. Друк високий.
Ум. друк. арк. 14,7. Ум. фарб. відб. 14,875.
Обл.-вид арк. 12,966.
Тираж 6000. Зам. 3—19. Ціна 1 крб. 70 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Київська книжкова фабрика «Жовтень».
252053, Київ, вул. Артема, 25.

Мисик В. О.

М95 Твори: В 2-х т. Т. 1. Поезії. Передм. М. Ільницького.— К.: Дніпро, 1983.— 335 с.

До першого тому творів відомого українського радянського поета і перекладача, лауреата премії імені Максима Рильського В. О. Мисика (1907—1983) ввійшла громадянська та філософська лірика, пейзажні акварелі, великі епічні твори, сповнені щирого гуманізму, віри в добро і справедливість. Поезії Василя Мисика позначені самобутністю світобачення, високою поетичною культурою, філософською мудрістю. Завершують том переклади з літератур народів СРСР.

М $\frac{4702590200-130}{M205(04)-83}$ 130.83 У2